

ҮРЕЭЛ ТОГТОХО БОЛТОГОЙ

Улаан-Үдэ
Буряадай номой хэблэл
2019

ББК 82.3Бу
У 737

Составитель, автор предисловия и библиографии
С. Д. Бабуев

«Буряад хэлэ Буряад Уласта сахин хүгжөөхэ» гэхэн Буряад Уласай гүрэнэй программын хэмжээндэ Буяадай Уласай Соёлой яаманай мүнгэн сангай дэмжэлгээр энэ ном хэблэгдэбэ

Книга издана при финансовой поддержке Министерства культуры Республики Бурятия в рамках реализации Государственной программы Республики Бурятия «Сохранение и развитие бурятского языка в Республике Бурятия»

У 737   Үрeэл тогтохо болтогой / С. Бабуев суглуулан согсолбо. – Улаан-Үдэ: Буяадай номой хэблэл, 2019. – 192 н. ISBN 5-7411-0362-6

Энэ ном соо урданайшые, мүн манай үе сагайшые үрeэлнүүд суглуулагдажа, үргэн олон уншагшадта дурадхагдаба.

В сборник вошли старинные и современные благопожелания.

У 4702130205-038   090
М 122(03)–090

82.3 Бу

ISBN 5-7411-0362-6

© Бабуев С. Д., 1990
© Бабуев С. Д., 2019

УРИД ХЭЛЭГДЭХЭ ҮГЭ

Буряад арад зон бэе бээдээ зол жаргал, элүүр энхые, ажал хүдэлмэридэ амжалта хүсэжэ, оюун сэдхэлдэ нүлөөүзүүлэн, заабари захяа шүлэглэн хэлэжэ зоригжуулха, урмашуулха, баярлуулха, хайнхайханзаншалаа үрээл гэдэг. Манай арадай дундаршагүй баялиг – аман зохёолнууд гурбан янзаар: шүлэгөөр, прозоор, зүжэгөөр хэлэгдэһэн байдаг. Шүлэглэмэл аман зохёолнууд гэхэдэ, оньһон үгэ, таабари, дуун, үрээл, хараал, жороо үгэ, үльгэр – эдэ болоно. Прозаическа аман зохёолнууд: ябаган зугаа (устные рассказы), түүхэлһэн хөөрөөн (предания), шог зугаа (анекдоты), домог (легенды), онтохон (сказки) – эдэ болоно. Зүжэглэмэл аман зохёолнууд соо шүлэглэн хэлэһэн үгэнүүдшье, дуун болон хатарнуудшье – булта байдаг. Жэшээлхэдэ, агнуурида гарахынгаа урда тээ этигэл найдалтай, олзо ехэтэй ябахын, мүн залуу ангуушадые һургахын тула хэгдэдэг элдэб ёһололой нааданууд, хурим түрын ёһо гурим гэхэ мэтэ мүнөөнэй пьесэ, комеди, трагеди, драмануудай эхи үндэһэнийнь боложо үгэһэн байна. Энэ хэлэгдэһэнэй ёһоор, үрээлнүүд болбол шүлэглэмэл аман зохёолой бээ дааһан нэгэ халаань болоно гээшэ.

Үрээлнүүд манай арадай ажабайдалтай, түүхэтэй нягта холбоотой. Жэшээлхэдэ, зарим нэгэ үрээлнүүд буряаднуудай адуу малдаа ургаса ногоогоор баян газарнуудые бэдэрэн, эртэ урда сагуудта нүүжэ ябадагые, хариин дайсадай урдаһаа тэмсэһые харуулһан байдаг.

Зарим үрeэлнүүдe хэзээ бии болохон бэ гэжe тодорхойлхонь бэрхэтэй. Яахадaаб гэбэл, тэдэнэр үни холo сагта мүндэлхэн байдаг. Хэрбээ урдaнь барилдаашадта, хурдашуулда, ангуушадта үрeэдэг байбал, һүүлшэг тээ шэнэ гэр толлоходo, бэрийн буухадa, хүбүүнэйнгээ айл болоходo заатагүй үрeэдэг болохон түүхэтэй.

Буряад арадай аман зохёолой жанрнуудaар хэдэн зуун жэлэй саадa тээ эрдэмтэд һонирходог байһан. Жэшээлхэдэ, аяар 18-дахи зуун жэлэй хоёрдохи хахадһаа эхилжэ, эрдэмтэ аяншалагшад И. Г. Георги, П. С. Паллас, Г. Ф. Миллер, И. Е. Фишер гэгшэд буряад арадай түүхын болон аман зохёолой баялигуудһаа эды тэдые тэмдэглэһэн түүхэтэй. Мүн тэрэл 18-дахи зуун жэлдэ Эрхүүгэй губерниин Илимскэ острогто сүлэлгын газарта ажаһууһан революционер-демократ, ородой уран зохёолшо А. Н. Радищев буряадуудай аман зохёол бэшэһэн байдаг.

19-дэхи зуунай түрүүшын хахадта буряадуудай аман зохёолойзүйлнүүдe эрдэмтэд Г. И. Спасский, Н. С. Щукин, дипломат Е. Ф. Тимковский гэгшэд бэшэжэ абaһан байна. Тэдэнһээ гадна нютагай эрдэмтэд Н. С. Болдонов, Я. А. Чистохин, И. Гурьев, М. А. Кроль болон бусад нүхэд буряад арадай үрeэлнүүдээр һонирходог, суглуулдаг байһан юм. Декабрист Н. А. Бестужев сэлэнгын буряадуудай дунда 1854–1855 онуудта сүлэлгэдэ ажаһуухадaа, тэдэнэй аман үгын баялигуудe бэшэжэ абaһан баримта бии.

19-дэхи зуунай һүүл, 20-дохи зуун жэлэй эхиндэ үрeэлнүүд болбол аман үгын зохёолой бага жанрай бээ дааһан нэгэ халаань гэжэ тоологдодог болоод, олоор хэблэгдэжэ эхилхэн байна. Жэшээлхэдэ, 1896–1898 онуудта буряадай мэдээжэ эрдэмтэ-этнограф М. Н. Хангалов эрхүүгэй буряадуудай хурим түрын үрeэлнүүдe, 1901 ондо этнограф И. А. Этагоров алайр буряадуудай мүн

лэ хурим түрын үрээлнүүдые хэблүүлээ. 1907 ондо монгол хэлэнүүдые шэнжэлэгшэ ородой элитэ ехэ эрдэмтэ А. Д. Руднев хорёод буярад үрээлнүүдые «Ородой археологическа бүлгэмэй Зүүн зүгэй таһагай тэмдэглэлнүүд» соо (17-дохи том) хэблүүлһэн юм. А. Рудневай энэ суглуулбари соо, жэшээлхэдэ, ольхоной буряадуудай хэлсэдэг иимэ үрээл бии:

Шулуу баллаха балтатай байгаарай,
шоно үлдэхэ хүлэгтэй байгаарай.

Эрдэмтэд Ц. Ж. Жамцарано, Б. Б. Барадин, Ч. Л. Базарон гэгшэд үрээлнүүдые мүн лэ суглуулһан байна. Совет засагай үедэ ахамад фольклористнууд, эрдэмтэд болон багшанар С. П. Балдаев, П. М. Тушемилов, Б. Ш. Дамбинов, М. П. Хамаганов, Б.-Б. Н. Намсарайн, Л. Ж. Чимитов, А. Ж. Доноев, Д. Ш. Доржогутабай болон бусад олон нүхэд түрэл арадайнгаа үрээлнүүдые олон жэлэй туршада суглуулжа, шэнжэлжэ, хэблүүлжэ эхилһэн байна. Х. Н. Намсараев, Б. Б. Базарон, Ч. Ц. Цыдендамбаев, Ш. Н. Нимбуев, А. И. Шадаев, Ц. Н. Номтоев, Ц. Г. Галсанов, Ч.-Р. Н. Намжилов, Г. Л. Ленхобоев, Ш. Д. Байминов, А. Б. Мангатханов, М. Ж. Самбуев, В. Б. Намсараев болон бэшэ уран зохёолшодой, поэдүүдэй, журналистнуудай зохёолнууд соо арадай аман зохёолой маягтайгаар зохёогдоһон үрээл-шүлэгүүд олон.

Үрээлнүүдые шэнжэлһэн М. П. Хамагановай «Буярад уран мэргэн үгэнүүдые шэнжэлһэн очеркнүүд» (Улаан-Үдэ, 1959 он), С. С. Бардахановагай «Буярад фольклорой бага жанрнууд» (Улаан-Үдэ, 1982 он) гэхэн номууд болон бусад эрдэмтэдэй шэнжэлхы статьянууд хэблэгдэнхэй.

Зарим нэгэ үрээлнүүд хоёр мүрһөө эхилэн хэдэн арбаад шүлэглэмэл мүрнүүдһээ бүридэһэн байдаг. Үрээлнүүдэй уран найхан аргуудые нэрлэбэл, гол шэнжэнь толгой холболго (аллитераци) баримталһан байдаг. Үрээл дотор

юумэнэй шанар тэмдэгыг ондоо юумэнэй шанар тэмдэгээр харуулхан үгэ (эпитет) олоор хэрэглэдэг. Мүр бүхэнэй үгэнүүд болон үенүүдэй адли тоо, һүүлшын үгэнүүдэй адли абяанууд ба залгалтанууд (рифмэ), мэдүүлэл бүхэнэй гэшүүдэй адли адлихан бүлэгүүд боложо, нэгэ адли саг соо хэрэглэхэ мүнүүдэй зэргэлэн һубариha арга (параллелизм) болон дабталга мүн лэ хэрэглэгдэдэг. Үрeэжэ байгаа юумэнэй удха зорилгыг улам тодорүүлхын тулада тэрээнйе адли түһөөтэй юумэнтэй жэшэжэ, зэргэсүүлжэ үзэдэг. Жэшэнь, Үглөөнэй наран шэнги толоржо, үнгын сэсэг шэнги дэлгэржэ, гэхэдэ хүнэй сэбэр сэлмэг, хурса тодорхой ябахыг нарантай зэргэсүүлжэ, харин үдэхэ үнэржэхыг үнгын сэсэгтэй адлидхана байна. Мүн үрeэлнүүд дотор ехэдхэн хэлэлгэ (гиперболэ) бии. Эдэ болон бэшэшыг уран һайханай аргууд хадаа үрeэлыг нилээд хонгёо найруулгатай болгодог.

«Үрeэл», «юрөөл» гэжэ хоёр ондоо удхатай, хэлэлгэ-абяагаараа адлирхуу үгэнүүд юм. Монголнууд «ерөөл», хальмагууд «йөрөөл», эрхүүгэй буряадууд нютагайнгаа хэлэндэ «үрөөр» гээд хэлсэдэг. Буряад совет литературна хэлэнэй үндэһэн болоһон хори буряадуудай хэлэндэ хүнүүдтэ һайн һайханиг хүсэжэ хэлэһыг «үрeэл», харин «юрөөл» гэжэ үгөөр дасан хийд ошожо уншуулдаг шажан мүргэлэй ёһыг хэлэдэг. Гэбэшыг олонхи ушарта эдэниг иигэжэ илгангүй, номууд болон хэблэлдэ «юрөөл», «юрөөх» гээд бэшэдэг. Тиимэ заншал тогтонижоһон гээшэ. Гэбэшыг энэ номдо «үрeэл», «үрeэхэ» гэһэн вариантнь хэрэглэгдэбэ.

Арад зоной дунда үрeэлнүүд улам хүгжэн баяжаһаар, али олон баярта ушарнуудта ханхинадаг болонхой. Үрeэлнүүд хадаа манай арадай түүхын таһаршагүй шухала хубинь байһан зандаа. Урда эртэ сагһаа нааша, үеһөөүдэ ама дамжан, һайн һайхан хүсэл бодолтойгоор хэлэгдэһэн

үрeэлнүүд, хүмүүжүүлхы ехэ удха шанартай һэн тула,арадай хүгжэлтын алишье талада нүлөөлһэн байха ёһотой. Мүн тиихэдэ үрeэлнүүд хадаа жэнхэни буряад хэлэнэймнай улам хүгжэлтэдэ аша туһатай, һайн ёһо заншалаймнай дэлгэрэлгэдэ үүргэтэй байһаниинь дамжаггүй.

Совет үеын үрeэлнүүд бултадаа коммунист байдал байгуулха үзэл сурталаар нэбтэрэнхэй. Эдэ үрeэлнүүд арад зомнай улам болбосон, бүри баян байһай, хүн бүхэн габшагай баатарлиг хүдэлжэ, хүдөө ажахыгаа хүгжөөн һалбаруулаг, хүнүүдэй байдал саашадаа улам баян, һайхан болог, эрдэм техникэмнай бүри ехээр һалбаран мандаг лэ гэжэ олон түмэнэй хүсэлһэн хүсэл, һанаһан һаналһаа мүндэлэн гараад, хүгжэн һалбаржа байдаг.

Үрeэлнүүд удхаараа баян, тиимэһээ хэдэн ехэ бүлэгүүдһээ бүридэнэ:

1. Эхэ орон, эб найрамдал, арадуудай бата хани барисаан.

2. Гэр бүлэ, гал гуламта, түрэл нютаг, түрэлһэн дайда.

3. Ажал хүдэлмэри тухай.

4. Хрим түрын үрeэлнүүд.

5. Совет үеын үрeэлнүүд гэхэ мэтэ болоно.

Энэ номдо үрeэлнүүдэй суглуулбаринаа, үрeэлшэдэй хэлэлһэн үрeэлнүүдһээ гадна, уран зохёолшодой, поэдүүдэй, журналистнуудай номууд болон эрдэмтэдэй хэблүүлһэн олон тоото сборнигуудһаа, мүн «Буряад үнэн» газетһээ үрeэлнүүд болон үрeэлшүүлэгүүд суглуулагдажа оруулагдаба.

Буряадай эрдэмэй түбэй Ниитын эрдэмэй институтай гар бэшгэй таһагта буряад арадай аман зохёолой баян суглуулбари, тэрэнэй тоодо үрeэлнүүд бии. Энэ суглуулбаринаа зарим тэды үрeэлнүүд мүн лэ оруулагдаа.

Үрeэл cуглуулaгшaд, үрeэл хэлэhэн хүнүүд тухай мэдээсэлнүүд номой hүүлдэ үгтэнхэй. Буряад зоной ажаhуудаг нютаг нютагуудта хэлэнэйнгээ талаар ондо ондоогоор хэлэгдэдэг үрeэлнүүд эндэ буряад литературна хэлэндэ оруулагдажа хэблэгдэбэ.

Буряад зоной ажаhуудаг нютаг бүхэндэ сэсэн мэргэн удхатай, уран холбоо үгэнүүдтэй шэхэнэй шэмэг, сэдхэлэй домог болон хадуугдахаар үрeэлнүүдые мэдэдэг, зохёодог, cуглуулдаг хүнүүд олон. Б. Б. Гомбоев, Ц. Ц. Доржиев (Захаамин), Д.-Н. Д. Доржиев, (Улаан-Үдэ), Ц.-Д. Н. Жамсаранов (Ага), Ц-Х. Ж. Жамьянова (Ярууна), Б. М. Марзаев (Аха), М. М. Орбодоева (Ольхон), Х. Г. Раднаева (Баргажан), С. Д. Сотникова (Түнхэн), Ч. М. Чимитцыренов (Хурамхаан) болон бусад нүхэдтэ cуглуулан согсологшо баяр хүргэнэ.

**ҮЛГЭН ДЭЛХЭЙН АРАД ТҮМЭН
ҮНЭРЖЭН ЭБЛЭРХЭНЬ БОЛТОГОЙ!**

1. Үнэн юумэ үнөөрөө
үрэжэн дэлбэрхэнь болтогой!
Үлгэн дэлхэйн арад түмэн
үнэржэн эблэрхэнь болтогой! 54.
2. Зүлгэ ногоон түби дээрэ
золой дуунууд зэдэлэг.
Үргэн ехэ дэлхэй дээрэ
үнгын сэсэг халбараг. 33.
3. Үндэртэ наран гэрэлтэжэ,
үргэн дайдамнай сэсэглэжэ байг. 118.
4. Энэ хайхан орондомнай
энхэ тайбан мандаг! 148.
5. Огторгойһоо бороон орог,
уулаһаа манан гараг,
талаһаа таряан ургаг,
шулуунһаа сэсэг бадараг. 130.
6. Сээжэтнай сэлмэг тэнгэридэл
тэниглэн байһай,
дуунтнай дэлбэрһэн булагтал
арюун байһай,
хуби заяантнай
Байгал шэнги хайхан байһай. 130.
7. Толгой дээрэхи тэнгэритнай
тортоггүй хүхэржэ байг лэ,
табан сонхото гэртэтнай
тайбан жаргал дэлбэржэ байг лэ! 54.
8. Газаатнай хабартаа
саад сэсэглэжэ байг,
саад соотнай намартаа
жэмэс эдешэжэ байг. 19.

9. Хүн түрэлтэнэймнай гуламта
хээээдээш таһалдангүй дэгжэг лэ,
хайхан манай юртэмсэдэ
һаруул, дулаагаа бэлэглэг лэ! 2.
10. Үргэн дайдын хүрьһэн дээрэ
үнэр ябахатнай болтогой,
мандаха наранай туяа доро
мэндэ ябахатнай болтогой. 120.
11. Дуулим таламнай
сэсэглэжэ байг лэ,
адууһа малнай атарлан бэлшэг лэ!
Уһа голнай
харьялжа байг лэ,
нугаһа загаһамнай
жарган тамараг лэ!
Ой тайгамнай
үдхэржэ байг лэ,
ан гүрөөлнай
үдэн амидараг лэ!
Агаар тэнгэримнай
зэнхыжэ байг лэ,
аянай шубууднай
зэлэ татаг лэ!
Айл аймагнай
амгалан һууглэ,
аба эжымнай
энхэрэн ябаг лэ! 32.
12. Хүхэ ногоон дээрэ
хүбэнэжэ тогтоһон
арюухан сагаан шүүдэрээр
амияа арюудхан ябагты.
Сэлмэг хүхэ тэнгэрийн
сэбэр һайхан агаараар
сээжэеэ сэлмээжэ ябагты.
Үглөө бүхэндэ
үүлэ бүрхэггүй
наранай һайхание
хаража ябагты!

- Үдэр бүри үрээлэй дээжые,
үгын найхание дуулажа жаргагты.
Толгой дээрэхи тэнгэритнай
тортоггүй хүхэржэ байгуужан,
энэ байгаа бэетнай
үбшэ зоболон бүүзүүжэн! 108.
13. Хабараймнай тэнгэри
хододоо сэлмэг, сэнхирхэн,
амгаланар тэниижэ,
алтан хараасгайнууд
алхатай дуутай
ниидэг лэ дээгүүрнай! 8.
14. Үлгэн ногоон газар дээрэмнай
үлзы тайбан байг лэ мүнхэдөө,
үер толоноор мүнхэдөө гэгээрһэй
үлгэн дэлхэймнай булан бүхэндөө. 21.
15. Хамаг яһатан арадууд
хамтын байдал тогтоожо,
хүрһэтэ дэлхэйн тэгэндэ
хүсэтэ түүдэг носоожо,
уһан далайн доһолмо
уран хатар эхилһэй!
Ураг саданар боложо
уг гарбалаа бэхилһэй! 21.
16. Үргэн арадууд найнаар
үри хүүгэдээ хайрлаг лэ,
удаан тэмсэлтэ дайнай
утаан дэгдэжэ хайлаг лэ.
Хамаг арадууд ото
хамта болохоёо мэгдһэй,
газар түбимнай огто
ганса юм гэжэ мэдһэй.
Хүлгүү зугааша аягтай
хүбүүд, басагад найрлаг,
ёһоор хонгёо аялгатай
ёохор хатаржа найгаг. 21.
17. Эхын ханаанхододоо
энхэ амгалан байһай,

гасалан оһолһоо одоо
ганса нэгэтэш бү айһай.
Хүсэл, дурандаа сүлөөтэй
хүхижэ эжынэр сэнгэг лэ,
наратай сэлмэг үглөөнэй
налгай һайханиие сэгнэг лэ.
Сээнтэр хотонууд, айлнууд
сэсэгүүдэй хангалаар анхилаг,
үйлсэ, гудамжа, талмайнууд
үхибүүдэйн дуугаар ханхинаг. 21.

18. Гэшхэлэн ябаһан хүн бүхэн
алхаса бүхэнөө шэбшэг,
сэдьхэн ябаһан бодолоо
сэнтэй һургаалтай жэшэг.
Буу дари хуряахаа
дуу эблэжэ зохёог,
ажалай, жаргалай нарантай
үдэр бүри тохёог. 11.
19. Ажалша баатар
олон түмэн арадаймнай
арюун һайхан
хүсэл бодолын бэелэг лэ.
Амжалтымнай дуунууд
холуур суурятан эдэлжэ,
асари ехэ илалтануудай
аялга дээжын татаг лэ.
Үүлэгүй огторгойн
одо мүшэд һүниндөө
үнгэтэй холоһоо
ялалзан байхадаа һайхан лэ.
Тэрээн шэнги
амгалан ажалнай хододоо
тэниглэн дайдадаа
арьбажан батажажа байг лэ.
Ажана сагаймнай
арюун һүлдэ гулабхаанууд
аюулай манье
даляараа саран ниидэг лэ.

- Эгээлэй хүнүүдэй
хэтын нангин хүсэл –
эб найрамдал
эгүүридэ мандан батажаг лэ! 36.
20. Бүмбэрсэг дэлхэйн ажалшад
бүрин эрхээ эдлэг лэ,
хоротон, шунашан, худалшад
хумхиинтооһон болог лэ. 17.
21. Асари ехэ
табан жэлээр зоригжоһон,
Аба оромнай
алхам, далайса бүхэндөө
дабхар хүсөөр
дайсадаа хүнөөн сохижо,
ерээдүй руу
ехэ харгы гарган,
бомбын бэшэ,
домнын ошото галнууд
бүри найханаар,
үүрэй толондол сасаржа,
танкын бэшэ,
тракторай хүсэтэ дуунууд
талын дундуур
сууря татан эдэлэг. 36.
22. Хүгжэлтымнай хүсэтэ
эршые гэршэлэн баралан,
хүн зоноймнай
хүхюу жаргалта байдалые баталан,
амгалан саг
Аба орондомнай
оршоһонь болтогой!
Айл бүхэндэ
алтан түрэ
наярхань болтогой! 25.
23. Улаан-Үдэ ниислэлнай
дулаан элшээ түгөөжэ,
ууган хүсэтэ Буриадаа
урма баяраар халяаг лэ.

Урма баярай дэбжэлтэ
улад зоной сэдхэлдэ
ульһа нэмээн наларжа,
урья болон дамжаг лэ.
Арюун нангин хүсэлшни
агуу ажалаар бүхэлэгдэг,
аша габыята ажалшни
алтан үдэрөөр мүнхэлэгдэг.
Хүдөө дайда нютагуудшни
хээээшье гандахые бүмэдэг,
тала, гүбээ, нугануудшни
таряагаар долгилон байг лэ.
Һаали фермэ бүхэндэшни
Һаалиша, малша хүнүүдшни
Һанаа дүүрэн байг лэ.
Город, тосхон һууринуудшни
гоё һайханаар һалбараг лэ,
түмэн залуу айлнууд
түрэ хуримаар наяраг лэ.
Уран хонгёо багашуул
урган дэгдэжэ ябаг лэ,
зоболон үбшэн сарагдан,
зол жаргал мүнхэ болог.
Хаанашье дуунууд ханхинан,
хаба зоригоо нэгэдхэн,
эрхэ сүлөөгэй аршаанда
эб найрамдал батаармандаг! 14.

**АГЛАГ ТЭНЮУН НЮТАГНАЙ
АБА ЭЖЫН ДАЙДА**

24. Аба эжын үрээлтэй
аглаг тэнюун нютагнай,
ажалша бэрхэ зоноороо
ашата орондоо суурхаг лэ. 148.
25. Хабтагай хайхан тоонто нютагнай
хагдаараашье гандангүй байг лэ хододоо,
ханилхан хайратай нүхэртэйгөө
хүгшэртэрөө жаргажа хуугты хододоо.
Үргэн хайхан тоонто нютагнай
үбһөөрөөшье гандангүй байг лэ хододоо,
үөлһэн хайратай нүхэртэйгөө
үтэлтэрөө жаргажа хуугты хододоо. 103.
26. Үдэһэн бодоһон нютагаа
үргэжэ хододоо ябаарайт,
гараһан түрэһэн нютагаа
харалсажа хододоо ябаарайт.
Үбгэд хүгшэдые хүндэлхэдөө
үе наһанайтнай бэлэг,
хүбүүд басагадые үргэхэдөө
хүндэтэй эжы абанарай нэрэ. 103.
27. Абынгаа үрээлтэй нютагта
аажамханаар хододоо ябаарайт,
эжынгээ үрээлтэй нютагта
үнихэн золтой жаргаарайт. 103.
28. Эжы абынгаа дайдада
эзэн боложо хуугаарайт,
энхэ заяандаа найдан
этигэл тухай дуулаарайт. 21.
29. Баабайнгаа нютагта
баян боложо,

- эжынгээ нютагта
эрхим боложо ябагты. 109.
30. Үргэн сагаан нютагтаа
үбгэн боложо жаргаарайт,
тэбхэр найхан нютагтаа
төөдэй боложо жаргаарайт. 59.
31. Өөрын найхан дайдая
хөөрэн дуулан ябаарайт,
түрэхэн, гарахан нютагаа
түүрээн, магтан ябаарайт. 109.
32. Жэргэмэлэй дууе шагнажа,
жаргажа ябаарайт дайдадаа.
Булжамуурай дууе шагнажа,
баясажа ябаарайт таладаа. 65.
33. Үргэн дайдаараа ябахадаа,
дүрбэн зүгөөдурдажа,
дуулим найхан дуугаараа
дуулан, дуулан ябаарайт. 65.
34. Дуулим ногоон дайдаараа
дуугаа дуулан ябаарайт,
олон зондо ябахадаа,
сууда орон ябаарайт. 109.
35. Гэгээн энэ дэлхэйдээ
гэрэл татан ябагты,
ягаан энэ дэлхэйгээ
ямба ёхоор эдлэгты! 54.
36. Уужам энэ дайда дээрэ
улад зондо найе хэжэ,
хүрхэтэ алтан дэлхэй дээрэ
хүнүүдтэ ходо найе хэжэ,
хүсэл арюун ябаарайт,
хүн зоной дунда
хүндэтэй, солотой нуугаарайт! 49.
37. Үбгэн хүниие дүүтэн ёхоор хүндэлэн,
үншэн хүниие абын ёхоор хайрлагты.
Хамагай түлөөдэ оролдосо ехээр хүдэлэн,
хангай дэлхэйдээ эзэн боложо байрлагты. 21.

38. Бии бэлигтэй,
дүүрэн хэшэгтэй,
Саяан үндэр
уулын оройдо
алтан шаргал
наранай гэрэл сасархан мэтэ,
сэсэгтэ хайхан дэлхэй дээрэ
наян үнгын сэсэг дэлгэрхэн мэтэ
эжы абынгаа нютагта
энхэ хайхан жаргаха болтогой! 61.
39. Байгал номин далай шэнги
оёорхоо тунгалаг,
Бархан үндэр уула шэнги
орьёлхоо тунгалаг.
Бурыадоронойнгоогалгуламта
батабэхээрдэгжээгээд,
дааганмориёоһүүлдэжэ,
дархансолоёонэрлүүлжэябаарайт. 147.
40. Уужамдэлхэйннараншэнгиилдамханаар,
ургамал дайдын сэсэг шэнги задаржа,
уһан далайн долгин мэтэ долгилжо байгты. 121
41. Найман тээшээ намаалжа,
наян тээшээ дэлгэржэ ябагты,
наран шэнги тунгалаг
нажар шэнги налгай ябагты. 139.
42. Зорихон газартамнай
зол хуби нэмэжэ байг. 120.
43. Аяндаа амар, замдаа хайн ябажа,
хүрэхэ газартаа хүрэжэ,
һанаһан хэрэгээ бүтээжэ,
ута һаһа һаһалжа,
удаан жаргал эдлэжэһуухатнай болтогой! 44.
44. Аймаг соогоо суутай ябагты,
айл зондоо хүндэтэй ябагты,
ажал хүдэлмэридөө урагшатай ябагты. 68.
45. Сээжэ дүүрэн сэнгүү,
сэдхэл дүүрэн золтой ябагты,

- дуу домогтой,
зугаа найртай ябагты. 76.
46. Холо ябабал мэндээс хүргэлсэн,
ойро ябабал орожо гаража,
хайн хайханиие хүсэн,
элүүр энхэ, ажал хүдэлмэрээрээ
арад зондоо хүндэтэй,
хүхюун зугаатай
ябахатнай болтогой! 143.
47. Огторгой хүрэмэ
омогтой ябагты,
орonoор дүүрэн
нүхэдтэй ябагты. 39.
48. Нютаг ороноо алдаршуулма
нүхэдтэй ябагты,
хэтын сагта дурдуулма
хэрэг хэжэ шадагты. 54.
49. Амидаралта мүнхэ
аршаан булагнай
алишье сагта
арюун лэ байһай. 16.
50. Гансахан хүнэй гансахан наһанай
газар дээрэ охорхоншье хаа,
үгэлһэн үгэ, үйлэ хэрэгынь
үеын үедэ мүнхэ болтогой!
Уян бэе, уран яһанайнь
ууян хүүен залирдагшье хаа,
сэдьхэл һанаан, сэлмэг бодолынь
сэлээн соогоо мүнхэ болтогой!
Дарашагүй арюун сагаан сэдьхэлынь,
дабашагүй хатуу эрэлхэг зоригынь,
дабташагүй өөрэ хайхан заншалынь,
далайшагүй нангин хүрэ хүлдэнь
ургы боложо газартаа дуулан,
харгы табижа, тэнгэрээр дүүлин,
мүшэтэ ехэ замбуулин соогоо
мүнхэ болтогой, мүнхэ болтогой! 24.

51. Сагаан эдэвтэй –
сүршэжэ байхамнай болтогой!
Сагаан зантай –
солотой нуухамнай болтогой!
Сагаан замтай –
сарюун ябахамнай болтогой!
Сагаан сэдхэлэй
сог зали бадаруулхамнай болтогой! 18.
52. Замһаа бү зайлаг,
залан сэхэ алхаха зориг.
Заадан бү задараг,
Зоной нүхэсэлэй дүхэриг.
Түбһэндэ бү торог,
түбиеэ хамгаалха тангариг.
Түрэ нэрэтэй байг,
түмэн тэмсэлшэдэй дүхэриг.
Хабаяа зангидаг
хэтын эб найрамдалай хэрэг.
Хонгёохон дуутай байг,
хани барисаанай дүхэриг. 18.
53. Заяа заншалаймнай
залаа хүлдэ болоһон,
задалжа заалашагүй
зориг бата дүхэриг –
энхэ тайбан болтогой!
Заяатайхан замаймнай
зали сог бадаруулһан,
замхажа залиршагүй
зэдэлээ дуутай дүхэриг –
энхэ найхан болтогой!
Зээрэг хурдан сагаймнай
зүбтэй эрилтэ ойлгоһон,
зэргээ зүг татаагүй
зоной үүсхэлтэ дүхэриг
энхэ мэндэ болтогой! 18.
54. Сэсэн бодолтой,
Сэбэр байдалтай,

Уран хургатай,
Урин аргатай жаргагты!
Уужам сэдхэлтэй,
Ууга зугаатай,
Үнэн нүхэдтэй,
Үнэр дүүнэртэй нуугты!
Хүсэд хүсэлтэй,
Үсэд хүсэтэй,
Буян жаргалтай,
Баян хэшэгтэй байгты! 18.

**ЭДИР ЗАЛУУ НАҢАЯА
ЭРДЭМ БЭЛИГЭЭР ШЭМЭГЛЭГТЫ!**

55. Эгээ түрүүшынхээ
эхин класста орожо,
эрдэмэй замые зорибот.
Онсо хайнаар хурагты,
олондо магтаалтай
хүнүүд бологты! 30.
56. Эрхын шэнээн бэтэй аад,
эсэгынгээ нэрые нэрлүүлхээс,
«А» үзэг шудалхаяа,
алхалан ошоһон хургуулидаа
хайн ябаарай.
Эрдэм тээшэ абаашаһан
энээхэн зүргэ дээрээ
хүлөөрөөшье, хэлээрээшье торонгүй,
хүн ухаагаа хурсадхан
хайн ябаарай. 9.
57. Аба, Аша, Абгай,
Арад, Ажал, Алдар –
алибаа эрхим үгэнүүднай
«А» үзэгөөр захалнал.
«А» үзэгөө харагты, –
абаһаар нюдэлэн танигты –
арадуудай барисаа баталнал! 26.
58. Алфавидай эхин «А»-да шүтөөрэй,
анханайнгаа багшые ханажа ябаарай. 134.
59. Эрдэм номдоо хайн хуража,
эхин хургуулиин дээдэзахые абагты. 53.
60. Булта хайнаар хурагты,
эрдэмэй дээжэ абагты.

- Эхэ найхан орондоо
эрхим хүнүүд бологты. 67.
61. Эдир залуу наһаяа
эрдэм бэлигээр шэмэглэгты,
энхэтайбанзаяагаа
эрэмдэггүйгөөрэдлэгты!
Хубизаяанайхаргыда
хуурмаггүйгөөрйагты,
ганса наһанай далайда
гасалангүйгөөр тамарагты! 54.
62. Эдир наһанһаа
эрдэмдэ хурагты,
бага наһанһаа
баранда хурагты. 47.
63. Балшар бага наһанһаа
бэлигэй үрээл абаарай,
дээдэ эрдэмэй хургаалһаа
дээжынь абажа ябаарай. 33.
64. Эд зөөридэ обтонгүй
эрдэмээр бээ шэмэгты,
алта мүнгэндэ обтонгүй
ажалда бээ хургагты! 59.
65. Холые зорихо гээ һаа,
дүтэһөө зэһээрэйт,
ехые ойлгохоор шиидээ һаа,
багаһаань эхилээрэйт. 59.
66. Жэл ерэхэдэ, эхэ боложо,
дээшээ хуража эрдэмтэй бологты. 138.
67. Ухаантнай дэлбэрэг,
оюунтнай халбараг. 52.
68. Багшын найгаар эрдэмдэ хурагты,
абын найгаар ажалда хурагты. 83.
69. Олон шабинарай эрхимдэ
онсо мэргэжэл олоорой,
олоһон эрдэмэй хүсэндэ
олоной хэрэг хүтэлөөрэй. 33.

70. Гүрэн түрын захяае
гүйсэд дүүрэн дүүргэжэ,
гүн эрдэмэй хүсье
гүнзэгы амсан шудала. 33.
71. Ши гэжэшэгшы хургаяа заалангүй,
эбтэй эетэйэрдэм хургаалай дээжэ абажа,
аба эжынгээ нэрые нэрлүүлжэ,
алдар солотой хододоо ябагты! 42.
72. Эрдэмэй шэдеэр хуяг хэжэ,
эрын ехэ хүсэтэн бологты!
Ухаанай далайда урдуур ябажа,
улад зондоо туһатай бологты! 81.
73. Замбуулинии хараха гээ хаатнай
заха хизааргүй.
Эрдэмые шудалха гээ хаа,
эхи захадань гарагты,
аба эжыгээ хүндэлхэ гээ хаа,
аяга сайгаа аягалжа ябагты. 103
74. Бэлиг ехэтэйшые хаа,
оролдолго гаргажа ябагты.
Оролдолгынгоо урманда
эрдэмдэ хуража ябагты. 101.
75. Эрдэм номоо
хайнүзэжэ ябагты,
эхи захадань гаратараахуража ябагты! 131.
76. Алхам бүхэндөө илалта туйлажа,
ажал хүдэлмэридөө амжалтатай ябагты.
эдир наһаяа эрдэмээр шэмэжэ,
Эхэ орондоо үнэн ябагты. 49.
77. Эндүүршэгүй
эрдэм бэлиг баянтай
энэ наһаяа эдлэгты!
Алдууршагүй
ажалай сагаан буянтай
алдар солото хүртэгты! 54.
78. Эрдэм хургаал –

эрхим эрдэни баялиг лэ.

Ажал, дүршэл –

алдар солынь булаг лэ.

Эрдэм, ажал

эхир шэнги холбоотойл.

Хоюулайнь шудалха

хойто үе хүсэтэйл.

Хубитай золтой байдал

байгуулха хүүгэднай

ажалшан, эрдэмтэн

алтан гартан болог лэ. 20.

79. Анха түрүүн хургуулиин богоһо
Алхажа ороһонсагаа ханаарайт,
«А» үзэг ойлгуулхан багшаяа
Аятай зохидоор хүндэлжэ ябаарайт.
Долоон наһанайнгаа алая аашые
Домог болгон ханажа ябаарайт,
Дээдын эрдэмтэй болоошые хаа,
Дэмы найрхажа бү ябаарайт.
Үбгэдые үтэлөө гэжэ голонгүй
Үгөөрөөходо хүндэлжэ ябаарайт,
Заахание заахан гэжэ тоолонгүй
Зугаа, наадаяа дэлгэжэ ябаарайт.
Холо газарта ябаа хаа,
Хододоо ханажа ябаарайт,
Ойро газарта байгаа хаа,
Орожо мэндыемнай мэдээрэйт.
Айлшаар ерэхэн хүндэтэ нүхэдөө
Амар мэндээрээ угтаарайт,
Хоноод гараһан хүниие
Хойноһоонь гаража үдэшөөрэйт.
Сэдьхэл найнтай ябаа хаатнай,
Сэлмэг тэнгэрийн хара нарандал,
Зондоо хүндэтэй ябаа хаатнай,
Зол жаргал угтан байхал.
Түрэл нютагтаа түбхинэн үлэшөөд

Тала дайдын эзэд болохот,
Аба эжыгээ нэлгэн амаруулжа,
Ажалай дүршэл танижа абахат.
Он жэлэй эрьен ошохые
Оройдоошые мэдэнгүй үнгэрхэт,
Наадажа ябаһан энэ бэетнай
Наһатай боложо, бэеэ олохот.
Жаргалта нангин харгыда орожо,
Жаран жэлэй жаргал бэдэрхэт.
Ажалай жолоо шангаар барибал,
Алдар солодо хүртэжэ ябахат.
Бадархан зулын гэрэл мэтэ,
Баглаа сэсэгүүдэй үнгэнүүд шэнги,
Буряад арадайнгаа заншал барин,
Бултадаа элүүр мэндэ ябагты! 148.

**ШЭНЭ ГЭРНАЙ УУЖАМ БОЛОГ,
ГУЛАМТА ГЭЭД ГАЛАА ТҮЛИЖЭ...**

а) Энэ гэр соотнай...

80. Шэнэ гэрнай
уужам болог,
энэ гэрнай
аша гушаар дүүрэг!
Агта морин сэргыетнай элээг,
айлшад, нүхэд богоһыетнай элээг! 127.
81. Энэ гэр соотнай
энеэдэн зугаа бү таһараг,
үргэн богоһыетнай алхажа
үбшэ зоболон бү орог.
Энэ һаруул байрадатнай
эбтэй зугаа бү таһараг,
хорон үгэ, хэрүүл
холуур тойрожо ябаг. 9.
82. Дүрбэн булантай гэртнай
дүлэ татама дулаан байг,
дүнэн һайхан хубүүнтнай
дура татама нүхэдтэй байг.
Нарһан модон гэртнай
наратай хододоо һаруул байг,
энэрхы сэдхэлтэй басагантнай
эльгэ хушама нүхэдтэй байг. 48.
83. Ойһоонь ерэнэн гэр соогоо
олон боложо жаргагты,
хүдөөһөөнь ерэнэн гэр соогоо
хэмгүй баян жаргагты.
Тэбхэр булантай гэр соогоо

- тэгшэ жаргал эдлэгты,
үндэр найхан үргөөн соогоо
үни жаргал эдлэгты. 103.
84. Уужам шэнэ гэрэйнгээ
утааснь бушхуулжа байгты,
урин найхан сэдхэлээрээ
улад зоноо хүндэлжэ ябагты. 91.
85. Халуун уһа, ваннатай,
ханадаа залгаа балконтой,
хамаг юумээр яндагар
харамаар шулуун байшандаа
хамта олоороо түбхинэжэ,
хабатай мүнөөһуубалта.
Шэрын хангал анхилуулжа,
шэнэ гэрээ толлоболта.
Айл, нүхэдөө урижа, айдуусайгаа татабалта.
Аятайхан энэ гэртээ амгалан түбшэн ажаһуугты!
Архи, тамхин,
атаа мээс
арилгажа саашань сарагты!
Ажалай һүүлээр бүлэнэртөө
аша туһаяа хургэгты!
Толлолгоной үедэ
толорһон мэтэ
тооһогүй, хурса гэрэлтэй,
найрайнгаа үедэ
намжыһан мэтэ
намжар ходо хүхюүтэй
мүнгэн энэ үргөөн соогоо
мүнхэ найхан жаргагты.
Үндэр энэ үргөөн соогоо
үнэр баянда хүртэгты.
Энэ найхан байшанаартнай,
эгээл зохид байдалаартнай
ороһон хүн омогорхог,
хүрэнэн хүн хүхиг. 40.
86. Айлшадаа хүндэлэн хоймортоо залаад,

- ажаһууг лэ бүлэ амгалан мэндэ.
Зундаа һэрюун, үбэлдөө дулаан,
зугаатай, хүхюун байг лэ эндэ! 2.
87. Газаагаа гайгүй,
гэртээ гэнэгүй,
элүүр энхэ зандаа,
хойто үетэндэ жэшээ боложо,
залуу үетэндэ
зула боложо
ябахатнай болтогой! 56.
88. Ашата эжы абынгаа
арбан аха,
дүрбэн дүүнэрэйнгөөүрэлээр
буурал болотороо буянтай жаргажа,
сонхоороо дүүрэн туяа татажа,
гэрээрээ дүүрэн
олон айлшадые оруулжа байгаарайгты! 74.
89. Ошон утаан хоёртнай
огторгойдо тулажа байг,
ордон сагаан гэр соотнай
олон айлшад орожо байг. 142.
90. Хүрин зандан сэргыетнай
хүлэгэй жолоо эзэлжэ байг,
хүжэ мүнгэн богоһыетнай
хүндэтэй айлшад алхалжа байг.
Агар зандан сэргыетнай
алтан жолоо эзэлжэ байг,
алтан һайхан богоһыетнай
ашанар, зээнэр алхалжа байг. 72.
91. Унашагүй бүхэ
улаан зандан сэргэһээтнай
унаагай жолоо бү таһараг,
унтаршагүй мүнхэ
улаан дүлэтэ гуламтадатнай
ураг худанарай
уран үрээл ханхинажа байг. 62.
92. Сонхоор ороһоннаран туяагаа дэлгэжэ,

- согтой ерѳнн нүхэд дуугаа дэлгэжэ байг. 141
93. Үндэр гэр дээрэтнай
наранай туяа унажа байг. 92.
94. Гэртэтнай наранай толонхододоо задаржа,
сэдьхэлдэтнай бэлигэй толонхэтэдэ бадараг. 54.
95. Гэрээртнай дүүрэнгэрэл бадараг,
альгаартнай дүүрэнажал бадараг. 21.
96. Алтан богоһыетнай алхан орожо,
аяга сайетнай амсан уужа,
айл зонтнай ябажа байг. 102.
97. Баншан үндэр гэртэтнай
баян жаргалые,
энхэ хайхангэртэтнай
эрхим жаргалые хүсэнэбди.
Абынгаа сэдьхэлэй захяе бадаруулжа,
эжынгээ зүрхэнэй үрээлые баяжуулжа,
түлгэ хониной
төөлэй хүндэхэ хүбүүдтэй,
үдхэнэн хониной
ууса хүндэхэ басагадтайболохые хүсэнэбди. 61.
98. Үргэн сагаан тииргэндэтнай
дүрбэн хушуун адуу малнууд
дүүрэн үдэжэ байг.
Үндэр харуул гэртэтнай
үри хүүгэдтнай үдэжэ байг.
Һурэг адуу малдаа эзэдынъ боложо,
олон хүүгэдтээ эхэ эсэгнъ боложо,
энгэртээ орден, медальнуудые зүүжэ,
Эхэ орон соогоо
солотой, суутай айл боложо,
жаргажа һуухатнай болтогой! 86.
99. Ороһон гэртнай уужам боложо,
ерѳнн гэртнай ехэ боложо байг. 60.
100. Найман ханатай гэртээ нам гэжэ,
намар, үбэл, зунгүй зохид жаргагты. 59.

б) Түлижэ байһан галтнай...

101. Түлижэ байһан галтнай
түмэн жэлдэ бадаржа,
байрлажа байһан нютагаттай
бадма сэсэг һалбаржа,
үри хүүгэдээрээ үргүүлжэ,
үнэн жаргал эдлэжэ,
ута наһа наһалжа,
удаан жаргахаттай болтогой! 63.
102. Түлиһэн галаа утааень гаргажа,
түрһэн үринүүдээ жаргалыеньхаража ябагты. 50.
103. Гуламта гээд галаа түлижэ,
нүхэр гээд үгээ хэлсэжэ ябагты! 118.
104. Гуламтынгаа дулаанда
гуулин тогоон халуун байг,
нарһан үлгын хажууда
наһатай төөдэй дуулажа һууг. 62.
105. Утааржа байһан гуламтаттай
унтараагүй бадараг лэ,
урихан ябаһан бэеттай
үтэлөөгүй байг лэ. 89.
106. Ходо галтай,
ходо элбэг эдеэтэй,
дүүрэн хэшэгтэй,
айл ашатай,
аха дүүтэй ябагты! 102.
107. Тэбхэр һайхан гуламтадаа
тэбхын һуужа жаргагты,
хөөтэй һайхан гуламтадаа
хүгжэн һуужа жаргагты.
Үндэр һайхан тагттай
сагаан эдеэгээр дэлгэржэ байг,
үргэн тэбхэр столттай
хумилтагүй хододоо хэшэгтэй байг. 105.
108. Гуламтынгаа галые бүүхэн унтараагаарай,

гамнажа нангинаар сахяарай!
Тоонтыем хооһоор бүүхэн орхёорой,
тоонтыем тахин нуугаарай!
Эмгэн буурал эжымни урдаһаа
эрид хатуу үгэ бү хэлээрэй.
Эрхэ тангил үриеэ хараһандал
эжыем һайханаар үргөөрэй! 37.

109. Аба эжымни заяаһан
анханайм гал гуламта,
хүшэр хүндэ аяндам
хүсыт намдаа амжалта! 25.

в) Нүүхэдээ унаатай байгты

110. Нүүхэдээ унаатай байгты,
буухадаа галтай байгты.
Сонхоортнай наран орог,
үүдээртнай айлшад орог.
Үритнай хүн болог,
үрээтнай морин болог. 43.

г) Хүдэр хүбүү түрэхэнтнай...

111. Шаата сэмэгэ
барижа байгты,
шалханаг хүбүү
гаргажа байгты.
Можо сэмэгэ
залажа байгты,
муяа хүбүү
асаржа байгты. 43.
112. Хүрин мори унаһантнай
хүлэгэй түрүү болог,
хүдэр хүбүү түрэхэнтнай

- хүнэй түрүү болог. 39.
113. Хүбүүтэй боложо хүхижэ найрлагты,
басагатай боложо баярлажа найрлагты. 67.
114. Хойто жэлдэ хүбүүтэй боложо,
саада жэлдэнь басагатай болоорой. 75.
115. Үдэр бүри сагаан эдегээ дэлгэжэ,
жэл бүри хүбүү гаргажа байгаарай. 143.
116. Хүбүү гаргажа,
хүдэнэ оёжо байгты.
Аха дүүгээ найрлуулжа,
айл зоноо баярлуулжа байгты. 49.
117. Ажалдаа амжалта туйлажа
ажалай герой болоорой,
арбан хүүгэдые үргэжэ
эхэ герой болоорой. 113.
118. Жэл бүри сэбэр боложо,
һара бүри һайхан болоорой. 68.
119. Үүдээ аалыар хаагыг, абяа бү гарыг даа,
үри бэемнай унтана ерээдүйнгөө түлөө.
Зэргэлжэ һууһан эхсээ харахаһаа бэшэ ондоо,
зүүдэшые манажа үрдеггүй юумэл үшөө.
Набшаһанай һаршаганаа үримнай шагнаг лэ ото,
наһандань хэрэгтэй болохол энэ хүгжэм.
Сэдьхэлдээ сэсэгтэй, нюдэндөө галтай байг лэ ходо
сээрлэнгүй заримдаа бултыень нүхэдтөөүгэжэл.
Хүхын дуунай үеэр, бугын урамдаан
хүбүүнэйм замда үнэн ханинь болуужан.
Наһанайнь шэмэг – сэсэрлиг инаг дурандаа
нэгэ багашые һаа, тэндэнэ һүлдэ олуужан.
Аяга табаг бү хангиргыг, юрэдөө,
аба дээрээ тогтоол харасань үримнай:
мундаг дорюун, бүргэд зоригтой эрэ даа,
муу хүн бэшэ – ойлгон хараха бүримнай.
Газаахи сэргэдэмнай агта хүлэг инсагаалаг–
гарынь ганзагада хүрэхэ даа, үндыгөөд,
сайемнай адхаг, уг унгииемнай гасаалаг–

сυχалаар дэлбэрхэ эрэ унтана мүнөөүлгйдөө.
Аянгын дуун, холирой носохо найхан,
аглаг номиндо булжамуурай халиха гоё!
Эрхэмнай зүүдэндээ бултыень хараг гайхан,
Эхэ, хүбүүндээ баатарай хубсаһа үтэр оё! 27.

120. Малгайн зэргээн үүлэн
Манан боложо тараг,
Мансы соохи үринэрнай
Эжы аба боложо тараг.
Хормоон зэргээн үүлэн
Хура боложо тараг,
Үлгы соохи үринэрнай
Хүн боложо тараг. 132.

д) Үри хүүгэдтэмнай үрээлээ хэлыг!

121. Үрихүүгэдтэмнай
үнэр баяниие хүсэн,
уһан дээрэ үрмэ тогтотор,
саһан дээрэ сэсэг ургатар,
шубуунһаа һүдүһатар,
шулуунһаа тоһо унатарүрээлээ табиит! 62.
122. Арба хүрэжэ
арюун нара хаража,
хорихүрэжэ
хонгёодуугаадуулажа,
гушахүрэжэ
гургалдайндууешагнажа,
дүшэхүрэжэ
дүүрэнжаргал
эдлэжэябагты! 143.
123. Энэл жаахан нялхаһаа
эрэ болон тэнжэхэш,
алдарнэрымнэрлүүлхэ
абынхүбүүнгэгдээрэйш.

- Эхынсэдьхэлсэнгүүлхэ
эрынсолохүртөөрэйш.
Түмэнзонойхэрэгтэ
түрүүзэргэхэлээрэйш,
үлгэнюрьсэдэлхэйдэ
үнэнхаргысэгнээрэйш.
Дээрэшходоогторгой
дэлюунсэнхирбайгуужан,
зантагархантолгойшни
залиндайнһаазйсуужан. 7.
124. Нугынтнай ногоондо
нюртата мал үдэжэ байг,
нютагаймнай золтойд
нарайхүүгэднайүдэжэбайг.
Буусынтнайногоондо
үхэрмалтнайүдэжэбайг,
бууралэсэгынтнайзолтойд
үрихүүгэдтнайүдэжэбайг. 64.
125. Үри хүүгэднай
үнэржэжэ, баяжажа,
үсынүедэжаргаглэ,
уладзонойхэрэгтэ
урагшааһанаатайябаглэ. 92.
126. Улайран мандаха гэжэ
наран гарадаг юм,
ухамайлан зохёохо гэжэ
хүн түрэдэг юм.
Эрдэмэй ехэ далайе
эрхим хайнаар шудалагты,
ажал хүдэлмэридөө абьяастай
аба орондоо хүндэтэй ябагты. 116.
127. Үлгытэй байхадашни
уйлуулаа һэм,
мансытай байхадашни
майруулаа һэм.
Унтаха нойргүй,

- урилха һүүжэгүй
ехэ болгоо һэм.
Гарыешни ганзагада хүргөөб,
хүлыешни дүрөөдэ хүргөөб.
Ехэ болоош даа –
хуули даажа
холо ойроор ябаарай. 124.
128. Нялха нарай хүбүүхэн
үдэрэй үнгэрхэдэ үндыжэ,
хоногой үнгэрхэдэ хуби нэмэжэ,
хүн боложо,
хүлөө шоройдожо,
гараа ганзагада хүргэжэ,
хүлөө дүрөөдэ хүргэжэ,
хүнэй хэмдэ хүрэжэ,
хүлэгэй жолоо дүнгэжэ,
хүн зондоо хүндэтэй,
арад зондоо алдартай,
ута наһа наһалжа,
удаан жаргалтай ябагты. 72.
129. Хурдан мори унажа ябаарай,
холын айлшаниие хүндэлжэ гаргаарай,
ардаг мори унажа ябаарай,
айлшан нүхэдөө амаруулжа гаргаарай. 73,
130. Хонохо бүридөө ехэ боложо,
хүрса һайхан ухаатай,
хүн зондоо хүндэтэй,
хамагта туһатай хүбүүн болоорой. 68.
131. Үдэр ерэхэ бүри
үндэр боложо,
жэл ерэхэ бүри
ехэнүүд боложо байгаарайгты. 75.
132. Аранга ехэ эбэртэй буга,
аса ехэ туруутай хандагай,
шэрхэгтэ шэмшээтэ ехэ гахай,
хөө хара булга,

- хүрин хара хүдэри агнаха
хүбүүн болоорой. 53.
133. Хараха нюдэн ялархай,
хамаг зондоо этигэлтэй,
хайн ябадалтай хододоо
баяртай, урматай ябаарай. 120.
134. Он мэтэ хэшэгтэй,
одон мэтэ гэрэлтэй,
түмэр мэтэ бүхэ,
тэгшэ хайхан ябаарай. 64.
135. Үндэр ехэ хадаяа
набтараарнь дабажа,
үргэн ехэ далайгаа
наряарнь гаталжа,
гартнай ганзагада
хүлтнай дүрөөдэ хүрэг. 46.
136. Мориншни үрезхэн
хурьһэтэ талаар ябаарайш.
бээшни гүлмэрхэн
хүнэй үгөөр ябаарайш.
Унаашни уяхан
уһанай эрьээр ябаарайш,
ухааншни залуухан
хүнэй үгөөр ябаарайш. 66.
137. Байгал далай шэнги
баран мүнхэ
үри хүүгэдтнай дэлгэржэ байг. 92.
138. Хүндэл адли хүн боложо,
хүлэгтэл адли жороо боложо,
арадтаа алдартай,
зондоо суутай ябахатнай болтогой! 106.
139. Үри хүүгэднай
үнэр баян боложо,
олон бэлигтэй,
дүүрэн хэшэгтэй,
эжы абынгаа үрезлээр

- эм гэхэ хэбэршэгүй,
иимэ гэхэ зоболонгүй,
эрхим хайнаар нуража,
эрдэм бэлиг шудалжа,
республика соогоо,
нэрэтэй, солотойябахань болтогой! 104.
140. Элдэбын харгыда төөрингүй
эжынгээ зааһаар ябаарай,
асатай харгыда төөрингүй
абынгаа зааһаар ябаарай. 59.
141. Нарандал адли харуулхан,
һарадал адли тунгалаг,
сэсэг мэтэ дэлгэржэ,
намар хабарые мэдэнгүй
наадан, сэнгэн жаргагты. 112.
142. Шэл шэнги гэрэлтэй,
шэрэм шэнги хатуухан ябаарай. 112.
143. Шулуундал адли хатуу,
шугамдал адли сэхэ ябаарай. 73.
144. Хүльбэжэ байһан газартнай
хүхэ ногоогоор дэлгэржэ байг. 59.
145. Үндэр ехэ тэнгэри доро,
үргэн ехэ дэлхэй дээрэ,
үндэр ехэ бээтэй боложо,
үргэн ехэ сээжэтэй боложо,
эрдэм номоо шудалжа,
олоной түрүү боложо,
олон газараар ябажа,
улад зоноо ударидажа,
урматай хайн ябаарайт! 76.
146. Сэдьхэлдээ олон нүхэдтэй бологты,
сээжэндээ сэсэн зугаатай бологты. 69.
147. Энэ дэлхэйн омогорхол
эдир шагша хүүгэднай,
жэмэс шэнгээр сэсэглэжэ
жэгтэйхэн баяр асараг лэ.

- Агуу орондом номитоһон
алим жэмэстэ саадууднай,
хүүгэдтэл гоёор мүнделжэ,
хүнэй хүсэл хаяаг лэ.
148. Хуби заяа ехэтэй,
хамтын арюун бодолтой
түрын эрхэтэн бологты. 49.

е) Эдир залуу наһандаа...

149. Эдир залуу наһандаа
эрдэмэй замаар дабшагты,
арад зондоо түшэглэн
алдарта хэрэг шиидхэлсэгты. 148.
150. Багша Ленинэй һургаалаар
баян эрдэмые шудалжа,
аба эжыгээ хүндэлжэ,
алдарта замаа эхилжэ,
ажалдаа амжалта туйлажа,
арадтаа хүндэтэй боложо,
хамтын замаар дабшажа,
хододоо түрүү ябахатнай болтогой! 112.
151. Олондо одотой, түмэндэ түрүүтэй ябаарайт,
габьяата замаа сагай һайханда эхилэн,
гансал һайхан хэрэгүүдээрээ толорон ябаарайт. 21.
152. Алдар солоор, анда нүхэдөөр баян
арад зондоо хүндэтэй ябаарайт хододоо,
заяанай жаргал, үнэншэ дурлал, баяр
замайтнай ханинар боложо ялараг лэ одоо. 21.
153. Амаршалнаб таанадые, залуу нүхэдни,
али тухай һайхан бэ танай хэрэг?
Үдэ голой урдахада ябадаг нюдэд—
хүсэлтнай далайн долгиндо хүрэг!
Ябагты, дабшагты урагшаа
ямаршые дабаанда зогсонгүй,

- гал дүлэн соогуур шармайтгы –
гартнай шүрбэхэтэй,
толгойтнай бэлигтэй байг! 23.
154. Хорёод наһаяа дээрэ үргэн
холын замда бэээ хорибот,
эжы, абынгаа хүсэл дүүргэн
энхэ жаргал тээшэ зорибот.
Аба, эжын зүгнэн үршөөхэн
алтан энэ хүдэр бээтнай,
тооһогүй арюун сэбэр ябаг,
торошогүй хүнгэн солбон ябаг.
Инаг дурантнай толо татаад,
үеын үедэ харуул байг,
абари зантнай гүн хайханаар
айл аймагтаа хайшаагдан байг.
Олоной түлөө зориг хүбшэлхэ
оюун, сэсэн үри хүүгэдтнай
нютаг дүүрэн нэрээр нэршэхэ
намтар ехэтэй хүнүүд болуужан.
Энхэ тайбан гал гуламтатнай
эрдэмэй ольһоор гэрэлтүүлэгдээд,
эжэл нүхэд, аха зонтнай
эгээл ехэ омогорхол болуужан.
Арад ниитын баясан байхаар
ажал дээрээ суурхаха болтогойт,
гүрэн түрэдөө туһа асархаар
гүн бодолоо дэлгэхэ болтогойт.
Зууншые жэлдэ хүгшэршэгүй
зуун хайхан наһа наһалыт,
зол жаргалай дууһашагүй
заяан хубитай, хүхюун ябыт! 14.
155. Ургажа ябаһан
оюун түгэлдэр үхибүүдтэ
урматай ажал
урдань угтадаг байгуужан,
гэмшэл, зоболон

- гэдэргээ холо сухарюужан. 4.
156. Ажана жаргал
арюун замаар ологты!
Ажал хэрэгээ
амжалтаар шэмэн ябагты!
Алдар солотой,
айдар нүхэдтэй бологты!
Аза талаантай
харгын хэшэг абагты! 18.
157. Эхэ – хэзээш мандал,
эсэгэ хэзээш туг гэжэ
эльгэ зүрхэндөө хадуугаад,
сэдьхэл арюун ябаарай.
Үнэн худал хоёрые
илгаруулхын түлөөдэ
үндэр ехэ эрдэмэй
орьёл өөдэ дабшаарайт.
Гансал түрүү хэрэг
дэлхэй дээрэ һунгажа,
Гагарин мэтэ хүнүүдһээ
үльгэр жэшээ абаарайт!
Түрэхэн тоонто нютаг
түрэл хэлым мартангүй,
түбиин һайхые магтаһан
дууем дуулан жаргаарайт! 7.
158. Бэетнай бэхи боложо,
наһантнай ута болог.
Мүнхэ зоригтнай
мүнгэн шэнги бүтэжэ байг.
Ажабайдалтнай
алтан шэнги арюухан болог.
Үбэрөөрөө дүүрэн мүнгэтэй,
үсынгөөһайхан нүхэдөөр
золтой ябагты.
Арбан хургантнай азатай,
алдар һайхан нэрэтнай

- суутай солотой,
дэлхэй дээрэ
дэлгэржэ ябагты. 143.
159. Ара газар ябахатаа,
алта гаргажа ябагты,
үбэр газар ябахатаа,
үнгэ гаража ябагты.
Олон зондо
омогтой ябагты,
түмэн зондо
түрүү ябагты.
Хүдэлхэн газартаа
хүндэтэй ябагты,
ябаһан газартаа
ямбатай ябагты. 121.
160. Булгархай бүхэ үетэй
буурахагүй залуу наһатай,
хухархагүй уян яһатай,
хуушархагүй найхан бүтээлтэй,
шадал ехэтэй, шарай найхантай,
нюрга бэхитэй, нюур уринтай,
алад гарахын орондо
аяга сайдам буужа,
хүндэтэ һуури эзэлжэ,
хоймормом һуужа ябагты!
Аян замай утые
амгалан найнаар гаталжа,
харгы замай хүндые
хамагнаа түрүүлэн дабажа,
урагшатай ябахатнай болтогой! 62.
161. Анда нүхэдтөө туһатай,
амтан эдсэн хүндэтэй,
алдар солодо обтонгүй
арадай түрүү ябаарай. 33.
162. Үүрэй сайхые таладаа угтаарай,
үеын гансые залуудаа золгоорой. 56.

163. Баяр ехэтэ
олон нүхэдтэй ябаарай,
баясхалан ехэтэ
амараг ханитай ябаарай. 33.
164. Аба эжыгээ хүндэлэн ябаарай,
арад зонтоёо нэгэн ябаарай. 66.
165. Үбэр дээрээ үргэһэн
эжыгээ ханажа ябаарай,
эжэлтэй нүхэртэй боложо
энхэ түрээ нэрлүүлээрэй.
Альган дээрээ үргэһэн
абаяа ханажа ябаарай,
арадтаа хүндэтэй ябажа
ашата гуламтаяа нэрлүүлээрэй.
Харида хадамда гарахадаш
хуримай баяраар найрхал даа,
хадамайш хүбүүн хүлээжэ
халуухан зүрхөөр угтахал даа. 62.
166. Эмнигэй хурдаар мори хээрэй,
эсэгийн хургаалаар заабари хээрэй. 15.
167. Алтан наранай туяа дахаарайгты,
абын үрээлтэ үгэ дахаарайгты. 15.
168. Дурлаһан хүбүүншни шамайгаа
зүрхэм гэжэ ханаг лэ,
дуранай нюуса аргамжаар
хүдэлхэгүйгөөр хүлиг лэ. 19.
169. Эжэлшэһэн басаганшни шамайгаа
зүүдэлжэ хонодог болог лэ,
энээнтухайгааирагуудуухоёожо,
дуулажыабалэ. 19.
170. Абынхүбүүдамгаланһайханябагты,
эжынхүбүүдэнхэамгаланябагты.
Алтандэлхэйнүүжамда
абэжынүрээлээрйабгты. 25.
171. Эхэ эсэгийн үрээлтэй,
энхэ амгалан байдалтай,
эрдэмэй хүсэ зангидан

- эрхим баатар болоорой. 33.
172. Ябаһантнай жаргал боложо,
зориһонтнай зол боложо байг. 60.
173. Алтан наранай туяагаар гаража,
арбан табанай нарынгэрэлээр
гаража ябагты. 104.
174. Талын сэсэг шэнги сарюун,
хадын уһан шэнги арюун ябагты. 69.
175. Далай шэнги долгилжо,
дайда шэнги сэсэглэжэ ябагты. 117.
176. Булагай уһандал адли
тунгалаг сэдхэлтэй ябаарай,
булад эритэдэл адли
хурса ухаатай ябаарай. 49.
177. Удхалан хэлэжэ,
уянгалан дуулажа ябагты. 143.
178. Һайн һанаатай,
Һайхан сэдхэлтэй ябагты. 146.
179. Һайнаар эхилһэн үгээ
Һайнаар дүүргэжэ шадагты. 99.
180. Ахай абгайнараа хүндэлжэ,
арай багашуулые хүтэлжэ,
адар шангаар хашхарангүй
аали номгон ябаарай. 33.
181. Багашуулда ахань боложо,
ахашуулда дүүнь боложо,
эгэшэб гэжэ энхэржэ,
дүүб гэжэ дүнгэжэ ябаарай. 43.
182. Аханарһаан захяа дуулажа,
Үбгэдһөөнүрээл шагнажа ябагты. 77.
183. Хаража ядаа хадаа
хада дээрэ гараарайт,
ойлгожо ядаа хадаа
үбгэн зонһоо һураарайт. 127.
184. Үндэр дээрэ гаража,
нюдөө баярлуулжа ябагты.
Үбгэниие шагнажа,

- шэхээ баярлуулжа ябагты. 120.
185. Огторгойдол хирэгүй,
дайдадал хилэгүй,
дэлхэйдэл хизааргүй,
замбидал захагүй
зол жаргалтай ябагты. 56.
186. Газар абажа, гал шатаажа нуугты,
хүн боложо, хүлэгийг шэлэжэ ябагты. 146.
187. Бодолтой намхан дабхижа,
бүгэдын найрамдал дэмжэжэ,
бүжэглэн найралха үлзэгтэй,
баранда нэрэ хүндэтэй,
бүхы жаргал олохыень,
баян хэшэгтэй ябахыень,
баяртай золтой ябахыень
буланда үрэн хүсэе. 33.
188. Бурад найхан ороноо
Бузарлангүй ябаарай,
Бурад найхан хэлээ
мартангүй ябаарай.
найхан найханаа орхингүй,
Муу муухайда дүтэлэнгүй,
Сэхэ урагшаа дабшажа,
Сэбэр агаараар амилжа,
Үнэн сэхэ ябаарай.
Зон ехын дунда
Зобон тулингүй,
Зосоо уужам
Золтой, жаргалтай ябаарай! 61.

ё) Армиингаа албанда мордохошни

189. Армиингаа албанда мордохошни,
арюун уялгаяа дүүргэхэшни.
Бэлэниие бү бэдэрээрэй,
бэрхэшээлхээ бү айгаарай.

- Эрын зориг эдлээрэй.
Командир бүхэн – багшаши,
команда бүхэн – хуулишни.
Онъhon техникэ шудалаарай,
олондо хүндэтэй
«отличник» болоорой! 52.
190. Мансытайhaань үргэhэн,
улгытэйhээнь үндэр
болгоhon хүбүүмнай,
Улаан армиингаа албаниие
урматай haйнаар дүүргэжэ,
Россиин армиингаа албаниие
согтой дүлэтэй дүүргэжэ,
утаатай гоё гуламтадаа
удангүй ерэжэ,
хөөтэй гоё гуламтадаа
хүлээлгэнгүй ерэжэ,
абынгаа хойморые баясуулжа,
эжынгээ хойморые
энеэдэтэй болгохошни болтогой. 61.
191. Үндэhэн хууляар олдоhon
үндэр арюун уялгая,
дүүргэжэ ходо ябаарай,
дорюун сэрэгшэ болоорой. 52.
192. Россиин армияа дүүргэжэ,
олон зондоо нэрэтэй боложо,
Эхэ орондоо үнэн ябагты.
Арадтаа хүндэтэй болоод,
үбсүүндээ орден, медаль
зүүжэ ерэхэтнай болтогой! 44.
193. Улаан сэрэгэй албые
урматай haйнаар дүүргэжэ,
уужамhaйхан нютагтаа бусажа,
ударникажалшан болоорой.
Эхэ ороноо албые
эрхим haйнаар дүүргэжэ,

- энэ найхан нютагтаа бусажа,
эршэтэй ажалаараа суурхаарай. 73.
194. Түрэнхэн, гарахан дайдая
түхэреэлүүлэн дуулаарай,
үргэн найхан нютагаа
дурдан, дурдан ябаарай. 65,
195. Нютагтаа бусахадаа дуулажа,
нүхэдтгээ уулзахадаа баясажа ябаарай. 65.
196. Албан хэрэгтээ найн
алдуу эндүүгүй ябаарай.
Дарганарайнгаа үгэ дуулаарай,
засагайнгаа заабаряар ябаарай.
Охол эсэлгүй ябаарай,
үндэр соло хамгаалжа,
миний хүбүүннайн найхан ерээрэй. 44.
197. Эжым намдаа ханаагаа зобон,
эльгээ хүмэрюулжэ бүһуугаарай.
Утын аянда эсэжэ сусажа,
уйтай ябана гээд бүһанаарай. 24.
198. Үргэн тэнюун оронойнгоо
үнэншэ хүбүүн байгаарай,
хэсүү шанга бэрхэшээлхээ
хээээш бү айгаарай.
Хүгшэн үбгэн зониие
хүндэлжэ ходо ябаарай,
үзэхысэ үзэхэн хүнүүдхээ
үльгэр жэшээ абаарай.
Ашатай зоной найдахаар
ажалша хүн болоорой,
эршэ зориг харуулжа,
энхэ золоо олоорой.
Харгыда бүдэржэ унаа хаа,
хани нүхэдөө дуудаарай,
Эхэ оронойнгоо үгые
энхэ ходоодоо дуулаарай. 21.
199. Үлгэн сагаан дэлхэй дээрэ,

Үндэр сэгээн тэнгери доро
Гал аюулта дайн хосорог,
Гасалан зоболон үгы болог!
Сэрэгэй албанда мордохон
Сэлмэг шарайта хүбүүднай
Мэндэ бусахал гэжэ
Мэдэжэ баран нуухалди.
Эхын нүхэр болодог
Эрхэ тангил хүүгэднай
Бэеэрээ жаргажа үрдингүй
Бэлбээн эхэнэрнүүд болохогүй!
Аляахан ааша хүбүүднай,
Зэртэгэрхэн зээ басагаднай
Үльмы дээрээ гэшхэмсээрээ
Үншэржэ баарһад зобохогүй.
Элдин ногоон дэлхэй дээрэ,
Энхэ мүнхэ огторгой доро
Үхэлтэ дайнай зэбсэгүүд
Үеын үедэ хосорог! 11.

ж) Дээдэ нургуулиа дүүргэбэлта...

200. Оюун бэлигээ һалбарган,
олоной дундаһаа шалгарһан,
басагад, хүбүүд таанадтаа
баяр хүргэн байнабди!
Эрэлхэг баатар арадайнгаа,
Эхэ һайхан оронойнгоо
аша хайрыень харюулан,
алдар солыень арьбадхан,
улам урагшаа дабшагты,
дээшээ дээшээ дэбжэгты! 19.
201. Залуу нүхэд,
эршэтэ ажалаа иигээд лэ эхилбэт,
замтнай, золтнай

- урагшатай, жаргалтай байг.
Хаанашье ябаа наа,
хэрэгээрээ суурхаж ябагты,
хүнүүд танда
баяр хүргэхэл зүрхэнһөөн. 65.
202. Эсэгэ Росси оронойнгоо
эзэн халаа угтажа,
агууехэ амжалтын
алдар суутан бологты! 17.
203. Алта мүнгөөрөө бэшэ
ажалаараа суурхагты,
эд зөөрээрээ бэшэ
эрдэмээрээ суурхагты! 116.
204. Алдар соло хоёрые
ажалаараа оложо ябагты,
арад зондоо суурхуулагты,
орден, медальда хүртэгты. 52.
205. Хүдэлмэридөө бэрхэ байгаарайт,
хургаалтай сэсэн ябаарайт. 68.
206. Арадтаа түшэглэжэ алдартай ябаарайт,
хүнүүдтэ түшэглэжэ хүндэтэй ябаарайт. 17.
207. Олон бүгэдэдэ одорхуу,
түмэн бүгэдэдэ түрүү ябагты.
Зэлэтнай ута болог,
зэргэтнай ехэ болог. 130.
208. Найн нүхэд таанад бүгэдын
һанажа ерэхэн ябадалда
һаруул сэбэрые замшалжа,
һанал бүтэхын үрэл табия. 33.
209. Һанамжаһайн бодолоо
һаадгүй элбэг бэлдэнхэй,
һанаан дүүрэн сэдхэлтэй,
һанаһан ажалдаа эршэмтэй,
олзо салин элбэгтэй,
олоной хэрэгтэ урагшатай,
оюун бэлиг шудаланхай

- онсо мэргэн ябаарай. 33.
210. Саг үргэлжэ урагшаа,
сог залитай алхаарай.
Саглашагүй ехэ ажалай
сэгнэшэгүй хайра амсаарай. 33.
211. Үе наһанайнгаа харгые
үнэн сэхээр дабаарайт,
хуби заяанайнгаа дугые
хуурмаггүйгөөр дамжаарайт. 54.
212. Сэсэг мэтэ халбаржа,
сэдьхэл хайхан үнэржэгты,
зориг гарган ажаллажа,
зоной найдал харюулагты. 54.
213. Энхэ мүнхэ дохёолхо
эрдэм ухаа ологты.
Алтан түрээс зохёохо
алдар ехэтэн бологты. 54.
214. Залуу үетэн
залитай дабшаг, үрөөнб.
Эдиеэ гаргаһан
эрдэмэй дээдэ туйлалта –
эбтэ һуудалай эхи табижа мандаг лэ! 4.
215. Ажалай баяр
арюун нангин тэмсэлэй
аяар холын
агуу орьёл өөдэ,
агроном солотой
арад зоной хүүгэд,
амгалан дайдаяа
ашаглахаяа мордобот!
Харганаа, Сэлэнгын
халюун дэлһэтэ талые
хазаарлажа унаад,
хатартайень шалгаарайт.
Түрүүн дороһоонь
түмэн жэлэй баялигы

- түрэ, зондоо
төөлэй болгон баряарайт. 24.
216. Һайн үүдэ нээжэ,
һайхан хэрэг бүтээжэ ябагты. 100.

з) Аятай зохид залуу бүлэ боложо...

217. Зон нүхэдтөө хүндэтэй,
зол хубидаа жаргалтай,
аба эжынгээ нэрые
алдар сууда гаргаха
айлайхи боложо һуугты! 52.
218. Арад зондоо тунатай,
ажалай герой алдартай,
аймаг зондоо хүндэтэй,
аятай зохид гэр бүлэ боложо,
ажаһуухатнай болтогой! 88.
219. Эбтнай эбдэршэгүй байг,
дурантнай дундаршагүй байг,
Эжыгээ энхэрэн үргөөрэйт,
абаяа анхаран үргөөрэйт,
үри хүүгэдээ үргэжэ жаргаарайт,
үетэн нүхэдөө хүндэлжэ жаргаарайт. 148.
220. Үргэн һайхан дайдадаа
үнэр баян боложо,
таряан шэнги таража,
һара шэнги гэрэлтэжэ,
наран шэнги туяатажа,
түлиһэн галынь
түмэн жэлдэ унтарангүй,
түрэхэн үридынь
түмэр мэтэ бүхэ,
хүн зонойнгоо дунда
хүндэтэй нэрэтэйгээр ябажа,
һайхан байдалүзэхэнь болтогой! 104.
221. Нажар бүринабша сэсэгтэл һалбаржа,

наһаараазалууб гэжэ,
ханилһангансаяахарахабүхэндөөдурлажа,
хамагһаажаргалтайбгэжэ
зонойтүлөөоролдон,
зуухүрэхэтнайболтогой!
Үрибээ

үльмыгөөрньгазаргэшхүүлжэ,
үндэрдүрөөдэхүргэжэ,
ашагушамнай
амтатайгэжэбаясан,
ашатаһургаалаахэлэжэ,
зонойтүлөөоролдон,
зуу хүрэхэтнай болтогой! 9.

222. Үнэгэнэй харанхыда харахадам,
үрхөөртнай утаан бааяжа байг лэ.
Үүдээртнай үнгэрхэдэм,
үхибүүдэй наадан эздэлжэ байг лэ. 148,

223. Түбиин торгон эльгэн дээрэ
түбхинэжэ һуугаарайт,
түлиһэн галаа бүхөөнгүй,
түмэн жаргал эдлээрэйт. 24.

224. Элдин хонгор нютагтаа
эхэ эсэгынгээ нэрыень нэрлүүлжэ,
хүүгэдээ хүн болгожо,
эхынгээ орондо эхэ боложо,
эсэгынгээ орондо эсэгэ боложо,
угаа залгажа ябыт даа. 52.

225. Хүрьһэтэ нарата дэлхэй дээрэ
хотогор баян нютагтаа,
хүн зондоо хүндэтэй,
хүүгэд үринэрөөр баян,
хуби заяагаа нэгэдүүлэн,
хүхюутэй, эбтэй, үрезлтэй
хододоо жаргажа ажаһуугыт даа! 78.

226. Айлай ахань боложо,
дэгэлэй захань боложо,

- тоно эдижэ садхалан,
торго үмдэжэ толоржо ябагты! 516.
227. Худан ехэ уһатай,
хуудам үргэн талатай,
хамтын баян ажалтай,
хани олон нүхэдтэй,
үндэр сагаан байшантай,
үнэр золтой хуугаарайт. 39.
228. Эхэ эсэгийн үрээлээр
орон дэлхэйн үргэмжөөр,
үндэр наһа наһалжа,
үри хүүгэдээ үргэжэ,
үбшэ зоболондо дарагдангүй,
сэдьхэл дүүрэн жаргалтай,
бэлигтэй, хэшэгтэй хуугыт даа. 52.
229. Эжы абынгаа үрээлтэй
энхэ гуламтаяа бадарган,
элшэ гэгээн наран доро
эжэл хани нүхэдөөрөө
эбтэй һайхан ябагты.
Арад зондоо түшэглэн,
алдарта хэрэгүүдые шиидхэлсэн,
аглаг тэнюун нютагтаа
аша зээнэрээ тойруулан,
амар амгалан хуугыт даа! 148.
230. Алтан шаргал наранай элшэ доро,
амгалан тайбан дэлхэйн хүрьһэн дээрэ,
арад зондоо хүндэтэй,
аба эжыдээ туһатай,
үетэн нүхэдөөр олон
үри хүүгэдээр баян,
ажал хүдэлмэридөө амжалтатай,
аза талаантай, арюун жаргалтай,
амар мэндэ хуугыт даа. 140.
231. Заяантнай ехэ боложо,
жаргалтнай һайхан болог.

- Айл зоной дунда
аха, абга гүүлэжэ,
алдар солотнай
ехэ боложо байг. 65.
232. Залуухан хонгор наһаяа
жаргалай наран доро үнгэргэгты,
хүгшэн үндэр наһаяа
хүндэ ямбатайгаар үнгэргэгты.
Аглаг арюун дайдадаа
амархан тайбан ябагты,
арад олон зондоо хүндэтэй, нэрэтэй ябагты,
түрэхэн гараһан дайдадаа
туһа хэхээр ябагты. 116.
233. Золтой түрэхэн үринүүдээ
зохидхоноор үргэгты,
алтан һайхан үринүүдээ
альган дээрээ үргэгты.
Эрхэ түрэхэн үринүүдээ
энхэрэн, энхэрэн үргэгты,
замайнь уга харгыда
золтой, баяртай гаргагты. 141.
234. Арбан улаан хүбүүдэй
абань боложо ябагты,
табин улаан ашанарайнгаа
таабайнь боложо жаргагты!
Найман сэбэр басагадай
эхэнь боложо ябагты,
наян наартай зээнэрэйнгээ
төөдэйнь боложо жаргагты. 143.
235. Гараһан үри бэетнай
газар дүүрэжэ һууг,
түрэхэн үри бэетнай
тала дүүрэжэ һууг. 143.
236. Гансаһаа
газар дүүрэжэ,
гэр боложо,

- гуламтаяа дүүргэжэ байгты. 110.
237. Айл зонойнгоо үбгэдые хүндэлжэ,
дүү зонойнгоо алдуень заһажа ябагты. 55.
238. Хүгшэдэй орожо ерэхэдэ,
хүрин улаан сайгаараа хүндэлэгты,
үетэнөө орожо ерэхэдэ,
үнэтэйхэн эдеэгээрэхүндэлжэ гаргагты. 103.
239. Үеынгөө нүхэдэй ерэхэдэ,
үүдээ сэлин угтаарай.
Һонин үгын эхиндэ
Һайхан хэрэг магтаарай.
Холын айлшанай буухада,
хоньт гэжэ уряарай.
Сэсэн үгын эхиндэ
сагаан эдеэгээ баряарай. 33.
240. Хүн ехэ ахамадаа
хүндэлжэ ябагты,
холын замда гарахадаа,
хошон үгыень һанажа ябагты!
Бусадай дунда ороходоо,
буурал ёһыень сахижа ябагты,
үнэтэ шухаг һургаалаа
үри бээдээ дамжуулжа ябагты! 54.
241. Ууралтай эдеэгээр айлшанаа хүндэлэгты,
удхатай үгөөр зоноо хүхэгты! 134.
242. Үглөө бүри наранай гарахые угтажа,
үдэр бүри ажалай амжалта туйлажа,
үбгэд хүгшэдөө улам ехэ хүндэлжэ,
үетэн нүхэдтөө улам ехэ хүндэтэй,
үри хүүгэдээ үнэр баян үргэжэ,
урдуураа гараһанайлшадые ундалуулжа,
хойгуураа ябаһан айлшадые хонуулжа,
ута наһатай, удаан жаргалтай ябыт даа. 52.
243. Наранай гарахые хаража ябагты,
арбан хүүгэдтэй бологты.
Алта мүнгэ зүүнхэй,

- алтан түрээ хээрэйгты! 107.
244. Баруугаартнайбадма сэсэг халбаржа,
зүүгээртнайзуласэсгхалбаржа,
сайтнайхалууханбайг,
сасуутантнайорожобайг. 113.
245. Нahan соогоо жаргалтай,
наран гэрэлтэжэ байг лэхаргы замуудтатнай,
һаруул бата байг лэ инаг дурантнай,
һайхан һанаан, сэдхэлтнайхүүгэдтэтнай дамжаг лэ. 12.
246. Алтан сэргэ бодхожо,
агтын түрүү унажа,
аша гушаяа үргэжэ,
худа урагуудаа угтажа байгты. 51.
247. Эрын һайн гэрэйнгээ газаа гүүлэжэ,
эхэнэрэй һайн гэрэйнгээ досоогүүлэжэ ябагты. 122.
248. Эрын һайн түрын шэмэг гүүлэжэ,
эхэнэрэй һайн гэрэй шэмэг гүүлэжэябагты. 92.
249. Эрын һайниие аянда мэдээрэйт,
эхэнэрэй һайниие айлда һуужа мэдээрэйт. 99.
250. Хоймортоо үргэһэн хүбүүнтнай
хүнүүдтэ хүндэтэй болог,
хотондоо үдхэһэн хурьгантнай
хори, гушан болог. 136.
251. Унажа ябаһан моринтнай
ууса хомигор тарган байг,
үргэжэһууһанүритнай
үндэрдэдынэрдэмтэйбайг. 53.
252. Айлай эрхим айл бологты,
аймаг соогоо нэрэтэй ябагты.
Гушанкилограммтоһоогэхэ
гунжанүнезүдхэгты,
дүшэнкилограммтоһоогэхэ
дүнжэнүнезүдхэгты. 42.
253. Үүлтэрһайтамалүдхөөрэйт,
үндэһэ һайтамодо һуулгаарайт. 73.
254. Бусахадам булаг шэнги,

- ороходом огторгой шэнги,
ябахадам уула шэнги,
амар амгалан хуугаарайт. 68.
255. Гартатнай алтан часы яларжа,
газаатнай «Волга» машина зогсожо байг. 44.
256. Мартаһаниие хануулжа,
унтаһаниие хэрэжэ,
үнэр баян хуухатнай болтогой! 89.
257. Булганай арһаар мансы хэжэ,
буруугай эбэрээр угжа хэжэ,
булжамуурай дуунаар эртэ бодожо,
буянтай, жаргалтай хуугыг даа.
Халюунай арһаар мансы хэжэ,
хашарагай эбэрээр угжа хэжэ,
хараасгайн дуунаар эртэ бодожо,
хамагтаа хүндэтэй ябыт даа.
Тарган малтай, табагтай эдээтэй,
танилдаа хүндэтэй, тайбан хуудалтай,
урдаа угталгатай, хойноо үрээлтэй,
ута наһа наһалжа,
удаан жаргал эдлэхэтнай болтогой! 62.
258. Дулаанай газарта эдээшэн ургаһан,
дундаршагүй булагай уһанда шанагдаһан,
һаамхай үнээнэй хүөөр сайлгахан
һайхан сайтай хуугыг даа.
Тала дайдынгаа ургасын дээжые,
табан хушуун малайнгаа шэмые,
табаг дүүрэн халитар табинхай
талаантай, жаргалтай хуугыг даа.
Тала дүүрэн малаа үдхэжэ,
талаантай сэсэн хүүгэдые үргэжэ,
табаг дүүрэн элбэг эдээтэй,
таабай, төөдэй болотороо ябыт даа.
Үетэн нүхэдтөө сэсэн зугаатай,
үргэн нугадаа үндэр ургасатай,
үринэр олонтой, үндэр наһатай

- үбгэд, хүгшэд болотороо ябыт даа. 62.
259. Жэл бүри жаргал эдлэгты,
һара бүри һайжаран жаргагты,
үдэр бүри ундатай байгты,
ороһон айлшадаа хүндэлжэ һуугты.
Унаганай жолоо барижа,
улад зондоо хүндэтэй ябагты,
барилдаанай жолоо барижа,
баран зондоо түрүү бологты. 53.
260. Арбан хургандаа алта зүүжэ,
хоёр шэхэндээ мүнгэ зүүжэ,
һара шэнги һаруулхан,
наран шэнги арюухан,
үбгэдһөөүрэлтэй,
үлгэн дайдаһаа үршөөлтэй,
үгтэһэн наһандаа жаргалтайябахатнай болтогой! 55.
261. Жаргалтнай жаран һолонгоор татаг,
байдалтнай баян дэлгэр болог. 52.
262. Саяан уулада адли сарюун,
Байгал далайда адли арюун,
Сагаан үбгэндэ адли сэсэн
хүбүүд, басагадтай бологты! 103.
263. Табан түбидэ талархаха танилтай,
найман зүгтөө солорхохо намтартай
хүнэй зэргэдэ хүдэлжэ хүдэржэгты,
үндэр наһа эдлэжэ үнэржэгты! 54.
264. Хүбүүдээгарынь ганзагада хүргэжэ,
хүлыень дүрөөдэ хүргэжэ,
басагадаабаян нютагта
айл болгожо ябагты. 92.
265. Арбан басагад хүбүүдээрээ
алдаршагты!
Залаа һайхан үринүүдээрээ
заяажэгты! 54.
266. Үри хүүгэдээ үргэн һургажа,
үнэр баянаар ажаһуугаарай.

- Үндэр зэргэдэ тэдэнээ хүргэжэ,
үтэлхэ наһандаа золтой жаргаарай. 33.
267. Хандагай, буга харбаха хүбүүтэй боложо,
халюу, булга эсхэхэ басагатай бологты. 136.
268. Юһэн хүүгэдэй эхэ эсэгэ боложо,
ехэ гэрэй дээдэ бээдэ хуугаарайт. 61.
269. Тракторта хууха хүбүүтэй боложо,
табан таһалгатай гэртэй бологты. 68.
270. Баатар бүхэ хүбүүтэй болоорой,
хүлэг хурдан моритой болоорой. 110.
271. Баян нютагһаа бэритэй болооройт,
баатар-герой хүрьгэнтэй болооройт. 59.
272. Наранда адли дулаан байгты,
намарта адли баян байгты. 47.
273. Найман тээшээ нара татажа,
дүрбэн тээшээ дүлэ сасаржа хуугты. 102.
274. Дуун шэнги ээдэлжэ,
дуран шэнги мүнхэ ябагты. 136.
275. Аяга дүүрэн эдээтэй,
айлша буулгаха гэртэй байгты. 145.
276. Ангалһан сагаан эдээнтнай
алтан дэлхэйн аршаан болог. 146.
277. Барихан хайхан ундантнай
Байгал шэнги салгидаг,
басагад, хүбүүд, үринэртнай
баян жаргал эдлэжэ хууг.
Хүндэлһэн хайхан ундантнай
Хүбсэгэл шэнги салгидаг,
хүбүүд, басагад, үринэртнай
хүхюутэй, золтой жаргажа хууг. 73.
278. Сай бии хадань
уулгажа гаргагты,
танилай бии хадань
зугаалсажа гаргагты. 43.
279. Ута наһа наһалжа,
үедөө жаргалтай хуугты,

- тоонто нютагаа нэрлүүлжэ,
 аба эжыгээ буусыень эзэлжэ,
 алдар нэрыень дурдуулжаһуухатнай болтогой! 145.
280. Абадаа ард гэжэ,
 эжыдээ эрд гэжэ харюусангүй,
 үбгэрхэ, хүгшэрхэ наһандань
 үгын зөөлэнии хэлээрэй.
 Эмгэрхэ, үбгэрхэ хаһандань
 эдээнэй зөөлэнии табяарай. 54.
281. Аба эжыгээ хүлисэжэ ябагты,
 аглаг дабаанда бү уулгардагты,
 уруудам газарта ульгамханаар ябагты,
 үөлһэн нүхэртээ үтэлтэрөө жаргагты.
 Эжы абахоёроо хүлисэжэ ябагты,
 үндэр дабаанда бү яарагты.
 Ульгамаа хатарые бүхөөр баригты,
 ушарһан нүхэртээ үтэлтэрөө жаргагты. 103.
282. Гурбан харгын голыень барижа ябагты,
 дүрбэн харгын байгаа хаа,
 далангыень барижа ябагты.
 Дуратайхан нүхэрэйнгөө
 сэдхэлыень баясуулжа ябагты,
 дүрбэн жэлэй бэшэ –
 наһанайтнай хани гэшэл. 103.
283. Баабайнгаа бариһан багажые
 баллангүйгөөр баригты,
 баабайнгаа хүндэлһэн урагуудые
 орхингүйгөөр хүндэлэгты. 126.
284. Үнэтэ инаг дуран гэшэ
 үсөөхэн үгэтэй юм гэжэ,
 «ухаансар» зоной хэлэхэдэ,
 урагша абан бүүнэншэгты!
 Үнэн зүрхэниһөө дуратай хаа,
 үдэр бүри бэе бээдээ мээхэйржэ,
 дуратай байһанаа мэдүүлэн, гэршэлэн,
 дулаахан үгэнүүдээ хэлэгты!

Хэдыдэш, хаанаш – аргатайл хаа,
хэлэгты, хэлэгты, хэлэгты!
Энэрхы үгэнүүдээ бү гамнагты,
энхэргэн бодолнуудхаа бү эшэгты! 41.

и) Үндэр наһатанай баярта үдэрөөр...

285. Табан үнгын сэсэгүүд
тала газараа шэмэглэг,
табин наһанай баяр
танай наһа шэмэглэг.
Долоон үнгын холонго
добо талаая шэмэглэг,
далан наһанай жаргал танай наһа шэмэглэг. 66.
286. Таби хүрэжэтаабай, төөдэй боложо,
жара хүрэжэ жаргажа,
дала хүрэжэ дэлгэржэ,
наа хүрэжэ налайжа,
ерэ хүрэжэ ербыжэ,
зуу хүрэжэзурыжа ябахатнай болтогой! 72.
287. Аба эжымнай үетэн нүхэд,
аглаг ногоон дайдадаа,
үри хүүгэдэйнгээ дунда
үндэр наһа наһалыт даа. 140.
288. Энэрхы урихан энеэбхилгээ үршөөгшэ,
энээхэн наһандамнай хайратай, эжынэрнай,
этигэл найдалыетнай харюулхаартнай баярлажа,
энхэ тайбан, шарай сарюун
аялга хонгёо энэ замдаа
аятай зугаатай хододоо ябыт даа. 85.
289. Эрэ зоной омогорхол
эдир хүүгэдэй баярхал,
энэ дэлхэйн гол хүсэн –
энхэ байдалаймнай эхин –
иимэ нэрэ зэргэтнай

- илан ябаха болтогой,
иимэ габьяа солотнай
эгүүридэ мүнхэ болтогой! 14.
290. Энэ тэнюун дэлхэй дээрэ
эрын соло эдлэхээр,
эрхы дээрээ үргэһэн
эжын нэрэ мүнхэ байг.
Хонгор жаахан намайгаа
ходол өөгшөөн тэнжээһэн,
энхэ дэлхэйн эрдэни
эжын нэрэ мүнхэ байг.
Ажал эрдэм хоёрто
адли тэгшэ һургаһан
эхин дуунайм һабагша –
эжын нэрэ мүнхэ байг.
Түгэс хэрэг зонхилһон
түрэл дайдаяа хамгаалһан
эрын эрхим хүбүүдэй
эжын нэрэ мүнхэ байг.
Үри хүүгэд бүхэндөө
үнэн зүрхөө зорюулаад,
эрьелтгүйгөөр мордохон
эжын нэрэ мүнхэ байг. 51.
291. Эрэлхэг дорюун зоригоо түхөөгшэ,
энхэргэн жаргалдамнай үнэншэ эсэгэнэрнай,
эрхим нэрыетнай нэрлүүлхээр омогорхожо,
элүүр габшагай, бэе задарюун
хүсэл дүүрэнээр урагшатай дабшажа,
хухюун уряатай хододоо ябыт даа. 85.
292. Жаран жэлдэ ажаһуугты,
жаран хабарай уһа уугты. 69.
293. Жара наһанайтнай
жабхаланта наран,
жалгым оройдо жарган һууба бэшэл –
хэды арбан хэмжүүртэ жэлнүүдэй
хэтын жаргалхэлбын эрьебэ гээшэл.

- Залуу нүхэдтөө залгуулжа дүршэлөө
залитай сарюун заяажагты.
Ажалша зоной амгалан хэрэгтэ
анхарал, золтойажаһуугты! 54.
294. Жара хүрэхэдөө жаргалтай ходо ябагты,
дала хүрэхэдөө доро бү унагты,
наяхүрэхэдөө
набшасэсэгшэнгибадаржаһуугты. 89.
295. Ная хүрэхэдөө налайжа,
найман ашын төөдэй бологты.
Ерэ хүрэтэрөө ербыжэ,
юһэн зээнэрэй таабай бологты. 65.
296. Нарата гэрэй хоймрто
ная хүрэтэрөө нам һуужа жаргагты,
ехэгэрэй хоймрто ерэхүрэтэрөө
лабһуужа жаргагты. 17.
297. Наранай толо дүүрэсэ абаад,
наһанай ехые һайса абагты.
Ная хүрэтэрөө сарюухан,
зуу хүрэтэрөө зугаалжа ябагты. 21.
298. Набша һайхан зүлгэ дээрэ
нам намхан гэшхэжэ,
нарата хүхэ тэнгэрийн
гэрэлыень хаража,
наян наһа наһалжа,
намарай һэрюун унда барижа,
налгай, золтой ябагты. 42.
299. Ньютагаа үргэхэ үбгэднай
наянхан хүрэхэ һуугыта,
байдалаа шэмэхэ эжынэрнай
даланхан хүрэхэ жаргыта. 103.
300. Ашынгаа үринэры
үргэлсэжэ жаргагты,
арбаад, хорёодтонь
хүргэлсэжэ жаргагты. 19.
301. Зуун наһа наһалжа,

- зуун намарые үзэгты. 65.
302. Зосоогоо зоболонгүй,
газаагаа гасалангүй,
үндэр наһандаа үбшэ үзэнгүй –
ная хүрэжэнайрлахамнай болтогой! 54.
303. Аглагноогоондэлхэйдээрэ
арадзондооашатайтуһатай,
үндэрнаһатай, удаанжаргалтай,
үргэндайдадаазолтойябытдаа. 65.
304. Үрихүүгэдээүргэжэ,
үндэрнаһатайболожо,
сэсэгногоондайдадаа
сэдьхэндуулажаябагты,
Буряаддуунайнгаааялга
баяртай, золтой хододоо,
хүн зонойнгоо дунда
хүхюутэйдүүлалажаябагты. 65.
305. Үһээ сайжа буурал болотороо
үндэр ехэ наһа наһалагты,
үри хүүгэдээр олон боложо,
үбгэнтүрүүябагты. 66.
306. Аглаг Буряад дайдадаа,
аажам тэнюун нютагтаа,
адуу малааүдхэжэ,
аша зээнэрээ харалсажа
амгалан тайбан ажаһуугты. 65.
307. Нахал сагаан таабайнарнай,
һаншаг сагаан төөдэйнэрнай,
аша зээнэрээ тойруулан,
амар мэндэ һуугыта. 148.
308. Хоймороор дүүрэн аша үринэрөө
холын замда зорюулаад,
хотоор дүүрэн адуу малаа
харууһалжа һайнаар үдхөөд,
таланугаилгаагүй,
таряа, ногоонадхуулаад,

- энхэхайханорондоо
ээнболожожаргаарайт. 147.
309. Алаг моринтнай агтын түрүү болог,
аша хүбүүнтнай сэрэгэй түрүү болог. 43.
310. Аша гушанартнай
алтан хайхан богон табиг,
алдарнэрээргээлог,
урилдамамориунаг,
ухаанай сэсэн эрдэм шудалаг,
ута холо наһа эдлэг!
Утаатай үргэн гуламтадатнай
унтаршагүй гал бадараг! 109.
311. Мүнгэн шэнги мүнхэ наһатай,
утаһан шэнги ута наһатай ябагты. 51,
312. Араата сагаан нахалтай
үбгэд боложо ябагты. 99.
313. Таһаршагүйугтай,
гандаршагүй бэетэй,
алтан гадаһа алдашагүй ухаантай
алдар нэрээ буурашагүйсолотой ябагты. 143.
314. Урдахи юумэндэ уярангүй,
хойнохи юумэндэ хорхойтонгүй,
наһанайнгаа замые гаталжа,
набшаһанай шарлатар нуугты. 40.
315. Зунай сагай жаргал эдлэжэ,
зуд гангай зүһэ мартажа,
зугаатай үгэтэй олоной дунда
зоримгойсарюунябаарай. 33.
316. Тоһон соо турьяжа,
торгон дээрэ хүльбэржэ,
тоорогтой газарта нуунгүй,
тоотой, золтой жаргагты. 131.
317. Хурса нюдэтэй,һонор ухаатай,
хурданхүлтэй, сарюун, задарюун
зангаараахүгшэрөөрэйгты. 97.
318. Хүлтнай хүнгэн зандаа,

- бээтнай элүүр зандаа,
ута наһа наһалжа,
удаан жаргал эдлэгты! 131.
319. Харахад ашарайтнай залуу зандаа,
шандааһантнай шанга зандаа.
Энээнһээ саашаарбаа джэлдэ ажаллаһаар,
хорёод жэлдэхотолзоһоор,
хориннэгдэхизуунжэлдэ
хүрэж эерэхэтнай болтогой! 131.
320. Урдаһан уһанай тунгалагыг уужа,
ургаһан ногооной хорьмыг гэшхэжэ,
улад зоной баялигыг хаража,
үри хүүгэдэйнгээ олыг харагты. 43.
321. Наһажаха тумаа налайжа,
үбгэрхэ тумаа үдэжэ,
үдэр бүри жаргалтай боложо,
үе бүри олон блогты. 131.
322. Үльгэртнай бүтэжэ байг,
үетнай хүсэжэ байг. 101.
323. Айлшадаа төөлэйгөөрхүндэлжэ байгты,
ашанараа арьбангаар эдэлүүлжэ байгты. 43.
324. Наашаа гэхэ нүхэртэй ябагты,
наартай зохид бэритэй блогты. 51.
325. Хүрьһэтэ алтан дэлхэй дээрэ,
хүхэ мүнхэ огторгойн наран доро,
нарата олон жэлнүүдтэ
амар амгалан ажаһуугты. 109.
326. Сарюун зандаа ябажа,
зуу хүрэхэтнай болтогой,
Саашань улам жаргажа,
зуу гарахатнай болтогой.
Сарюунсэлмэг ухаантнай
бүртэгтэхье бүмэдэг,
арюун, хурсанюдэнтнай
бүрүүлтэхье бүмэдэг. 19.
327. Урда хормойетнай

- ашазээнэртнайгэшхэжэбайг,
 хойтохормойетнай
 хони, хурьгадтнайгэшхэжэбайг.
 Жаранжэлэйжаргалэдлэжэ,
 наянжэлэйнайрүзэжэбагты.
 Сэргэһээтнайхүлэгбүтаһараг,
 сэдхэлһээтнайнүхэдбүтаһараг. 51.
328. Бууса дээрэ
 аха захань һууналта,
 олон ажалай
 оньһо бултыень тааналта,
 үри хүүгэдтээ
 үнэтэй һургаал хэлэнэлта.
 Үбгэн танай
 үгэ, үрезл болог лэ! 20.
329. Ута харгыда
 Уужам дайдада ябахадаа,
 Түрэл нютагаа бү мартаарай.
 Мүнгэнсагаансэргыетнай
 Моринхүлэгбэхижүүлэг,
 Алтаншарасэргыетнай
 Агтахүлэгбэхижүүлэг.
 13-дахинаһаяаалядажаугтаарай,
 25-дахинаһаяахолшорложоугтаарай,
 37-дохинаһаяагэрээрдүүрэнугтаарай,
 49-дэхинаһаяадүүрэнгэрээругтаарай,
 61-дэхинаһаяажаргалтайгааругтаарай,
 73-дахинаһаяадүүрэнбаянааругтаарай,
 85-дахинаһаяаналайжаугтаарай,
 97-дохинаһыеербэгэрзандааугтаарай! 148.

й) Торгон хубсаһандаш тоорог бү халдаг

330. Торгонхубсаһандаш
тоорогбүхалдаг, тоһонхалдаг.
Эдхэбэрэгюм,
эдлэһэнэзэниинь
мүнхэябаг. 43.
331. Тоһон бү халдаг,
тоһонхалдаг.
Утанаһатай, удаанжаргалтай,
үнэрбаян, тэгшэ
һайханжаргажаябагты. 52.
332. Эдбараантнайэлэшэгүйбүхэбайг,
эжыабатнайэсэшэгүймүнхэбайг. 113.
333. Тоһон эдээ барижа,
торгон хубсаһа үмдэжэ,
энэ нютагтаа жаргагты. 111.
334. Дотоодо хормойетнай
долоонхүбүүдгэшхэг,
хойтохормойетнай
хони, хурьгадгэшхэг,
урда хормойетнай
унага, даагад гэшхэг. 52.
335. Үнэтэй, сэнтэй хирэгүй
торгон хубсаһа
үмдэжэхододооябахатнайболтогой!
Эрхимтаанадайбүхынаһанайзамхаргы
энэторгондолтооһогүйсэбэрхэнбайгуужан! 26.
336. Улаан торгон пулаадаа
үнгынь бууратар үмдөөрэй,
эжынгээ үргэһэн ашые
энэ наһандаа бү мартаарай.
Сагаанторгонпулаадаа
сасагыньбүтаһалаарай,
сэнтэйхэнабаэжыгээ
сэдьхэлдээбүмартаарай. 103.

337. Сэнтэй үнэтэй бүдөөрөө
самса оёжо үмдөөрэйт,
сэсэн сэбэр басагадаар
бэри хэжэ абаарайт.
Хубиршагүйторгоороо
хубсаһаоёжоүмдөөрэйт,
хүдэражалшахүбүүдээр
хүрьгэхэжэжаргаарайт. 65.
338. Арюун найхан хубсаһан
араһааш бүһалаг,
амтатай найхан эдээн
аманһааш бүһалаг. 128.
339. Бэетнай бэхи болог,
бэлэгтнай мүнхэ болог. 113.
340. Хубсаһаараа бээ шэмэглэжэ,
эрдэмээрээ ухаагаа шэмэглэжэ ябагты. 139.

**к) Сагаалган – манай найндэр,
Саг үедэ мандаха болтогой!**

341. Наһан дээрэнаһа нэмэжэ байхадаа,
Айл аймагтаа, арад зондоо
Үшөө уга наһа, удаан жаргал үресе!
Жэл бүри жэгдэ амгалан,
Он бүри омог дорюун
Сагаалжа, ногоолжо байа даа!
Хүйтэн үбэлые дабаха солотой,
Хүхэ нажарые амадаха үрээлтэй,
Сагаалган – манай найндэр,
Саг үедэ мандаха болтогой!
Эгээл найхан хүсэлөөүрээлсэжэ,
Муугаа даража, баяраа үргээл.
Энэ үдэр амар мэндээ мэдэлсэжэ,
Мүнхэдөө аха дүүнэр болоёл!
Буурал ахатамнай,

- Үрeлэйнгөөхайханиe үршөөжэ хайрлагты,
 Үндэр наһанайнгаа
 Орьёл бодолыe заяагты.
 Урагшатай, амжалтатай
 Үдэрнүүд ерэжэл байг,
 Улам хайханаар байдалнай эрьежэ байг! 148.
342. Гаража ерэхэн энэ Шэнэ жэлдэ
 Газар дайдамнай үрэжэлтэй байг лэ,
 Хото город, хүдөө нютаг бүридэ
 Хонин төөлэй, сагаан эдeн дэлгэрэг лэ!
 Хүн бүхэн хугшэн, залуугүй илгаагүй
 Хүнгэн солбон, энхэ элүүр ябаг лэ.
 Хүүгэд, үбгэд хуби заяанда гомдонгүй,
 Хүхюун, дорюун зол жаргалаа эдлэг лэ!
 Арад зон – ямаршыe үндэхэ яһанай хаа,
 Аха дүүдэл эб нэгтэй ажаһууг лэ.
 Агуухэ Росси оромнай хододоо
 Ажалша баатартал урган батажаг лэ!
 Дэлхэй түбимнай дайнай утаа үзэнгүй,
 Дэлгэр тэнюун, сэлмэг байхань болтогой!
 Уян сагаан хайхан сэдхэл үгырэнгүй,
 Улас бүхэнэй холбоо бүхэлхэ болтогой! 14.
343. Хонимнай эхирлэн хурьгалаг,
 Хорёогоордүүрэнолошорог,
 Хаяабилгармаэдeтэй,
 Ханаараадүүрэншэмэгтэй,
 Хубизаяабаянтай,
 Хамагзоноорооэбтэй,
 Колхоздээрэхүндэтэй,
 Хүүгэдолонжаргалтай,
 Орон соогоо магтаалтай,
 Орден, медаль шагналтай,
 Хүбүүд, басагаднай эрдэмтэй,
 Хамтынгаа ажалда эршэтэй!
 Урдаа табиһан зорилгоо
 Урматай шуумар дэгжээгээд,

Буян ехэтэй ажалаа
 Булаг мэтэ дэлбэрүүлээд!
 Хубилган шэнэдхэлгын ёһые
 Халуухан зүрхэнһөө дэмжэлсээд,
 Орон нютагаа баяжуулан,
 Олон нүхэдөө баясуульт!
 Һүйдхэл мууда дайрагдангүй,
 Һүр жабхалангаа дарагдангүй,
 Һүниин харанхыда төөрингүй,
 Һанаа зоболонгоор зүдэрэнгүй!
 Хүндэ буугай тэһэрэлгы
 Хорого муухай түймэры,
 Дайнай шуһата утаае,
 Дүүнэр, эжынгээ уйлаае,
 Үе наһандаа харангүй,
 Үтэлхэ наһандаа гомдолгүй,
 Үбдэг дээрээ ашатаа
 Үенаһараажаргалтая!
 Утанаһанаһалжа,
 Удаанжаргалэдлэжэ,
 Утаһанбүһезандалдаһаар,
 Урагтарагаараабаяжаһаараа –
 һурагсуугаадэлгэрүүлэнгээ,
 һайханнүхэдөөрэлбэрэнгээ,
 һанаһанурмаасэдьхэнхэй
 һанаандүүрэнэльгэлэнхэй –
 сэдьхэлтэнюунажаһуугыт,
 сэнгүүхэннаһараажаргыт! 35.

344. Тараһанжэлнай гэр бүхэндэ
 гүн жаргалай гэрэлээр асарһай,
 адууша, нүүрһэшэ, шүлэгшэ нүхэдтэ
 ажаһуудалдань амжалтын баяр асарһай. 21.
345. Айл бүхэндэ, аймаг городто –
 ажалай илалта мандаха болтогой!
 Үбэл дунда хабарай ногооролдо
 үсэдөөр эрмэлзэгшэдтэ үрэл болтогой!

Комбайнжолоодогшо, газармалтагша,
космонавтбологшодтоүрээлболтогой!

Арадайбэлигһээһабагшатагша
аялгадуушадтаүрээлболтогой! 21.

346. Талаараа дүүрэн таряатай,
талмай дүүрэн малтай,
малгай дүүрэн ухаатай
мүнөөнэй хүнүүдые түрөөрэй.
Үүрэйнгээ толон–уурагы
үесоогоохадагалаарай,
үнгэшадалайнгазурагы
«үтэлтэрөө» яларуулаарай.
Жааханхүүгэдэйнгээнааданууды
зааханааршьебүзамхуулаарай,
жабхан, ольбонзуданууды
жааханааршьебүүзүүлээрэй.
Сэсэгүүдэйсбэрнюдэдыень
сэлмэгһайханбайлгаарай,
сэнхирхюуудадэльбэнүүдыень
секундашьебүоруулаарай.
Сарюунгэгэнтэнгэриеэ
арюунзанданьбайлгаарай,
арбанзузаанхэшэгээ
арадзондоозаяагаарай.
Эхэорондомайлшалхадаа
эрхэхэтэйгээшзаабзаш,
эрдэниһайханэрхээ
эрилтэсоохондоньдлээрэй.
Мэндэһайханбайгаарай,
мүшэдөөролохонбайгаарай.
Маанадайгүрэндэерэһэнхадаа,
маанадайнүхэргээшэлши.
Ургасаарбяннажартайбайгаарай,
урматай, зоригтой баатарнуудтай байгаарай.
Хамагыеилагшабайгаарай,
хүнзондоонайдаарай.1.

347. Ажалдаа түрүүлхэн
алдарт нүхэдөө золлогты,
ерэһэн жэл соогоо
ехэл илалта туйлагты.
Үхэр малаа
үүлтэр хайнтай боллогты,
хурса шэмыень
хоёр дахин ехэдхэгты
Үргэн таладаа
үндэр тарья хийдхүүлэгты.
Малшан, таряшан
манай түрүүшүүл олошорог,
ажалша, номшо
аша гушамнай баяжаг.
Арюун нуудалта
айл аймагнай үнэржэг,
хурдан ухаатан хурса зоригтон мандаг.
Илалтын баяр энэ жэл соо эдэлэг. 20.
348. Хушууран бэлшээшэ хүрэгтнай
хоног бүхэндэ үдэг лэ,
хурдан гүйгөөшэ хүлэгтнай
ходолсолоёодуудуулаглэ.
Танайлгарааругуулагдаһан
таряандалайдолгилоглэ,
аршааншэнгээрбулгилһан
арьбанһаалитнай дэлгэрэглэ.
Үүлэншэнгээрбхэрһэн
үнэтэн оһонтнай торгожоглэ,
уужам талаардбхэрһэн
унагад, хурьгад түлжэглэ! 31.
349. Жэлһээжэлдэ жаргалтай байглэ
алдартахэрэгүүдээрээ суурхаглэ.
Эхэхүнүүд ехэзолтой, жаргалтай
үрихүүгэдээ үргэжэбаясанябаглэ.
Хэжэбаяһанхэрэг, ажалхүдэлмэритнай,
һанажэбаяһан, һайханзориг, бодолнуудтнай

алтандэлхэйдэамжалтатайбайглэходооо!

Эдирзалууэршэтэйхүбүүд, басагаднай
энхэмүнхэинагдурантаяауулзаглэ!

Сэсэгтэногоонсэлгезүргэнталадайдадаа,
согтойһайханбүлэсоотанаһа наһалжа,
удаанжаргалэдлэжэ, урагшатайбахатнайболтогой! 61.

350. Амжалта, илалта туйлажа,
ажалай герой бологты,
олоной засагта магтуулжа,
орден, медалеяр шагнуулагты. 59.

351. Һаба һуулгаар билтарма
һүн сагаан эдэемнай
булагмэтэбурьялжа,
горхонмэтэхарьялаглэ. 124.

352. Һүн далай, Һүн далай сорьёлно,
хүнэг хүнэгөөр хөөһэ бууран харьялна.
Арбан хурганиинь урилдажа матарна,
алаг зүрхэниинь хабархалаар бадарна.
Шэнэ жэлэй шэнэ эрье тээшэ
шэдиэе гарган, эдирхүүгээр эрмэлзээрэй. 148.

353. Һүн сагаан эдэгээ
һаалиша нүхэднай
энэ жэлэй ногоондо
дэлгэрүүлхэнь болтогой! 148.

354. Дүршэл ехэтэ гарнуудһаа
дүүрэн баялиг урданхай,
һүн далайн булагһаа
гүн соло билтаранхай.
Ажалхэрэгэйамжалтаар
алдарнэрэезарьбадхан,
ажабайдалаазохёон,
ажанаамгаланһуугытдаа. 148.

355. Хонгор нютагаа бүрхөөһэн
хонин олон хүрэгтнай,
хойто жэл ногоон дээрэ
хоёрдахинүдэглэ. 62.

356. Намжаа тэнюун нютагайнгаа
ногоон торгон энгэртэ
хонин хүрэгөө олоорнь
олон жэлдэ үдхөөлта.
Жэлэйтүлэйтоосоогоор
жэгдэтүрүүябаалта,
нугынолонсомоодол
нооһогээшыеабаалта.
Шэнээргараһанэнэжэлдэ
шэдитэамжалтаарьбадхыт,
малша арадай солые
мандуулалсан үргэлсыт. 148.
357. Буруунтнайбужуугүйбулшантай,
даагантнайдаахигүйдалантай,
түлгэнтнайтангаршааһаар,
эшгэнтнайээрэмшээһээр,
он жэлдэ һайн орог лэ,
олон хүрэгэй эхин болог лэ! 148.
358. Арюун гараараа эльбэжэ,
сарюун сэдьхэлһээ энхэржэ,
үдхэхэн үүлтэртэ малнуудаа харан,
харан урмашагты.
Эрхим түрүү малшаднай
энэ жэлэй эхинһээ
амжалтаа үшөө арьбадхан
арад зоноо баясуулыт! 19.
359. Булшан, далан зузаантай
бурууд, даагадбухиндан,
оодоролдоһоор, мэнгэхээр
ондоорохоньболтогой! 62.
360. Буруунтнай булшантай,
даагантнай далантай,
ондо орохонь болтогой! 62.
361. Халюун талымнай нуга таряалан
хамтын ажалай хүсэн соо долгилжо,
Эхэ оронойнгоо уужам амбаарта

- элбэг хэшэгтнай дүүрэн орог лэ! 62.
362. Табан хушуун малнай
талаар дүүрэн тараг лэ,
танай манай хүсөөр
тараг сагаан билтараг лэ
Арбай найхантарямнай
амбаардүүрэнхалиглэ,
арбанмиллионцентнер
алтанболожоадхараглэ.
Үлзы хэшэгтэ зомнай
үдэжэл, үдэжэл олошорог лэ,
үдэр бүри шахуу
түрэ наадан болог лэ.
Оюун бэлигтэ үетэн
оньон техникэ шудалан,
орон нютагайнгаа жасада
хубитаяа оруулжа шадаг лэ. 33.
363. Арбай шаргал таряантнай
ара үбэрые бүрхөөжэ,
табан хушуу малтнай
талагүбээбүрхөөжэ,
зуунэхэхонидһоо
зуун хурьга абажа,
һүн найхан эдеэгээр
олон хүнүүдые хангажа,
сэлеен зондоо хүндэтэйябахатнай болтогой! 63.
364. Сагууд нубарин гүйлдөөл даа,
самбарай ойро зогсоолта.
Аяархан гушан жэлдэ –
ажалай дэбтэр гэршэлдэг.
Үшөө тэдыхэн жэл
үхибүүдыезамданьүреэжэ,
шэртэнябагтыгэжэ
шэнэ жэлээр үреэе! 148.
365. Хүдэлһэн газартаа хүндэтэй,
ябаһан газартаа ямбатай,

- хурахан газартаа хурагтай,
 хайн хайхан жаргажабарандаа ябаял даа. 53.
366. Алтан шагайта адуу малаа үдхэхэн,
 арбай хэшэгтэ ара майлаа үргэхэн,
 айл хоймороо хотоймо гоёор үндэрлэхэн,
 алдарта малшад, таряашад, танаа ямбалан,
 урма зоригоор, дундаршагүй далай ехэ
 ута наһа, удаан жаргал үрезнэб.
 Түрэл оронойнгоо агуу хүсье шэнгээхэн,
 түрүү хубисхалша заншалаарэрдэнидэл буурашагүй,
 түмэн жаргалай тулга дабтан шэрээхэн
 хүдэр бэхи хүдэлмэришэн анги, танаа ямбалан
 жабхалан соогуур хатуужаһанбулад бээдэтнай
 жаран дабхар дархан соло үрезнэб. 29.
367. Үнгын сэсэгүүд һалбаржа,
 үргэн талые гоёог лэ.
 Таряа ногоон эбхэржэ,
 тарган жэл орог лэ! 19.
368. Хэтэсагтанүхэсэхэн
 хэтэсахюурхоёртол,
 һэтэгалаарялалзан
 бидэбүгдэябаһайбди. 21.
369. Капустаар хада бодхожо,
 үгэрсөөр уула ябталжа,
 шэгнүүрэй даашагүй хартаабхаар
 шэнэ жэлээ шэмэглэ! 19.
370. Ажал сооһоотнай
 дуунууд түрэхэ байгуужан,
 адуун соогууртнай
 хүлэгүүд үүрхэжэ байгуужан.
 Ирагууһайхандуунуудтнай
 сэдхэлэйшэмэгболожобайг,
 элдэрхүбүүд, басагаднай
 зонойдээжэболожобайг. 19
371. Алдарта манай малшад,
 ажалай, дайнай баатарнууд,

үшөөхайхан илалтадань
үргэн зоноо дахуулыг.
Мал, таряан, шүлэгөөрөө
манай нарата Улас
гараханэнэжэлсоогоо
гайхамшагтаамжалтатуйлаглэ! 26.

372. Аянайтнай зам аятай байг,
ажаһуудалтнай жаргалтай байг.
Алхасаяа түргэдхэн, амжалтаяа арьбадхагты,
амжалтаяа үргэдхэн, алдар солодо хүртэгты!
Һүн булагтнай бү дундараг,
һүбэлгэн абгайнартнай бү хүгшэрэг.
Мүнгэншэнгимүнхэнэртэй,
мүшэншэнгимүнхэсолотой,
түмэнзонойтүрүүябаарай,
олон зоной орой ябаарай,
түрэл зоной ахай гүүлээрэй,
отог зоной аба гүүлээрэй.
Үе сагаа магтан дуулаарай,
үйлэ хэрэгээ бүтээн дабхяарай.
Шанарай түлөө шангаар тэмсээрэй,
бүтэсын түлөө бүхыгөөр оролдоорой.
Хэлэһэнүгэсхэрэгээрбатадхаарай,
түсэблэһэнажалаатүргөөрбзелүүлээрэй.
Шэлэһэнажалдааүнэнсэхэ,
шэлэһэннүхэртөөуринбайгаарай.
Шүдэмнайхурсабайг,
шүрэбнайшангабайг,
шүлэгнайуранбайг,
шүүмжэлгэмнайхадхуубайг! 63.

373. Тарган шаргал наранай туяа
түрэл манай Бураад ороной
талмай дээгүүр сасаран тараа.
Улаан наранай туяа элшэтэй—
ургасатай баян жэл болохонь,
арад зомнай хүсөө эршэлэн,

ажал хүдэлмэреэ хэжэ орохонь.
Амжалта, илалта тэдэндэ хүсэе,
арюухан бодолынь бэелүүлэгдэһэй,
ажабайдал мандаха болтогой! 25.

374. Уула хадашни олоороо
уудалан нюусаяа асараг,
уһа мүнэншни голоороо
уран галаа сасараг.
Байгалдалшэрэм, булад
бусалан харьялан урдаг,
шэмээхэтэгазараарнай
шэниисэ – далайалтараг.
Табанхушуунмалнууднай
талыедүүрэнбүрхөөг,
тоһо, мяхагээшэмнай
танда, мандабилтараг.
Торгонутаһаннооһотой
таргансагаанхониднай
үдэрбүриэхирлэг,
үнэролоорбэлшэг.
Бүхыорондоомагтуулха
бэрхэ хүбүүд, басагад
айл бүхэндэ тодорог.
Хоёринагзүрхэнэй
хубизаяанмүнхэжэг,
хамтынехэхэрэгэй
хабахүснэмээлсэг. 34.

ЭРХИМ ҺАЙН АЖАЛ ХҮДЭЛМЭРЭЭРЭЭ

а) Түүхын гайхал – хүдэлмэришэн ангимнай

375. Ажалайэршэтэсууряансоо
амжалтынхүшэроньһобэдэрэн,
алдарсолынуряалсоо
ашатахэрэгүүдээрюуханаармандуулаад,
түрэлоронойнгоохүгжэлтыехурдадхангаа
түүхынгайхал – хүдэлмэришэнангимнай
үндэрнэрээсүргэжэхододоо
үнэнгабьяатайдабшажаябаглэ. 85.
376. Табанжэлэйнгээтүсэбые
дүрбэнжэлдэдүүргэжэ,
эрхимһайнажалаараа
Эхэоронобаясуулжабайгты. 52.
377. Түсэблэн ажалаа
түргөөр бэелүүлжэ,
хүдэлэн ажалдаа
үнэн сэхээр,
ханилһан нүхэртөө
урин илдамаархандажа ябаарай. 43.
378. Даб дээрэхэнээ шамдуун
далай Байгалай урдуур
үрээ – электровоз морёороо
үдэр һүнигүй гүйлгэгты. 148.
379. Эгээ эрхим бэлигээ
Эхэ орондоо барюулаад,
бэээ даагаад хүдэлхэ
бригада боложо шэнэжээд,
улам шанга зоригтойгоор
урагшаа дабшажа эхилэгты. 148.

380. Эгээлэй ажалтай хүдэлмэришэнэй зүргөөр
эсэтэрээ алхалхаяа нэгэтэш бү айгаарай.
Үндэршые зэргэтэй болооһаа, зүгөөр,
үнэншэ сэхэ, юрын лэ байгаарай.
381. Хүдэлмэри дээрэ илгаржа,
хүнэй дунда солотой ябагты. 141.
382. хайн хэрэгээрээ алдаршажа ябагты,
хайхан заншалаараа суурхажа ябагты. 65.
383. Ажал дээрэ жаргал ологты,
аша гушанартаа эрдэм олгогты! 116.
384. Ажал хэрэгтээ амжалтатай,
хүн зондоо хүндэтэй,
гунан ехэ дайдынгаа
гурим даажа ябагты,
дүнэн ехэ дайдадаа
дүрбэн тэгшэ жаргагты! 54.
385. Арад зондоо хүндэтэй,
ажал хүдэлмэридөө түрүүтэй,
арбан арбагар хүбүүдэй
аба эжы боложо жаргагты. 57
386. Альганайтнай хээдэ
абьяас табиг лэ сараагаа,
ажалайтнай хээдэ
арад табиг лэ тамгаяа. 130.
387. Ябаһан газартаа ямбатай,
хүдэлһэн газартаа хүндэтэй,
ороһон газартаа уряалтай,
һанаһан хэрэгтнай хаадгүй бүтэжэ,
зориһон хэрэгтнай зогсолтогүй бүтэжэ,
түрэхэн үри хүүгэдтнай
түрэ засагые хүтэлэлсэжэ байг
үргэхэн үри хүүгэдтнай
үнэр баян жаргажа хууг. 141.
388. Эхэ орондоо хүндэтэй боложо
ехэ зол жаргалтай хуугты. 70
389. Нюдөөрөө хаража ойлгожо,

- гараараа хэжэ дүршэжэ ябагты. 120.
390. Ажалаа хаһа соонь хээд,
алишье талаһаа магтаалтай ябагты. 100.
391. Хэжэшье шадаха,
хэлэжэшье шадаха ябагты. 77.

б) Хүдэр барилгашан, тандаа

392. Хүнэй гуламта түхээрхэ
хайхан мэргэжэл шадабаритай,
хүдэр барилгашан, тандаа
хайн хайхание үрээжэ,
шэнэ жэлдэ олоор,
шэнэ жэлдэ хайнаар,
сэрбэгэр гоё гэрнүүдые
түргөөр барихыетнай хүсэе. 148.
393. Хүйтэн сөбдэг газарай
хурьһые һэргээн дабшажа,
түмэн олон барилгашадай
түрүү зэргэдэ жагсаналта.
Түрүү ажалдаа шалгаржа,
түүхэдэ орон ябагты,
солотой нэрээ үргэн,
холье зорин дабшагты! 148.

в) Талада тариһан таряантнай...

394. Алтан шаргал таряагаа
ара, үбэрөөр ургуулжа,
Эхэ оронойнгоо амбаарые
элбэг хэшэгээр дүүргэг лэ. 148.
395. Түрүүшүүлэй зэргэдэ
түмэр трактор жолоодожо,
далай шэнги
далан газар хахалжа,
ажалай суута

- алдарта хүн бологты. 52.
396. Таряашын заяан –таанарай заяан болог!
Хүлэймнай улымыгүүрүнгын сэсэгүүд ёохорлоод,
хүгжэм дээхэнүүрзүгынүүд тоһоёо суглуулаг.
Ажалаймнай халуунһаа алдар соло толороод,
аша гушанарнайашаг туһаяа харуулаг! 6.
397. Талада тариһан таряантнай
татама баяар ургаг лэ,
толотомо һайхан бэетнай
тэгшэ зандаа ябаг лэ.
Зудандаа тариһан таряантнай
залаалан баяар ургаг лэ,
зурагар һайхан бэетнай
залуу ходоодоо ябаг лэ. 48.
398. Таряан далайн дундуур
талын онгосо жолоодон,
алтан шара шэниисэ
амбаар дүүрэн адхагты! 146
399. Үндэр баян ургаса ургуулаад,
үбсүүндээ орден яларуулжа ябагты. 68.
400. Трактортнай хүдэлжэ байг,
таряантнай ургажа байг. 68.
401. Үргэн талымнай таряан
үбсүү тулама боложо байг.
402. Алтан шарахан шэниисээр
амбаараа дүүргэжэ,
арад зоной дунда
аятай зохид ябагты. 68.
403. Таладаа тариһан таряантнай
һөөм залаагаа надхуулаг лэ
Намартаа хураяһан таряантнай
добо дошодол обойг лэ.
Газарай хэшэг таряантнай
гүрэнэй амбаар дүүргэг лэ!
404. Үндэр ургасын
үзүүр дээгүүр улынхэй,

- түмэр «шүдээ»
түргэн хабирдаг ябаарай.
Алтан таряагаар
аадар оруулан хэсынхэй,
ажалай геройн
алдар нэрэ абаарай! 4.
405. Харгана арилган хахалжа,
хара таряа ургуулан жаргагты,
хуһата газар хахалжа,
будaa хаян жаргагты! 43.
406. Ушар мэдэхгүй хүндэ
һургаал хэлэжэ,
ургасагүй газарта
таряа тарижа ябагты. 130.
407. Хурим дээрэ бү мэгдээрэйт,
хуряалга дээрэ мэгдээрэйт. 89.
408. Үрэжэлтэ үргэн нюотагтатнай
үндэр таряан ургаг лэ,
аажам талаар долгион,
алтаран найгажа байг лэ.
Тоһо шүүһэбушхама
томомантан эдеэтэй,
элбэг баян таряагаар
Эхэ ороноо баясуулыт! 19.
409. Талын уужамые элдүүрилжэ,
трактор хүлэгөө жолоодогшо
таряашантай хээрэ уулзабал,
таабайнгаа үрeэл дуулгаарай. 62.

г) Хүрээ баряад лэ газараа уһала...

410. Бүһсээ ногоо ургуулжа,
шэмэтэйһайхантэжээл
бүрил олон малдаа
шамдуу бэлэдхэн ябагша
алдар солото тандаа

- андын мэндэ хүргэжэ,
хододоо хүхюун жаргалтайябыт гэжэ үрeэнэбди. 148.
411. Хүйтэншье байг, халууншье болог,
хүрзэ баряад лэ газартаал алхала.
Хүнэг үргөөд лэ газараа уһала:
хүдөөгэй ажал шинии болог.
Гандажашье байг, мүндэршье сохиг –
газараал ши, таряалангаа бөөмэйлэ.
Талаяа ургасаар шэмэглэ:
таряашын заяан – шинии заяан болог! 6
412. Хубхай байһан
хуурай талын нюрууе
жэмэс тарилгын
шэбэр шугы болгоо һаа –
дэлхэйн баялиг
дэлгэрээ гэжэ мэдээрэй! 4.

д) Хонин хүрэгөөүдхэжэ...

413. Хотогор баян таладаа
хонин хүрэгөөүдхэжэ,
найдамтайгаар дабшажа,
ннотаг нугаяа нэрлүүлэг! 148.
414. Үүсхэһэн хэрэгтнай
үрэжэжэ байгуужан,
үринэр ашанартнай
олошоржо байгуужан.
Хонидтнай бултаараа
хэнзэлжэ байг лэ,
хододоо олоороо
эхирлэжэ байг лэ!
Алдаршан суурхаһан
ажалдаа хэрэглэдэг,
арга дүршэлтнай
арьбажажа байг лэ!
һайхан сэсэгтэл

- һалбаран туяаржа,
хотонһоо хотондо,
совхозһоо совхоздо
дамжан таража,
далижан ошог лэ! 19.
415. Зуун сагаан хонинойтнай хохир
дал дабхуудаа бү багтаг,
альган дээрээ үргэһэн үринүүдтнай
ульһатай гуламтаяа тойрожо байг. 143.
416. Хормой шуунхай
хорёо соогоо хүдэлэгты,
хонин бүхэнһөө
хошоод хурьга тэнжээгты.
Хадын шэнээн
нооһон сооһоо бултайгаад,
хани нүхэдтөө
хабаяа һайрхан золгогты. 4.
417. Хоёр шэхэнэй дүлиртэр
хонин һүрэг мааралдаг!
«Хулай» гэхээ жэхытэр
хубиин талаан тааралдаг! 4.
418. Хонидтнай эхирлэжэ,
хорёотнай үргэдэжэ байг. 68.
419. Зуунһаа зууе алдангүй,
зунайшые, үбэлэйшые сагта
хонин һүрэгөөүдхэжэ,
хотогор нютагаа суурхуулыг! 148.
420. Хашаан соохи хонидтнай
хоёр зуун болог,
түрэхэн үри хүүгэдтнай
түргөөр ехэ болог! 50.
421. Дун сагаан хурьгадай
духахание эльбэдэг гартнай
засаг түрын удхатай
залгаа хэрэг шийдхэлсэн,
алтан одото Москвада

- агуу хэрэгүүдэй түлөө,
арадай засагай түлөө
алад өөдөөүргэгдэг лэ. 148.
422. Хонгор боориин ташаланда,
хотогор нугын сабшаланда
хонишонтой нэгэ уулзабал,
хонгёо аялгаараа магтаарай. 62.
423. Тобир тарганторгон нооһотой хонидтнай
тала гүбээталяан дайдаяа бүрхөөг лэ! 16.
424. Зэлэ татаһан хонид
зэргэ маараа зэдэлгээ.
Үбэлшье, зуншье илгаагүй,
үдэршье, һүнишье хамаагүй
эрмэлзэнги дабшагша,
эсэнгүйгөөр алхалагша
зуутан нүхэдтөө соло
дуулан, дуулан үгэе,
зудгүй үбэлжэхынь
үрөөн байжа хүсэе! 148.

е) Суута һаалишад, дуута басагад

425. Һүсүсэгытнай үдхэрэг,
хүнэг хүхүүртнай билтараг,
һаалиинтнай үнөөд дэлбэрэг,
һаалиша нүхэдтнай хүхилдэг. 148.
426. Һүн мүрэнэй эхин .
һайхан дуунай хүгжэм мэтээр
мээхэй танай гарһаа
мүндэлэн ульгамаар гараа.
һүн далай билтаруулан
амжалта түгэс алхалагты. 148.
427. Буяадай олохон ажахынууд соо
бултанһаа ехэ һүһааж,
баатар Росси ороноо
бахархуулан баясаагты! 148.

428. Сагаан эдеэгээ дэлгэрүүлжэ,
тоһо урадхаажа байгты. 51.
429. хаалитнай олон боложо,
хаамтнай нэмэжэ байг,
тоһолхоор хүнтнай
тонно тонноор гаража,
тоһоор эдеэлжэ,
толоржо ябагты. 114.
430. Амжалта туйлажа,
амтата эдеэнэй
дээжэ барижа һуугты! 70.
431. Хүригшэ үнээнэй хүөөр
хүн зоноо хүндэлжэ,
улаагша үнээнэй хүөөр
улад зоноо хүндэлжэ һуугты. 59.
432. Дэлэн ехэтэй үнээдые хаагты,
холбоо эбэртэй хонидые үдхэгты,
хоёр эхир хүүгэдые үргэгты,
арбан хүбүүдые үргэжэ,
алтан медальда хүртэгты.
433. Гунжан үнэ үдхэхэмнай
гушан толгой болохой даа,
гаран байһан хүнийнь
гушан хүнэг дүүргэхэй;
Дүнжэн үнэ үдхэхэмнай
дүшэн толгой болохой даа,
дүүхэн ехэ хүнийнь
дүшэн хүнэг дүүргэхэй,
Алаг унага үдхэхэмнай
агтын түрүү болохой даа
ашата хүбүүүргэхэмнай
арадай түрүү болохой даа
Зээрдэ унага үдхэхэмнай
зэргын түрүү болохой даа
зэд улаан хүбүүүргэхэмнай
зоной түрүү болохой даа.

434. Тараг сагаантнай
тагаараа дүүрэхэ болтогой
тобир тарган малнуудтнай
талаараа дүүрэхэ болтогой!
435. Уладай унтаанда,
унаганай хэбтээндэ
унаһан малгайгаа абангүй,
хүлэрһэн духаяа аршангүй,
хүндые хүзүүндээ хүлээжэ,
бэрхые бээдээ үргэлжэ,
һаалишан болоһоор
һааһан хүнтнай
булагтал бурьялаа,
горхондол харьялаа.
Тоһонтнай зосоошоо,
тоһонтнай газаашаа,
тугалтнай турахагүй,
үнөөнтнай шэргэхэгүй,
бии бэлигтэй,
дүүрэн хэшэгтэй,
олоной одон боложо,
түмэнэй түрүү боложо,
хазаһанаа таһалжа,
хэлэһэнээ бүтээжэ,
зорихондоо хүрэжэ,
алтан одо энгэртээ
яларуулхатнай болтогой! 56.
436. Үнөөнэй хүнэй сүсэгыгөөр
үрмэн хурһа барярай,
түүхэтэ суглаанай хүндэлэлдэ
төөлэй хурһа табярай. 4.
437. Һүн далайгаар
һөөргөөхарангүй тамаруулаад,
алад саашаадүрбөөд тонно һүһаагаад,
жэлһээ жэлдэжэшээ харуулхаар зорёорой. 4.
438. Иимэ һайхан тоһон эдээн гэртэтнай

- элбэг дэлбэгээр хододоо байхань болтогой!
Аарса, хүн,хуулга дүүрэн хаалитнай
амтатай, шэмэтэй энэ тоһондол байгуужан! 26.
439. Хаба хуулга халитар
хаамаа ходо арьбадхадаг,
хаалишан хүнэй габьяае
хайхан аялгаараа дуулаарай. 62.
440. Баян сагаан хэшэгээрээ
булта зондоо хүндэтэй,
үри хүүгэдээ үргэжэ,
үрэ ехэтэй ажаллаат.
хааһантнай далай болог,
хаба хуулгаар билтараг,
шадабаритнай бүгэдын
шэнэ хүсөөр эршэдэг. 148.
441. Суута хаалишад,
дуута басагад,
амжалтатнай
арбаад дахин арьбажаг лэ,
жаргалтнай жаран
дабхар болог лэ! 19.

ё) Бэрхэ малшан гэгдээд...

442. Табан хушуун малтнай
тала дүүрэн үдэжэ,
алдар ехэ нэрэтнай
арадай одон болуужаг! 54.
443. Адуу малаа үдхэжэ,
алтан орденоор шагнуулагты
Арадай засагта магтуулжа,
ажалай герой блогты. 43.
444. Үргэн дэлхэйн уужамда
үхэр малаа үдхэжэ,
үбгэн абын хойморто
ута наһа наһалжаһуухатнай болтогой!

- Алтан дэлхэйн уужамда
 адуу малаа үдхэжэ,
 алдарта абын хойморто
 аша үриез үргэжэһуухатнай болтогой! 105.
445. Үдхэжэ байһан хүрэг малтнай
 үрижэн дэлгэрэн арьбижаг лэ.
 Үбэл зундаа һү тарагтнай
 үдэр бүри элбэг салгидаг лэ. 33.
446. Адуу малтнайсовхоздоо олон болог лэ,
 сагаан эдеэнтнайбулаг шэнги бурьялаг лэ.
447. Адуу малаа үдхэжэ,
 аршам зузаан шэбхэтэй бологты.
 Аша гушанараа үргэжэ,
 алад саана суутай байгты.
 Эбэртэ малаа үдхэжэ,
 үдхэн наг шэбхэтэй бологты.
 Үри хүүгэдээ үргэжэ,
 эндэ тэндэ суутай һуугты.53.
448. Үхэр малаа үдхэжэ,
 эбэртэй, һүүлтэй болгоё.
 Үри хүүгэдээ үргэжэ,
 үрхын эзэд болгоё.
 Адуу малаа үдхэжэ,
 арьбантай, далантай болгоё.
 Аша үриез үргэжэ,
 айлай эзэд болгоё. 77.
449. Хорёогоор дүүрэн малтай,
 нютаг соогоо хүндэтэй,
 үбсүүндээ дүүрэн ордентой,
 Эхэ орондоо туһатай,
 ороһон айлшаниие угтажа,
 хоноһон айлшаниие хүндэлжэ,
 үри хүүгэдээ үргэжэ,
 үндэр наһа наһалжа,һуухатнай болтогой! 78.
450. Тугал түргэн таргалуулха
 тусхай арга хэрэглэжэ,

- арбаад харын туршада
амба томонууд болгожо,
ташаа дүүрэн гүжэгэрнүүд
тарган малнуудыг тушаагты. 148.
451. Ажалһаа эхитэй алдартайт,
арюун дуулгата Буряадтаа
ажана жаргалаа олонхойт.
Бэрхэ, үхэршэн гээд
бултанда мэдээжэ болонхойт.
Үүр сайхынурда тээшье
үдэшэ оройшье хамаагүй,
үргэһэ нойроо мартанги
үргэлжэ ажалдаа ябаналта.
Хүн зонойнгоо найдабарида
хүртэн ходоодо ябаналта.
Шэнэ жэлдэ зоригтнай
шэнэхүсөөр бадараг лэ,
шэлэлхэн мэргэжэлтнай хэзээш
илалтануудта уряалаг лэ. 148.

ж) Адуунтнай хүрэг боложо...

452. Хүйтэн үбэлэй хаһые
хүшэлэн дабажа,
унаган, дааган хүрэгнай
унаагай хүлэгүүд болог лэ. 148.
453. Гүйгөөшэ дорюун хүлэгэйнгөө
гүйдэлын улам хурдадхаан,
урагшаа, урагшаа тэгүүлжэ,
урилдаа, хорёондо түрүүлгт.
Арад зондоо магтуулжа,
Аба орондоо найшаалгт. 19.
454. Адуунтнай хүрэг боложо,
үритнай баатар болог! 47.
455. Унаһан хүлэгтнай

- урилдаанай түрүү болог,
түрэхэн хүбүүнтнай
түмэнэй түрүү болог. 43.
456. Эмниг жороо моринтай
эсэхые бүүхэн мэдүүжэн,
дабаанай үндэрхөө зүрхэсэнгүй
дабахал шадалаа мэдүүжэн.
Ушааг соохи галтнай
унтарангүй ходо носог лэ,
үлэн шоно, зуурангинууд
үүдэнхээтнай холуур ябаг лэ.
Заяата танай одон
залирхые бүүхэн мэдэг,
ушархан танай нүхэд
урбахые бүүхэн мэдэг. 9.
457. Хүлэг, хүлэг моринойнгоо
хүлһыень сэлмээжэ эльбэгты,
ардаг, ардаг мориёо
адуундань табижа амаруулагты.
458. Хүлэг морин эрдэнээр
үдэр бүри урилдажа,
үндэр солотой бологты,
жэл бүри урилдажа,
зон арадтаа алдаршагты! 57.
459. Хүлэг морин эрдэнээр
солбон хараасгай мэтэ,
шуран загаһан мэтэ,
шуумайжа ерэгты,
хурдан харсага мэтэ,
хабталзаһан загаһан мэтэ,
харайжа ерэгты!
460. Жороо мориной жолоо бү таһараг,
зуудаг нохойн гэнжэ бү таһараг. 99.

з) Ара тайгаар агнажа...

461. Гэрhээ гарахадаа, хэшэг ехэтэй,
гэртээ ороходоо, тулам ехэтэй ябагты. 42.
462. Гараһан тээрhээ ерэхэдээ,
ганзага ехэтэй ябагты. 119.
463. Урагшатай ябажа, урматай бусыт,
олзотой ябажа, омогтой бусыт,
һайн ябажа, һаадгүй бусыт,
гарзагүй ябажа, ганзагатай бусыт. 148.
464. Харбаһанаа хүсэжэ,
һарбайһанаа барижа ябагты,
аарашагүй сэсэн
алдашагүй мэргэн бологты. 43.
465. һанаантнай хурса боложо байг,
баялигтнай дэлгүүр боложо байг.
Аргагүй сэсэн,
алдашагүй мэргэн бологты.
Абай Гэсэр шэнги
баатар хүбүүтэй,
Агуу Гоохон шэнги
арюухан басагатай бологты. 144.
466. Ара тайгаар агнажа,
ашаа дүүрэн бусагты.
Байгалай араар агнажа,
баян олзотой бусагты.
Боори газар агнажа,
булганай харые баригты,
хада уулаар агнажа,
халюунай шарые баригты. 73.
467. Хараһыемнай хүсүүлжэ,
хүсэһыемнай барюулжа,
эмээһыемнай тоһодуулжа,
ганзагыемнай шуһадуулжа,
олзотой харюулагты,
омогтой бусагты.

- Эртэ бодхоогты, орой унтуулагты.
Шэхыемнай һонор, нюдыемнай хурса боллогты.
Энэ ябаһан бидэниие
эбтэйгээр, олзо ехэтэйгээр
хангайһаан харюулагты! 73.
468. Бугын таргые хэшэг боллогты,
булганай харые олзо боллогты. 122.
469. Хада гэшхэхэ гэжэ
халюу гэшхэжэ ябагты,
бута гэшхэхэ гэжэ
булга гэшхэжэ ябагты. 43.
470. Аянда яабал олзотой,
ангуурида яабал ганзагатай
ажалда яабал алдартай,
аха зоноо хүндэлжэ ябагты.
471. Аяндаа яабал урагшатай,
ашаантай ябахадаа хүнгэхэнөөр ябагты. 101.
472. Баян хангайн байраһаа,
үнэр хангайн үдхэнһөө,
бажагар ехэ гуранһаан,
байтаһан ехэ зүрэнһэн,
аса ехэ туруутанһаан,
аранга ехэ эбэртэнһэн,
хара найхан булганһаан,
хабтагай найхан шэлүүхэнһэн,
хоёр найхан халюунһаан,
хүхэ найхан хэрмэнһэн
бүүргэ бүтээжэ,
хабтаһа халаяжа,
морин гэжэ ашажа,
модон гэжэ зайсажа ерэгты!
473. Хада дээрэ һуудалтан,
халюу, булга малгайтан,
хуһан модон таягтан,
хангайе хараашад,
хүн зониие түдхөөшэд,

- хойто хүнэй хүл дороһоо,
урда хүнэй ула дороһоо
халюунай харые,
хэрмэнэй хүхье,
харганайда хаажа баригты,
булганай борые
бургаһанда тогтоожо баригты. 73.
474. Зорихон газартаа золтой ябагты,
ябаһан газартаа ядалгүй ябагты. 82.
475. Аян зөөлэн,
ашаа хүндэ ябагты! 68.
476. Хада гэжэ гаража,
хамаг гэжэ хаража ябагты. 120.
477. Хойноһоом ерэнэн ангууша хүн
хоһоор дааража бү хоног лэ гэжэ,
хооллохо эдээ, түлээ, шударуул
хүбшын отогто орхидог ёһо бии,
садатараа хоолложо, дулаасажа хоноод,
саашаа ябахадаа ээлжээгээ һанажа,
эдихэ хоол, шударуулшьегүй хадаа
энэрхы хүнүүдтэ һайе һанаарай. 2.

и) Ута губшуурай нахитар олзын ехэдэ хүртэгты!

478. Далайда ябахадаа, долгигүй,
дайдада ябахадаа, манагүй байг,
үргэн далайнгаа олзодо хүртэжэ,
үлгэн дайдынгаа дэлюундэ ябагты. 118.
479. Олон зондо солотой ябажа,
омоли загаһанай тарганиие баригты,
ута онгосын хотойтор,
ута губшуурай нахитар
олзын ехэдэ хүртэгты! 42.
480. Хойто далайдаа тамаржа,
хадарин загаһа баригты.

- Хурьһэтэ дайдая тариха,
халюун шэнийсэ ургуулагты. 42.
481. Хара далайда ябахадаа,
хүүргэ табижа,
хурьһэтэ дайдада ябахадаа,
хүтэл табижа ябагты. 42.
482. Уһан ехэ далайгаа
оломоорнь гаража ябагты,
үргэн ногоон дайдадаа
зүргөөрнь гэшхэжэ ябагты. 127.
483. Байгал далайда адли
баян боложо байгты,
омоли загаһанда адли
олон боложо байгты. 137.
484. Далай шэнги баян,
дайда шэнги уужам ябагты. 127.
485. Хаб шэнги хирэгүй,
хадаг шэнги харагүй,
мүнгэндэл мүнхэ,
мүнэ далайдал тунгалаг
һайе хэжэ ябагты. 117.
486. Олон зондоо ябахадаа,
ухаагаа һайса бэхилэгты,
уһан далайда ябахадаа,
онгосоёо һайса бэхилэгты. 77.
487. Далай дээрзуһаша бэрхэ ябагты,
дайда дээрэ газарша бэрхэ ябагты. 127.
488. Далайн долгинһоо айнгүй,
дардам хүйтэнһөө сухарилтагүй ябагты. 69.

й) Шүрэтэй мүнгэн хутагаяа шэмэг болгон баригты!

489. Табан хургаар тааруулһан
мүнгэн сагаан хутагаяа
мүнхэ дурадхал болгон баригты.
Шэнэ гэрэй толондо

- шэлбэ залуу хүбүүдтээ,
шүрэтэй мүнгэн хутагаяа
шэмэг болгон баригты.
Хурса эритэй хутагаяа
холын сууда гарахан
хүндэтэ айлшандаа баригты. 69.
490. Гал гуламта, нэрээ,
газар, уһан, бээ
аршалха гэхэн багажа,
абыншни энэ хутага.
Дабтамал булад эритыем
дамжуулан хүбүүндээ үгөөрэй,
хуушанай дархан нэрыем
хухалангүйгөөр ябаарай. 8.

к) Үргөөд табиһан балтатнай

491. Хамсы шуунхай ажалдаа
хамагай түрүү ябагты,
арад зоной жаргалайнь
алтан түлхюур дабтагты.
Үргөөд табиһан балтатнай
үсын жаргал дабтаг лэ,
арһан хөөюур хөөргэтнай
ажалай соло дуудаг лэ. 62.
492. Уулын бүргэдэй маягаар
урагшаа түргэн ниидээшэ,
алас олон жэлнүүдые
алад гараад ябааша
алдарта залуу дарханай
алхасань улам ехэдэг лэ! 19.
493. Хамтын шэнэ байдалда
халаан болохо эдиршүүд
ажалша бидэниие дууряжа,
адлихан шамдуу дархалагты! 4.

л) Модошо дархашуулда

494. Шэлын модо шэлэжэ,
шэнэхэн байшан бодхоогты,
шэрын гоёые хунгажа,
шэмэглэжэ гоёогты!
Бариһан һайхан байшандатнай
багашуулай абяан бү таһараг,
үндэр сагаан байшандатнай
үбгэд, хүгшэд бү даараг. 148.
495. Уран гараар бүтээһэн
ордон сагаан байшанаа,
үнгын торгоор шэмэглэн,
олоороо хамтаран наадагты. 69.
496. Үзүүрэй модо тайража,
үнэтэй гэр баригты.
Үнэтэй гэрэй хоймрто
үнэр баян жаргагты! 50.
497. Хүшэлэн бариһан хорёотнай
хони хурьгадаар дүүрэжэ байг,
хүндэтэй, ямбатай нэрэтнай
холо, ойроор суурхажа байг.
Арьбадхажа бариһан хорёотнай
адуу малаар дүүрэжэ байг,
алдар габыятай нэрэтнай
айл аймагтаа суурхажа байг. 48.
498. Модошо хүн хадаа хүхээ гамнажа,
моришо хүн хадаа ургая гамнажа ябагты. 72.
499. Хорин ута жэлнүүдые
хоёрто ороторнь агшааһан,
дархан солотоной дабтасын
даамай хонгёо абяанууд,
далан уулын саада тээгүүр
дорьбоотонол, дуулана гүт?
Балсангын улам шангадаг лэ,
далайсань үшөөүргэдэг лэ! 19.

м) Хүнгэн хурдан машинаая

500. Хүнгэн хурдан машинаая
хүлэг гэжэ ханагты,
холын замай аянда
хүгтэй хүхюун ябагты.
Хадын үндэр дабаанууд
хотос гэхэй урдатнай,
зурын ошоһонхаргынууд
сарюун байһай замдатнай. 62.
501. Трактын голоор гэжэ ханажа,
тамадань унажа бү ошоорой
Харгын кювет хараал наа,
хажуу тээшээ морилоорой. 4.

н) Гэр бүхэмнай гэрэл-электрээр ялараг лэ!

502. Аяар дээгүүр баханын,
алтан орой дамжаһаар,
сэнгүүһайхан нютагтаа
сасаруулжа байгты гэрэлээр.
Үлхөө түмэр утаһанда
үдэшын жабар дуулаг лэ,
огторгойн мүшэд галнуудтай
эмнилсэжэ наадаг лэ. 62.
503. Гэрнай үдэшэ болоходо,
зайн галаар яларжа байг,
совхознай жэлэй дүүрэхэдэ,
олзынгоо ехээр суурхажа байг.
504. Гэр бүхэмнай
гэрэл-электрээр ялараг лэ,
урин хүхюухүүгэднай
уран зохёол шудалаг лэ! 68.

о) Домогто мэргэн багшанар

505. Эрдэм ухаанай орьёлдо
эртээнһээ дурлуулжа,
ургажа ябаһан үетэндөө
удаан дурдуулжа ябагты. 148.
506. Хүмүүжүүлжэ байгаа хүүгэдээ
хүнэй эрхим болгожо,
эрдэмэй ехэ далайе
эрхим хайнаар шудалуулжа,
ажал хүдэлмэридөө абьяастай.
Аба орондоо магтаалтай,
Эхэ орондоо тухатай,
үетэн нухэдтөө хүндэтэй
хүнүүд болгонһургахыетнай хүсэе! 63.
507. Золто олон хүүгэдээ,
зоригто залуу үетэнөө,
хамтын сурталаар
хүмүүжүүлжэ байхадаа,
Саяанһаа үндэр амжалта
саашадаа туйлажа ябагты. 19.
508. Һургажа байһан хүүгэдтнай
захяаетнай дүүргэг,
жаргалтай болог. 130.
509. Соёл болбосорол дэбжээжэ,
суутай зэргэ олооройт,
хайхан сагай байдалда
һүр жабхалантай ябаарайт. 33.
510. Айлнуудтаа хүндэтэй
алтан богонһото Һургуулидатнай,
зундаа һэрюун, үбэлдөө дулаан,
зугаатай, хүхюутэй
байг лэ ходоодоо. 130.
511. Үнэн зүрхэнһөө бодхоонһон,
үлзы һаруул Һургуулидатнай,
багшанарай шадабаряар мүндэлһэн
бэлигэй булаг харьялаг лэ! 20.

512. Эрхим хуралсал, хайн заршамаараа,
 энэ хайхан хургуулияа шэмэглэгты!
 Эрдэмтэй хүбүүд, басагад боложо,
 эхэ зсэгээ, энэрхы багшанаараа урмашуулагты!
 Тушаан абахан толотомо хургуулияа
 тооногуй арюун хайхан байллагты.
 Үбгэдэй оролдохон нарин ажалые
 үдэр бүри ханан хүндэлэгты! 20.
513. Гушаад жэлдэ
 гуурһа бариһан урмандаа,
 саарһан дээгүүр
 сахилгаан шэнгээр таталыт даа.
 Үшөөл тэды соо
 үзэгөө зааһан зангаараа,
 хургуулийн класс соо
 хууһан хэбээрээ алдаршыт даа. 4.
514. Сарьдаг уулын дуулгадад
 сагаан буурал толгойһоон,
 сэсэн ухаанһаан хубаалдыт,
 согтойхүхюун үхибүүдтээ.
 Мүнхэ танай хургаалһаа
 мүшэн ходо сасарһай,
 нангин нэрэтнай бидэндээ
 наран боложо мандаһай. 62.
515. Ахатанаа хүндэлжэ,
 дүүтэнээ дүмэжэ,
 хүн зондоо хүндэтэй,
 бээтнай бэхи,
 хэшэгтнай ехэ,
 эрдэмтнай хурса,
 хурагшадтнай һонорболожо байг! 130.
516. Эхилбэл – эсэстэнь хүрэжэ,
 захалбал – захадань тулажа,
 эдээр бэшэ – эрдэмээр
 энэ бээ шэмэглээд,
 эрхим багша боложо,

- эдир залуу үеые
 эрдэм номдо хургажа,
 дундаршагүй бэлигтэй,
 зоной зулайда,
 олоной оройд
 ошон шэнги сасаржа,
 одон шэнги яларжаябахатнай болтогой! 56.
517. Аабатар жаахан хүүгэдтэ
 «А» үзэг танюулһан,
 домогто мэргэн багшанарые
 доро дохин хүндэлыт!
 Арадтаа суутай тэдэнэрһээ
 ажал дээрээ хододоо
 үльгэр жэшээ абажа,
 үнэн зүрхэнһөө хүдэлыт! 21.

өө) Соёлшод хатараа хоригорхёод...

518. Соёлой найхан ордон соо
 соёлшод хатараа хоригорхёод,
 шэнэхэн дуугаа сээжэлдээд,
 хүдөө фермын ажалшадые
 хүхеежэ ходол ябагты! 148.
519. Ханхинадаг найхан хоолойтнай
 мохитохые бү мэдэг,
 ханатайхан залуу наһантнай
 хүгшэрхые бү мэдэг. 19.
520. Улад зоноо баясуулма,
 орон нутагаа эдэлүүлмэ,
 сонхын шэлэй шэнхинэмэ,
 хилэн хүшэгийн шэшэрмэ,
 үнэтэ шэнэ дуунуудые
 үер шэнгээр урадхуулагты. 19.
521. Үнгэрһэн түүхээс
 үнэншэн хараад нүдөөрөө,
 олоһон жаргалаа

оюунда сэгнэн энхэрэгты!
Үбгэд захамнай
үнэхөөрөө иимень баталаг лэ!
Хойто үемнай
хубисхалай ашые сэгнэг лэ! 20.

522. Хододоо зэдэлхэл
хубисхалша найхан заншал,
хүнхинэн сууряатахал
хүгжэм, хатар, наадан.
найхан халбархал,
нааа сэдхэл баярлуулхал.
Ордон толорог лэ!
Олон шэные бадаргаг лэ! 20.

523. Тогтоон абахан
толормо энэ ордомнай,
түрүүшүүлэй захяа
нэбтэрүүлхэ үргөө болог лэ.
Уран найханай
ургаха үлты гэгдэг лэ,
арюун хүгжэмэй
аялга бү таһараг лэ! 20.

п) Зохёолойнгоо дээжые зондоо бэлэглэйт!

524. Зохёолнуудтнайүдэр бүхэндэ
«Үнэн» газетэдэбагтахаяа болижо,
һара бүхэндэ «Байгал» журналдабагтахаяа болижо,
жэл бүхэндэ «Антологидо»багтахаяа болижо байг». 15.
525. Арюун булагтал ажалтнай
арадай баялиг болуужан,
эхилһэн хэрэгээ хүсээжэ,
энхэ сарюун ябыт даа! 65.
526. Зэргэ нэрынгээ дээшэлхэ бүри
зузаан номуудые бэшэгты,
Зуун наһа наһалжа,
зугаатай, хүхюутэй ябагты.

- Удаан нарата жэлнүүдтэ
уран бэлигтнай һалбаран,
улад зоноо баясуулжа,
урагшатай, урматай ябыт даа!
527. Табин наһандаа түдэгэсэнгүй,
туруута захатаяа бүтээжэ,
түхэрээн дайдаяа баясуулагты,
түрэл нютагаа суурхуулагты.
Эхэ эсэгийн буянгаар
элүүр энхэ ябагты,
элдин дайдаяа магтаһан
эрхим зохёолоо бэшэгты.
Залгаа олон жэлнүүдтэ
заяатайхан ябагты,
үлгэн һайхан тоонтоһоо
үргэмжэтэй ябагты.
Үеын үедэ үтэлтэрөө
үгэтнай эрид, хурса байг,
холбоо олон жэлнүүдтэ
хоолойтнай арюун, хонгёо байг.
Аюуша хадагаар золгожо,
ажабайдалдатнай жаргал хүсэе.
Шэршүү хадагаар золгожо,
сэдьхэлдэтнай сэсэг бария. 56.
528. Үшөөл олон жэлнүүдтэ
ара үбэрөөрөө
аша гушанараа тойруулжа,
юртэмсын гурбан зөөлөнөөр
үри бээдээ үргүүлжэ,
хоолойдоо «хон» гэхэ ханяадагүй
толгойдоо «тон» гэхэ үбшэгүй
үглөөбүхэндэ
наранай һайханиие хаража,
үдэр бүхэндэ
жаргалай һайханиие үзэжэ,
хоймортоо хотойжо,

- найртаа налайжа,
 зохёолойнгоо дээжые
 зондоо бэлэглэжэ,
 үргэн уншагшадаа
 урмашуулжа ябахатнайболтогой! 56.
529. Хонгёо бэлигээрээ мүнөөдэр
 хайнүеын тэрэ дууе,
 хүхюу омог зүрхэнһөө
 хүн бүхэн зохёог лэ!
 Баяртауеынгөө поэмэ
 баран булта зохёожо,
 наран тээшэ харбайха
 нангин хайхан баглаагай
 набша сэсэгынь болог лэ.
 Ажалай илалтые мүнхэлхэ
 арадай дансын хуудаһанда
 алтан мүнүүдын толорог лэ. 26.
530. Харахада дуугайхан энеэбхилжэ ябаад,
 хододоо багашуулаар сагаа эльгээдэг,
 баяр ехэтэ уужам сэдхэл шинии
 балшар үхибүүдэй жаргал болоо бшуу.
 Басни болоод энэрхы уран шүлэгүүдешни
 багашуул барандаа үни сээжэдээ абанхай.
 Шэнэ жэлһээ наһа тоолоһон нялха нүхэдтөө
 шэнээр шүлэгүүдые бэлэглэжэ мэдээрэй! 5.
531. Хатахагүй булаг шэнги бэхэтэй,
 хатарша түргэн, түргэн гуурһатай,
 бэлиг ехэтэй нүхэрни,
 бэрхэдээ эдирхэжэ яарангүй,
 түрүүн эхи татаһандаал адляар
 түмэр рифмэтэй шүлэгүүдээр,
 шэнэ жэлтэй аһан эхинһээ
 шэмэг холонго татуулан дуулаарай! 5.
532. Шэдэржэ ороһон бороомнай
 шэрэнгиин оёрто шэнгэг,
 шүлэглэжэ хэлэһэн үгэтнай

- шүлэгэй дээжэ болог! 50.
533. Алхаса бүритнай
арадта туһа болуужан,
үгэ бүритнай
үнэндэ нэмэри үгүүжэн,
хараса бүритнай
хамагыг дулаасуулуужан. 13.
534. Олон арбаад жэлнүүдтэ
ошотон толорон ябагты,
бүри ехэ амжалтаар
Буряад ороноо баясуулагты. 148.
535. Үни нойрһоо һэринхэй
үргэн баян таладаа,
баяр золоо эдлэнхэй
баатар дорюун арадтаа
олон шэнэ зохёолнуудаа
ошотуулан бэлэглэгт. 19.
536. Буряад ороной һайханда
буга, һогоон табараг лэ,
буряад поэзиин һайханда
бултанаймнай оюун һалбараг лэ.
һануулан, һануулан һаһыень
халташыг хаа, бүһурагты,
залуу зандаа дундамнай
жаргажа бидэнээрэ ябаг лэ. 10.
537. Жара һаһа хүрөөш хаа,
жаргалай пенси абааш хаа,
амарха тухай бодонгүй,
абьяас зоригоо шангадхаад,
дүшөөд жэлдэ суглуулһан
дүршэл шадабарья хэрэглэн,
уран шэнэ зохёолнуудыг
уһан шэнгээр урадхуулан,
улад зоноо баясуулжа,
урмашуулжа байхатнай болтогой! 19.
538. Үдэрһөөүдэртэшэнэ һургаал абажа

үдээ ургууланбүргэд мэтээр далижан,
хамагыг хаатуулдагзалхуугай набарта
хаба шадалаазоригоо бү абта,
улад зонингооурмашан магтатар
булад үгээхурсадхан дабта! 14.

539. Авто-гуурһанһаатнай
алтан дуһалжа байг лэ,
ашата зохёолтнай
арадаа баясаажа байг лэ. 19.

р) Арадай уран зураашаднай

540. Он жэлэй ошохо бүри
оюун бэлигээ хурсадхажа,
уладай арюун хэрэгтэ
уламһайнаар хабаадыг.
Сээжын гүнзэгы изагуурһаа
эхи абажа мүндэлһэн,
сэлюун үргэн дэлисэтнай
зураг бүхэндөө бадараг лэ. 148.
541. Ажалдаа габыя байгуулһан,
алдар соло бадаруулһан,
түрүү хүнүүдэй дүрые
түүхэдэ мүнхэрхөөр зурагты. 148.
542. Үргэн уужам буряадай
үндэр оюун бэлигтэн
наран шэнгээр тодоржо,
намжаа талаар жэгүүрдэг. 7.
543. Шоно хүрдөөдэг адууе,
шүлэгтэ магтуулма моридые
бугуулида оруулан барижа,
хазаарлахын хажуугаар,
шэнэ үеын хүнүүдэй
шэнжые ехээр харуулан,
арадай уран зураашаднай,
амжалтатай хүдэлжэ ябагты. 19.

с) Эрдэмтын нара́та замаар

544. «А» үзэгхөө эхитэй,
агуу дэлхэйдэ хүсэтэй
эрдэмэй нара́та замаар
эршэтэй зоригтойгоор дабшагты! 65.
545. Ухаатанай бэшэһыеуншажа мэдэгты,
урданай юумыешэнжэлжэ мэдэгты. 148.
546. Эрдэмтэй зомнай олон болог,
арад зондоо туһатай болог. 68.
547. Удхата шэнжэлгынгээ гэрэлые
улам хурсаар тодоруульт,
далита зохёолойngoо тугыень
дээшэнь дээшэнь үргыт! 148.
548. Яларан байгаа эрдэмэй орьёлдо
ябаһан замдаа тогтонгүй дабшан,
хүсэн түгэс, бэлиг дундаа
хүрэхэтнай болтогой энэл зандаа.
Эршэ нэмэн, эдэбхи зоригтнай
эртын нарандал элшэ түгэс,
бурыад арадайнгаа аша туһада
бурьялан хододоо байхань болтогой! 148.
549. Табин наһанайнгаа дабаан дээрэ
тамнай гарабат,
эрдэм, ажалай эршэ соогуур
эрмэлзэжэ ерэбэт.
Уран хайханбурыад хэлэеэ
ухаалан шэнжэлнэт,
арад зонтоёо алхасаа нэгэдүүлэн,
амжалтаарнь омогорхонот.
Алтан ойтнай дабаан дээгүүр
арюун наран туяарна.
Дабаанай саана-сэнхир дабаан,
дайдын саана – үргэн дайда,
дабшажал ябыт даа урагшаа! 148.
550. Эрдэмэй замда нэрээр ехэ бологты,

- зоной дунда ашанараар олон бологты. 49.
551. Үндэр ехэ эндэрһээ
үгээ хэлэһэн эрдэмтэ,
домогтойхон Буряадтаа
доктор болохотнай болтогой! 148.

т) Эмээр бэшэ – үгөөрөө

552. Найн мууе хунгангүй,
хүгшэн залууе илгангүй,
эрэмдэг болоһон зоние
эмээр бэшэ – үгөөрөө
эдэгээхэ энэрхы сэдхэлтэй,
эрхыдээ эмтэй,
долёобортоо домтой
доктор гэгдэжэ ябагты! 56.
553. Арад зоной
этигэл, найдал харюулһан,
алдар солото
эмшэн тандаа мүнөө
шэнэ жэлдэ
шэнэ амжалта үресе. 148.
554. Ухаан бэлиг хабаараа
уран мэргэн гараараа,
үбшэн аюул зайсуулнат,
улад зоноо баясуулнат.
Хэһэн ажалай ехэшье хаа,
хэзээш урагшаал зүдхөөрөйт,
«үндэр малгайн» элбэгшье хаа,
үмдэхэеэл бү мэгдээрэйт. 16.
555. Эхэнэр, басагад, эжынэрэй
элүүрыень эрхимээр сахижа,
зол жаргалыень зузаалыт,
зориг хүсыень нэмээгыт. 19.
556. Заахан хөөрхэн үхибүүднай
задарюун элүүрээр түлжэг лэ.

- Хүдэр хүнүүд болоод,
хүдөө хотодоош суурхаг лэ! 148.
557. Эрдэм хургаалаа,суута врач, та
Эхэ орондоо, зондоо үгэнэлта.
Түрэл Буряад орондоо
танай хүсөөр, танай оролдолгоор
зуугаад зүрхэн сохидог болохой,
мянгаад зүрхэн эжэлээ олохой! 25.

у) Наймаантнай наашатай байг!

558. Наймаантнай наашатай байг,
худалдаантнай хурдан ябаг. 43
559. Олзотой омогтой ябажа,
наймаантнай наян болог,
худалдаантнай хорин болог. 44.

у) Барилдаанай баруун заха баряарай!

560. Хүндэ унангүй,
нюргаяа шоройдонгүй ябаарай. 43.
561. Нур харбаанда ходо шалгаржа ябаарай.
суу ехэтэ чемпион ходо болоорой.
Барилдаанай баруун заха баряарай,
урилдаанай урда заха баряарай. 43.
562. Байгаа абажа,
төөрөгөө тогтоожо ябаарай. 43.

ф) Тэбхэр зузаан нэеы болог!

563. Зунгагынь зосоошоо,
зогдорынь газашаа,
хурын уһанда хубирхагүй,
тэнгэрийн бороондо норохогүй,
тэбэнэ зүүндэ соорохогүй,
тэбхэр зузаан нэеы болог! 73.

х) Хажууртнай хурса болог!

564. Хабатнай ехэ болог,
хажууртнай хурса болог.
Үглөөгүүр эртэ бодогты,
үдэшэ орой унтагты.
Бута мэтэбухал табигты,
хада мэтэ сомоо бодхоогты.
Үбһэнтнай хоолтой болог,
бээтнай бэхи болог. 43.
565. Хамтын энэ ажалда
хабатнай ехэ болог,
хажууртнай хурса болог.
Альганай шэнээн газарһаа
арбан бухал абагты,
хормойн шэнээн газарһаа
хорин бухал абагты. 49.
566. Хүхэ хяагтай
хүлэр нугада
хурса хажуур
хурдаар дабшаг.
Хүнды, хүбшэ
хүтэлэй нугада
хүрьһэн дээгүүр
үрьдин сабшаг. 3.
567. Солбон үбһэшэд
солоёо дуудаг,
холые зорёод,
хонгёогоор дуулаг! 3.
568. Үбһээ үндэрөөр соможо,
үүсээ тарганаар эдигты. 51.
569. Үүсээ хургааһалжа,
үбһээ хурлагты. 92.

ХАНХИНАМА ХУРИМ ТҮРЭМНАЙ

а) Хадаг табиxыe зүбшөөгыт!

570. – Ямар зорилготой
хаанаа хаана
хүрэхэ гэжэ ябаһан
хүнүүд гээшэбта?
– Эндэ ерэнэн ушараа
элитодоорхэлэхэдэ
иимэбайна.
Манайхүбүүн .....
танайбасаган .....хоёр
өөрынгөөһайндураар,
энэсэдхэлээрээ
хубизаяагаахолбожо,
жаргалаазалгажа,
татааһаа, таһаршагүй,
матааһаа, хухаршагүй
наһанайнүхэдболожо,
үснәһандааүелжэ,
үнэрбаянһуужа,
үрхөөрөөутаагаргажа,
үүдээрөөүбгэд, хүгшэдые
оруулжа, хүндэлжэ,
хүндэтүетэн, зоноороо
зугаалжаябахагэжэ
шиидэнбайгаа.
Бидэтиимэһээнэхэрэгы
бодотохэлэндээрэньэблүүлжэ,
ахадүүтэйнь,
айлаймагтайнь,
абэжытэйньхөөрэлдэжэ,

энэ хэрэгийг
бодото хэрэг дээрэнх
бээлүүлхэ ханаатай
ерэһэн хүнүүд гээшэбди.
– Хаанаһаа хайшан гээд
ерэһэн зон гэхэдэ,
аяархолынньютаһаа
ашатаэнэүдэр
үндэрехууланууды
хүтэлрууныдабшуулжа
үргэнтальянуһанууды
гарасаарнь гаталжа,
уужам тэнюун дайдаһаа
удаан саг соо ябажа,
ураг эльгэнээ оложо,
гэр бараандань орожо,
гуламтыень тойрон һуужа,
худа урагуудаараа уулзажа,
аба эжытэйнх,
аха дүүтэйнх танилсажа,
сэдьхэлээ дүүрээд байнабди.
Тиигээд эндэ һууһан
һахал сагаан үбгэд,
һаншаг сагаан хүгшэд
энэ ерэһэн хэрэгийемнай
буруу гэжэ арсангүй,
болошотой гэжэ зүбшөөгыт.
– Ямар ньютагай зон гээшэбта?
– Манай эхэ сагаан
энхэ һайхан ньютаг,
эхэһээ түрэһэн газар
иимэ байха юм:
Үндэр хадын боорёор,
хатан уулын хаяагаар,
уһа гол мүрэнэй
ургамалта эрьезэр,

баян Хангайн эбэрээр,
баруун урагшаа сэнхирлэн,
Байгал далай эзэгтэй,
баян дэлгэр нютагнай
талаараа дүүрэн адуутай,
үбэрөөрөө дүүрэн үхэртэй,
дайдаараа дүүрэн хонитой,
газар дүүрэн гахайтай,
нуур дүүрэн нугахатай,
домогто хайхан дайдамнай,
дуута хайхан нютагнайл. 45.

571. – Хаанааа ерэбэт?
– Худайн голой эхинхээ,
хүгшэн абын хойморхоо.
– Ямар харгыгаар ябажа ерэбэт?
– Дааганай сабшалан
дардам харгыгаар ерэбэбди,
гунанай сабшалан
губи сагаан харгыгаар ерэбэбди.
Шэнэнхэн модо
шэнгэрхэнхээн зангидажа ерэбэбди,
нарханмодо
набшаланхаан зангидажа ерэбэбди.
– Юун хэрэгээр ерэбэт?
– Хуушан газарые хохирлуулха,
шэнэ газарые шэбхэжүүлхэ,
хуушые шэнэдхэхэ,
холые ойродхохо,
нэгые хоёр болгохоёо,
алтан хайшыетнай
эрихээс ерэбди.
– Дэлхэтэ мори үгөөрэйгты,
дэлэнтэй үнээ үгөөрэйгты,
хүзүүтэ арха үгөөрэйгты,
хүхэтэй үнээ үгөөрэйгты. 124.

572. Холо газарые ойртуулжа,
хуушан юумые шэнэлжэ,
инаг мүнхэ дуранай
үлзы дээрэ мүндэлһэн,
хүбүүн басаган хоёройнгоо
хуби заяае холбохоёо,
түрэнхэн эхэ эсэгэдэнь,
түшэг хайхан тоонтодонь
худа урагууд болоёл гэжэ,
хүрэжэ ерэбэ гээшэбди.
Зохихо тээшэньхэлсэжэ,
зорилгыемнай зохёолсыт,
хэтын мүнхэ удхатай
хэрэгыемнай хамһалсыт.
Сагай хайханиие сахин хүлэжэ,
үдэрэй хайханиие үнжэн хүлэжэ,
уула дабажа, уһа гаталжа,
автомашинын жолоо барижа,
агар зандан сэргэдэтнай буужа,
мүнгэн богоһыетнай алхажа,
бултанайтнай анхаралда
хэдэн үгэ хэлэхэмнай.
Хүбүүн үри манда байна,
хүүхэн үри танда байжа,
үрээгээ морин болгожо,
үриэ айл болгожо,
худа урагууд болоёл.
Уужам хайхан сээжынгээ
урин үрээл табижа,
хадаг барин байнабди. 57.
573. Газарай холоһоо,
уһанай утаһаа,
урдын ёһые дагажа,
ураг эльгэн болохоёо,
үриэ айл болгохоёо,
үрээгээ морин болгохоёо

- ерѣн зон гээшэбди.
 Манай хүбүүн .....
 танай хүүхэн .....
 эдэ хоёр залуушуулые айл бүлэ болгохо,
 гал гуламтыень нэгэдхэхэ
 хайра үршөөл гуйнабди.
 Таанар юун гэхэ байнабта?
 – Болохо! Болохо! Болохо! 57.
574. – Та юушэн гээшэбта?
 – Алтан үүдыетнай нээжэ,
 мүнгэн богоһыетнай алхажэ,
 мүнхэ үрээл барисалдахэ гэжэ ерээбди.
 – Зай, зүб. Орогты.
 – Үриэ айл болгожо,
 үрээгээ морин болгохо гэжэ,
 жэлэй хайн жэлые хүлээжэ,
 энэ үдэрые хайн үдэр гэжэ,
 уула дабажа, уһа гаталжа,
 унагаа унажа,
 мүнхэ сэргэдэтнай морёо уяжа,
 алтан үүдыетнай нээжэ,
 мүнгэн богоһыетнай алхажэ,
 танай хүүхэн
 манай хүбүүн хоёр
 хани барисаагаа ниилүүлжэ,
 хатуухэтүүгээ эд болгожо,
 хани нүхэр болгожо абабагэжэ айладхажэ,
 хүхэ мүнгэн огторгойнүүлэн холбоотой
 хурьһэтэ алтан дэлхэй үндэһөөрөө холбоотой,
 хүбүүн хүүхэн хоёр
 дэрээрээ холбоотой гэжэ
 бидэ тантай наһан үргэлжэдөө
 ураг эльгэн болобобди гэжэ,
 мэдээсэжэ ерѣн мэдээ –
 эсхэмэл торгон хадаг баринабди. 94.
575. Бидэ галай эрьежэ,

газар боложо,
түрэл болоһонһоо хойшо,
баабай бууралайнгаа барга холын,
эжы бууралайнгаа эгээ холын
харгыгаар ябажа,
хайрата түрэн хүүгэндээ
хани олохо,
үнэтэ түрэн хүүгэндээ
үе олохо гэжэ,
ганса хүн хүн болохогүй гэжэ,
ганса сусал гал болохогүй гэжэ
зоомол сэргэдэтнай
жолоо ниилүүлхэ,
хадхамал сэргэдэтнай
хазаар ниилүүлхэ гэжэ,
шанажа байһан сайдатнай
сагаан эдеэгээ ниилүүлхэ гэжэ,
татаа хаа, таһаршагүй,
матаа хаа, хухаршагүй
худа ураг орохо гэжэ,
хоёр һайхан гуламтаяа
холо саашань,
хөөтэ һайхан гуламтаяа
хэтэ саашань хүгжөөе гэжэ ерээбди.
Хүсэжэ ерэн хэргыемнай,
зорижо ерэн зоригыемнай
бүтээлсэхэ бээ гэжэ найданабди.
Хойморой эзэн –
хонгир буурал абаниинь
хайратай түрэн хүүгэнэйнгээ
хамсын һайхан шэмэгыг –
мүнгэн жолоотой,
мүлиһэн хүхэ хадагыемнай тогтоохыг баринабди.
Тагынгаа хажуугаар ябадаг
түрэн буурал эжыниинь,
үнэтэ энэ хүүгэнэйнгээ

- үдэрэй найхан шэмэгыг –
алтан найхан жолоотой
алда сагаан хадагаа баринабди. 61.
576. Үндэр танай нэрэдэтнай,
үргэн баян хотондотнай,
хөөтэй сагаан гуламтадатнай,
хадаг табихыг зүбшөөгт! 140.
577. Эрхим шэнжэтэ хүндэтэ худанар
энэ наһанай жама ёһоор
үндэр сагаан хүбүүмнай,
үлзы найхан басагантайтнай
үдэрэй найхан нэгэндэ
үгэ хүүрээ ойлголсожо,
үе наһандаа эбтэй һууха
үгээ зохид хэлсэлдээ.
Үүрэй сайхаһаа урид бодожо,
Үглөөнэй наранаар адли мордожо,
Үндэр ехэ дабаануудыг дабажа,
Үргэн ехэ далай гаталжа,
Үбэлһөө зун болотор барагдашагүй
Үргэн ехэ дайдын харгыг
Үдэрэй хахадта ахижа,
Үргэн баян нютагтатнай ерэжэ,
Үнэр баян хотондотнай тулажа,
Бүдүүн сагаан сэргэдэтнай
Бүхэ хүлэг моридоо уяжа,
Бүхөөг сагаан гэртэтнай орожо
Бүгэдэ байһан таанараар мэндэшэлсэжэ,
Хоймороор һуухан
Ханхуданар таанарһаа,
Тоһон нюуртай,
Торгон хормойтой
Томоотой худагынар таанарһаа
Үрээл заяанай харгыгаар
Үри хүүгэдээ хүн болгожо,
...нэрэтэй хүбүүндээ

- ...нэрэтэй басагьетнай эрижэ
Хадаг табихые зүбшөөгьт. 140.
578. Номо татаха
хүшэтэй хүбүүтэй юумэб,
адаһа бариха
адуу малаа һааха,
баян болохоёо
басагандатнай ерээбди,
үнэр болохоёо
үридэтнай ерээбди. 111.
579. Ганса түлээн гал болохогүй,
ганса хүн хүн болохогүй гэһэн
урданай үгын ёһоор
уһанай утаһаа,
газарай холоһоо
ураг болохоёо ерээбди. 142.
580. Хүбүүн басаган хоёрнай нэгэдэжэ,
хойшондоо һайн һуухань болтогой! 137.
581. Ехэ ехээр зугаалһантнай
жэлэй зугаа болоһой даа,
ерэжэ нүхэрлэһэнтнай
үе наһанай болоһой даа.
Бага багаар зугаалһантнай
һарын зугаа болоһой даа,
башаржа танилсаһантнай
үе наһанай болоһой даа.
Онон онон зугаалһантнай
олоной зугаа болоһой даа,
тудхаан tudхаан зугаалһантнай
тииргэнэй зугаа болоһой даа. 66.

б) Харин газарта суутай бэри боложо ябаарай!

582. Холын газар суутай,
аймаг соогоо хүндэтэй
бэри боложо ябаарай! 97.

583. Хадамай холын газарта
хүндэтэйхэн ябаарай,
хариин холо газарта
харюусалгатай ябаарай.
Эхилхэн эрхилхэн ажалдаа
эршэ шадалаа харуулаарай,
эхэ эсэгынгээ захяа
эндүүгүйгөөр ханажа ябаарай.
Хадамай холо газарта
эхээс ханажа ябаарай,
бэрхэшээлтэй сагай болоо хаань,
эсэгээ ханажа ябаарай.
Алтан дэлхэйн нюрган дээрэ
ажабайдал бэлэглэхэн,
аба эжы хоёрхоош
үнэтэй юумэн байхагүй,
үе наһандаа ханажа ябаарай! 123.
584. Хадамал шэрэм тогоонь
хаяадань найтар табяарай,
хариингаа нютагта ябахадаа,
харюутай хододоо ябаарай.
Хүнэг гоё тогоонь
хүдөө найтар табяарай,
хүнэй нютагта ябахадаа,
хүлээсэгээд хододоо ябаарай. 61.
585. Хадын харгыда ябахадаа,
хазаарта хүлэгтөө найдаарай
хари газарта ябахадаа,
хани нүхэртөө найдаарай.
Уула хада дабахадаа,
урда оломоо татаарай,
олоной дунда ябахадаа,
ойлгод гэжэ ябаарай. 73.
586. Ороһониие угтажа,
гараһаниие үдэшэжэ,
урдуураа гараһаниие ундалуулжа,

- хойгуураа гараһаниие
хүндэлжэ ябаарай. 56.
587. Ошоһонгазартга олон боложо,
байһан газартга баян боложо,
хододоо һайн жаргажа,
эбтэй найдамтай,
һайн һайхан һуугаарай! 97.
588. Үдэһэн бодоһон нютагаа
үзөөд, эрьсэд ябаарай,
үнэтэй һайхан гуламтаяа
мэндэшлээд хододоо гараарай.
Хабтагай һайхан нютагаа
Хараад, эрьсэд ябаарай,
хабаһатай һайхан гуламтаяа
мэндэшлээд хододоо гараарай.
589. Зондо хэлсүүлэнгүй,
золтой жаргалтай,
бэри боложо ябаарай.
Эрын ухаанда абтангүй,
эхэнэрэй дээжэ
эхэ боложо ябаарай. 106.

в) Айл ехэ урагуудаа угтажа байнабди

590. Урагуудай ахалагша:
– Зам юундэ хаагаабта?
Угтаашад:
– Толгойн шэнээн тооһо гарахада,
тоомтой урагууд ерэнэ гэжэ,
малгайн шэнээн тооһогарахада,
манай урагууд морилно гэжэ,
амта сагаан хадагтай,
амта бүрийн эдеэтэйугтажа байнабди.
– Таанар юушэн гээшэбта?
– Болдог мэтэ эдеэтэй,
булаг мэтэ ундатай,

болдог нурааж, бообо барижа,
далайе даража, дараша болгожо байна гэжэ дуулаад,
үриеэ хүн болгожо,
үрээгээ морин болгожо,
айлаар малтай, ашаагаар тэжээтэй,
ажа жаргаха тайжатайньайлшалжа ерээбди.
Зам табигты! 50.

591. – Зам юундэ боогообта?
– Автомашинын абяанаар
амбан түрэ ерээ гэжэ,
хүнхинэдэг машинын абяанаар
хүндэтэ түрэ ерээ гэжэ
жолоо уяха
зоомол сэргэ бэлэдхээд,
хазаартые уяха
хадхамал сэргэ бэлэдхээд,
зэлэ утатай,
зэргэ ехэтэй,
таг дээрээ эдсэтэй,
аяга соогоо хүтэй,
хүүгэдээ хүн болгохо,
хүлэгөө морин болгохо гэжэ,
табагтай эдсэгээ тараан,
сагаан эдсэгээ сасанбариха гэжэ байнабди.
– Та юушэн гээшэбта?
– Урда эртын ураг эльгэнэй ёһоор,
түрүүхолын түрын ёһоор
хүүгээ хүндэтэйгөөр
айл болгохо гэжэ,
автомашинаараа аянда гаража,
хүнхинэдэг машинаараа
харгыда гаража,
угтаху урагууд,
хүлдэхэ хүнүүд байна гэхэдэ,
ороходо ордон байна гэхэдэ,
байхада байшан байна гэхэдэ

тооложо барахагүй төөлэй,
тудхажа барахагүй
унда байна гэхэдэ ерээбди.

– Эндэ байна гү?

– Байна, байна. 61.

592. – Та юушэн гээшэбта?

– Унаган жороогоо унажа,
утаһан жолоо жолоолжо,
ута харгы харгылжа,
мүнгэн шагай холбожо,
мүнгэ жаргал асаржа,
нэгэеэ хоёр болгожо,
нимгэнээ зузаан болгожо,
түрэ хүргэжэ,
төөлэй хүндэхээс ерээбди.

Жаран жэлэй жаргал,
найман үдэрэй найр
наадаха гэжэ ерээбди.

– Та хэдэбта?

– Тала дайдаяа доһолгожо,
хада уулаяа сууряатуулжа,
мүнгэн дэлхэй манаруулжа ерэхэн,
алтан дэлхэй гэрэлтүүлжэ ерэхэн,
айл ехэ урагуудаа
угтажа байна гээшэбди! 53.

593. Үндэр уулын үбэрһөө,

урасхал уһанай захаһаа,

олон зоной дундаһаа

агта мориёо ахилгажа,

хүлэг мориёо хүлэргэжэ,

хүн зондоо айладхажа,

хүүхэн үриесэ хүргэжэ,

хуримуушан ерэбэ гэхэдэ,

амтата сагаан эдее

арюун набшаар бүрхөөжэ,

угтажа байһанугтаашан гээшэбди. 72.

594. – Зам харгы юундэ боогообта?
– Алтай Хангайн саанаһаа
агта мориё хүлэргэжэ,
айлшан түрэ морилхонь гэжэ
гурбан хүни,
гурбан үдэр угтажа байнабди.
Эдэй дээжэ тэнгэрийн
сагаан хадаг барижа,
эдеэнэй дээжэ –
элдэбын жэмэс барижа байнабди.
– Та юушэн гээшэбта?
– Хүүхээ Хангайн саанаһаа
хүлэг мориё хүлэргэжэ,
хүүхээ түрөөр морилжо ябанабди.
Хүсэльемнай тогтоохо
хүжэ мүнгэн сэргэтэй гүт?
Ама зайлаха, аягада бариха
сагаан эдеэтэй гүт?
Зэргэлдэжэ һууха
түхэрээн зэргэ байха гү?
– Байха, байха.
– Туруундаа торонгүй,
тохомдоо хүлхэгүй,
хүнгэн һайн ябагты.
Үри хүүгэднай
үнэр олон болог лэ. 59.
595. – Хүлэг унажа хүлэргэһэн,
хэды олоороо добтолуулһан,
хэнэй хүбүүд, хэд гээшэбта?
– Зам бооһон юушэн гээшэбта?
Зам табижа хайрлагты.
– Үндэр уулын үбэрһөө
уужам голой дундаһаа,
ботон тэмээ бохиилгожо,
бултан зоноо хүдэлгэһэн,
агта мориё ахилгажа,

ашата зоноо хүдэлгэн,
амба урагуудай морилбо гэхэдэ
амтата эдээнэй дээжые баряад,
арюун сагаан хадагаар бүрхөөгөөд,
угтажа байгаа угтаашан гэшэбди!
– Эртэ урда сагта
энхэ Буряад оронойнгоо
дэмжэнэн заншалёһые дагажа,
хари ехэ урагуудай газарта,
уужам сагаан үргөөн бодхоод,
ута ехэ нуудал татаад,
ургамал зандан сэргэнүүдые байгуулаад,
унаанай, хүлэгөө уяад,
түмэн зонтоёо найрлахая,
агта мориёе ахилгажа,
амитан зоноо хүдэлгөөд,
хүхэ ногооёе шабардуулаад,
хүүхэн үриёе хүргэжэ,
хуримаар бараалхажэ ябаһан
хуримуушад гэшэбди! 143.

596. – Хаанаһаа ерээбта?

– Худанхайн хойморһоо,
Худайн голой эхинһээ
ари ехэ мэлхээн ерээбди.

– Хэн гэшэбта?

– Энги дороһоо гараһан
Эхирэдэй хүбүүдбди,
боори дороһоо гараһан
Булагадай хүбүүдбди.

– Юу асараабта?

– Хээрээр дүүрэн түрэ
хэнэнгээр дүүрэн һомо асарабди.

– Хайшан гэжэ ерээбта?

– Бодогшойн боро толгойдо
дааганай сабшаһан
дардам харгыда,

гунанай сабшaнaн
 губилтар харгыда,
 сэхэ харгыда шэнэнэ зангидажа,
 хуушaн харгыда хуhа зангидажа ерээбди. 92.
 597. – Зам бооhон хэд гээшэбта?
 Зам табижа хайрлагты!
 – Үндэр уулын үбэрhөө,
 уужам голой дундаhaа,
 агта моридые хүлэргэжэ,
 урагууд морилхонь гэхэдэ,
 амтатай эдеэгээ баряад,
 арюун хадагаар хушаад,
 угтажа байhан зон гээшэбди.
 Хүлэг ардагуудые хүлэргэhэн
 хэдэн олоор довтолуулhан
 хэдэй хүбүүд гээшэбта?
 – Эртэ урда сагай
 энхэ буряад үндэнэтэнэй,
 элинсэг хуушaн сагуудhaа эхилээд,
 үбгэ эсэгэнэрэй шэнжэлhэн,
 үльгэр үндэные дагажа,
 урагуудайнгаа тоонто нютагта
 үргөөн гэр бодхолсожо,
 гал гуламтыень табилсаад,
 унаган хүлэгүүдые уяха
 түхэрээн зэлэ таталсаад,
 түлгэ хони табижа,
 түмэн зонтой найрлахаа,
 зун haань,
 хүлэг унагадые унажа,
 хүхэ ногоо шабардуулаад,
 үбэл haань,
 хүр саha хахалуулжа,
 харгы зам гаргаад,
 хүүхэн үриэ хүргэжэ,
 холо нютагhaа ерэнэн

- хуримай зон гээшэбди. 57.
598. Хүбүүтэй хүнбэритэй болохо гэлсэдэг,
басагатай хүнхүргэнтэй болохо гэлсэдэг –
түхемэ хурим хүргэжэ ерээбди,
хотоймо түрэ бүтээхээ ерээбди.
Үрхөөртнай гарахан утаан
огторгой тулажа байг,
hүхөөр табиһан гэртнай
һаруул уужам боложо байг,
хюрөөгөөр табиһан гэртнай
хододоо жаргалтай байг. 132.
599. Худа худагынар!
Үргэн харгы гаргажа,
үндэр һарьдагые дабажа,
үриез хүн болгохоёо,
уһа гол гаталжа,
үрээгээ морин болгохоёо ерээбди.
Аша гушамнай олон боложо,
алдар нэрыемнай дурдуулжа ябаг! 87.
600. Хоёр харгы ниилүүлжэ,
холбоо харгы болгон ерэбэт.
Хоёр хүниие ниилүүлжэ,
худа ураг болон ерэбэт. 124.
601. Хүлэг мориной хүлһэ гаргажа,
ханха харгын тооһо бурьюулжа,
түмэр тэргын нэрьеэ гаргажа,
тэнгэридэ хүрэмэ тооһо татажа,
түмэн зоноороо эблэрээд, шууяа
татан ерэхэн юун зонуудбта?
– Унагаяа морин болгожо,
үриез хүн болгожо,
алтан түрэ бүтөөжэ,
басаганайнгаа зол жаргал олгуулжа,
гал гуламтатайнь танилсуулжа,
болдогой шэнээн мяха эдихэээ,
буряад заншалаар хүндэлүүлхэээ

- ябааша зонуудбди. 44.
602. Нарин харгы үргэдхэжэ,
уужам харгы наридхажа,
дааганайнгаа туруугаар
далан харгы гаргажа,
унаганайнгаа туруугаар
уужам харгы гаргажа ерэхэн,
хуушанай ёһоор худа,
мүнөөнэй ёһоор ураг,
угтуулхаар ерэхэн алтан худа,
угтажа абаһан ураг эльгэнэй
сагаан эдээнэй дээжыебарихатнай хайр болог. 143.
603. Уулын саанаһаа,
уһанай холоһоо,
ураг эльгэн,морилжо байһан
эдээнэй дээжэ тогтоожо, хайр бологты! 59.
604. Эртэ урда саһаа
энхэ һайхан нютагтаа,
үльгэрэй үндэхэ дагажа,
хари урагуудай газарта
уужам сагаан үргөөнии бодхожо,
ута һуудалые дэлгэжэ,
ургамал сэргые бодхожо,
нэрэ зэргээ нэрлүүлжэ,
түлгэ хонидоо төөлэй бэлдэжэ,
түрэ хуримаа бүтээжэ,
хүн олондо найртай ерэжэ,
хүүхэн үриэ хүргэжэ,
хуримаар бараалхажа ябанабди.
605. Түлгэ сагаан хонёороо
түрээ хэхээ ерээбди,
хурьган сагаан хонёороо
хуримаа хэхээ ерээбди.
Гурбан тулга тулажа,
гуламтын ёһо тэрэ.
Алаг дэрээ эсхээшэн,

- алтан хайшаяа баряашан.
 Түлгын арһа эсхээшэн,
 түмэр хайшаяа баряашан,
 түрэ найраа бүтээгээшэдбди. 43.
606. Хурьган хонёороо хушууржа,
 түлгэ хонёороо түрүүлжэ,
 худа урагууднай эндэ гэжэ,
 агта мори ахилгажа,
 хүлэг мори хүлэргэжэ,
 үри хүүгэдээйл аймагай тоодо оруулжа,
 хэшэг буянгынъ ехэ болгонжаргуулхаяа ябанабди.
607. Үбгэн жэл мориложо,
 үлзытэй жэл ерэжэ,
 урма баяр шэнэлһэнэй
 ушар ёһые айладхая. 140.
608. Зай, иигээд, худа урагууд болоёл,
 сэбэр газар таряагаа тариял,
 сэнтэй газар угтай болоёл,
 аятай зугаа дэлгэжэ,
 амар мэндэ ябаял. 77.

г) Баатар хүбүүн – сэрэгтэ, басаган бэри – харида

609. Түрэмнай түбхэн бүтэжэ,
 найрнай намхан бүтэжэ,
 хүреэгээрээ дүүрэн малтай,
 хотоороо дүүрэн хони ямаадтай,
 ажалдаа амжалтатай,
 хүдэлһэн газартаа хүндэтэй,
 ябаһан газартаа ямбатай,
 үнэр баян жаргаг лэ! 61.
610. Буярад арадай үгэ бии:
 «Баатар хүбүүн – сэрэгтэ,
 басаган үри–харида».
 Аба эжынгээ нютагһаа,
 галта гуламтынгаа хажууһаа,

- үлзытэ найхан гэрһээ,
хадам хариин газарта
үрээлэй ёһоор мордобош,
үдэшүүлжэ зорибош. 63.
611. «Бууралһаа үгэ дуулаха,
бусалһанһаа ама хүрэхэ»–
бурыад зоной ёһо юм,
бата найхан заншал юм.
Аба эжын үрээл
алтанһаа үнэтэйл,
үетэн нүхэдэй найдал
үе наһанай нүхэсэл лэ.
Найн найхание
нара нарандал хүсэнэбди.
Ута наһа наһалжа,
удаан жаргал эдлэгты,
үри хүүгэдые үргэжэ,
үнэр эжы аба гүүлэгты.
Ажалай жолоо барижа,
алдар солодо хүртэгты. 63.
612. Хүндэтэ худа, худагынар!
Түрэ бүтээлсэжэ байһан
түрэл гаралнууд!
Басагаяа хэшэг бүлүүртэйн
хадамдань хүргэһэн бидэнэр,
хүбүүгээ айл болгожо,
хотоёо үргэдхэһэн таанар,
хоёр ханаха үринэрөө
хэтын наһаар холбожо,
гэр бүлэ болгожо,
халима дүүрэн хурим,
нахиима элдин түрэ
хэжэ байхадаа,
хүхилдэжэ һуухадаа,
үрээл үгээ хэлэхэмнай,
наһанайн ябадал үрээхэмнай:
гэр бүлэ боложо,

гуламтатай болобот,
залуухан айл боложо,
загалтай болобот.
Түлижэ байхангалһаа
галта сусалаа абажа,
галаа залираангүй нуугты!
Эдижэ байһан эдээнһээ
дээжэ амса
эдеэ таһалдангүй байгты!
Эдлэжэ байһан эдлэлһээ
энгэртэ захатые үмдэжэ,
эммээ даарангүй ябагты!
Үри хүүгэдые үргэжэ,
уг удамаа үргэлжэлүүлэгты,
алтан түрээ найрлажа,
аша гушаяа эрхэлүүлэгты.
Аба эжыгээ хүндэлжэ,
алдартань хүргэгты,
зон нүхэдэйнгөө дунда
зангаар һайхан ябагты.
Алта мүнгөөр бэшэ
ажал хэрэгээрээ суурхагты,
айл аймагаа хүндэлжэ,
айлшадаар бү таһалдагты.
Үглөө бүри утаа бурьюулха,
үдэр бүри зониие хүндэлхэ,
айл болобо гээшэт,
бууса заһаба гээшэт.
Элүүр энхэ нуудалтай,
элбэг дүүрэн байдалтай,
үргэн тэнюун гуламтатай
айл боложо нуугты.
Ута наһа наһалжа,
удаан жаргал эдлэжэ,
үнэр баян нуугыг даа,
хүдэлыг даа, жаргыг даа! 63.

613. Хүндэтэ нүхэд!
Танай басаган.....
манай хүбүүн .....
ута наһа наһалжа,
удаан жаргал эдлэжэ,
энэ найхансагта
дайн сэрэг гэжэ мэдэнгүй,
дэлхэй дээрэ жаргалтай,
хотоороо дүүрэн малтай,
хоймортоо дүүрэн хүүгэдтэй,
ороһонзоноо угтажа,
үетэн нүхэдөө, дүүнэрээ
найнаар ханажа,
булта найн найханыбаял даа. 140.
614. Айл болоһон таанадайнгаа
алдартай хуухын түлөөдэ,
үргэн дуута замдатнай
үнэн зүрхэнһөөүрөөнэб.
Үетэн нүхэдөөрөө эбтэй,
үбгэд, хүгшэдтөө налгай
үе наһандаа хуугаарайт,
үнэн сэхэ ябаарайт.
Ажалша бэрхэ хабаараа
арадтаа хүндэтэй болооройт,
эдир наһанһаа дабшаарайт.
Баян совет оронойнгоо
бадаран хүгжэхэдэнь баясахат,
найхан сэсэгүүдэй хабартаа
һалбаран байхые харахат.
615. Нугын хоёр шубууд шэнги
дуулан ябаарайт замдаа,
нуурай хоёрхун шэнги
эжэлшэжэ ябаарайт хойуулаа.
Хадын хоёр бүргэдтэл
эрэлхэг зүрхэтэй ябаарайт,
хүнэй хоёрхон үридли

- эбтэй найхан ябаарайт.
Хүдэлмэри ажабайдал хоёртоо
хүнэй зэргэтэй ябаарайт,
хүүгэд, үринэрөөүргэжэ
хүлыень дүрөөдэ хүргөөрэйт. 6.
616. Хараасгайн хоёр дали шэнги
Нэгэ адляар һэбижэ,
Харгын холыегаталаарайт,
Онгосын хоёр һэлюур шэнги
Нэгэ жэгдээр татажа,
Наһанай утые дабаарайт.
617. Тунгалаг һаруул Байгал далай шэнги
Гүнзэгыгөөр амилжа,
һара наран шэнги һаруул ухаантай,
Дай дажар үзэнгүй,
Элүүр энхэ, энхэ тайбан һуугты.
Хорхойдо хоро хэнгүй,
Хоёр заяанда нүгэл хэнгүй,
Муу юумэндэ үндэлзэнгүй,
Мэдэхэ шадалаараа
Туһа хэжэ ябагты!
Хүхэ сэнхир огторгоймнай
Үүлэ бү хараг,
Хайрата заахан үринэрнай
Дай дажар бүүзэг! 130.
618. Аглаг тэнюун нютагтаа
айл боложо түбхинэгты,
аба эжы хоёроо
анхаран ходо һанагты.
Хоёр хушуун үриие
хоймортоо тэнжээгты,
үетэн олон нүхэдөөрөө
ходол хүхюун ябагты.
Буурал сагаан толгойтонһоо
үрээл шагнан һуугты,
үрээл хэлэнһэн үгы

- үдэрэй одон болгогты. 84.
619. Сэлгээ найхан дайдаа
сэсэг ногоон нутагтаа,
аба эжынгээ үрэлтэй
арад зонойнгоо дунда
ажалдаа шударгы суутайхан,
аялга хонгоо дуунуудтай,
омог сагаан сэдхэлтэй,
олон хани нүхэдтэй,
айраг сэгээ дүүрэн,
аяга сайгаа үргэжэ,
наранай толо хаража,
наһанай үндэрье дабажа,
аша зээнэрээ тойруулан,
амар мэндэ һуугыт даа! 116.
620. Үетэн нүхэдтөө илдамхан,
өөр дундаа инагхан ябагты,
олзо ехэтэй,
олон хүүгэдтэй бологты! 131.
621. Эрһын арһые эсхээшэд,
энхэ сагаан түрэ бүтээгээшэд,
түлгын арһые төөлөөшэд,
түрэ хуримаа бүтээгээшэд,
дааганаа туруугаар
далантай харгы эсхээшэд,
унаганаа туруугаар
уужам харгы эсхээшэд,
энхэ сагаан түрэ бүтээгээшэд
түрэ хуримаа түбхэн бүтээе! 109.
622. Хуби заяагаа холбожо байһан
хоёр залуушуулнай,
үнэр баян боложо,
үлзы зол жаргалтай,
энхэ амгалан, элүүр,
эдеэнэй дээжэ эдижэ,
эдэй найхание үмдэжэ,

- али олон хэрэгүүдтээ
амжалтатай, урагшатай ябаг лэ! 138.
623. Ганса хүн айл болохогүй,
ганса сусал гал болохогүйгэһэн дээрэһээ
хоёр ушарһан залуушуулнай
ута наһа наһалжа,
удаан жаргал эдлэжэ,
ерээдүйн сагуудта
газаа гэртээ бүрин,
эрдэм бэлигэй далайда хүрэмэй
үри хүүгэдтэй,
амгалан тайбан
ажа жаргахань болтогой! 57.
624. Энэ айл боложо байһан
хоёр залуушуулнай,
үргэн һайхан нютагтаа
үнэр баян жаргажа һуугты.
Буянта һайхан эхэ эсэгыннэрэ нэрлүүлжэ,
буряад зоной ажабайдалые саашань үргэлжэлүүлжэ,
газар хотоймо олон малтай боложо,
сэбэр һайхан басагадтай боложо,
сэсэн бодолтой хүбүүдтэй боложо,
олон зоной дунда омог ехэтэй,
аба эжын үрээлээр
амар амгалан жаргажаһуухань болтогой!
625. Энхэ тайбан сагай
энэ нарадай үдэр
шэнэ хуримаа хэхээр
шэлэжэ һунгаһан ушарһаа,
хун шубуудтал дуугаа ниилүүлжэ,
хула моридтол зүһөөниилүүлжэ,
наһатай болон жаргахын
найдал бэлигыгэ зүгнэжэ,
найр хуримай эхиндэ
намае үрээлэ гэдэлта.
Хүхэ мүнгэн тэнгэри доро,

хүрһэтэ алтан дэлхэй дээрэ
хүнэй үри боложо,
хүгжэлтын эзэн боложо,
эхэһээ анхан түрөөд,
эсэгэһээ дахин торнёод,
үлгэтэй байһан хүүхэмни
үндыжэ томо болобош.
Арадай засагай ашаар
аба эжынгээ хүсөөр
алдар суутай
ажалшан болоод,
магнай тэнигэр малшан болоод,
олониие мэдэдэг оюутан болоод,
эрид мэргэн эрдэмтэн болоод,
улам ахин урагшаа дабшажа,
ажабайдалаа холбожо, айл болоод,
түрэ дансатай, түмэндэ нэрэтэй,
үрхөө нэмэжэ, үүдээ нээжэ,
эхэ эсэгэеэ жаргуулжа,
Эхэ ороноо хүгжүүлжэ,
эдир дүүнэрээ баярлуулжа,
хуур лимбээ ханхинуулан,
хонгёо дуугаа ээдэлүүлэн,
эдеэ дүүрэн шэрээтэй,
эхэ хуримаа хэнэлта.
Хододоо хүхюу найртай,
хоёр бээдээхшэгтэй,
харгы замдаа урагшатай,
хэрэг ажалдаа алдартай
үри хүүгэдээр олошоржо,
үнэр баян боложо,
эрдэмэй дээжые һуража,
эдэй һайнииe эдлэжэ,
һүрэгөөр хорёогоо дүүргэжэ,
һүөөр һабаяа дүүргэжэ,
ажалаа шанартайгаар дүүргэжэ,

түлөөүсхэдэг малшан байгаарай,
түсэбөө дабуулдаг ажалшан байгаарай.
Ган түмэр шэнги хани барисаатай байжа,
галай дүлэн шэнги,халуун сэдхэлтэй байжа,
айл гэрэйаба, эжы боложо,
ажал хүдэлмэрииналдарта баатар боложо,
нара,һара шэнги мандажа,
набша сэсэг мэтэ дэлгэржэ,
нэрэ түрэтнайгазар дэлхэйгээр тараг,
һүр хүсэнтнайгазаада далайе тулаг.
Аба, эжыдээ энэрхы ябахыетнай,
арад түмэндөө этигэлтэй ябахыетнай,
үлзы сэдхэлһээ бүридэһэн
үндэр һайхан үрээлээ
өөдэнь өөдэнь үргэн бария,
дээшэнь дээшэнь дэбжүүлэн хүргэе! 15.

626. Хүхэ мүнгэн тэнгэри шэнги
үүлэн холбоотой,
хүрьһэтэ алтан дэлхэй шэнги
үндэһэн холбоотой,
үргэн мүрэн шэнги
эхеэрээ холбоотой,
үндэр модон шэнги
оройгоороо һалбаржа,
аша гушамнай
үндэр һаһатай,удаан жаргалтай
баян үнэр,бата һайхан
жаргажа һуухань болтогой! 94.

627. Хонгор залуу һаһанай
хүхюу үе үнгэрөө,
наран гэрэлтэн ошожо,
һаһыемнай тоолоно.
Энэ һайхан нютагтаа
энхэ мэндэ жаргалтай,
орон нютагтаа жаргажа,
олон хүүгэдтэй боложо,

- эбтэй, эетэй нуугыг даа! 140.
628. Үе наһандаа эбтэй нууха
үгөө зохид нэгэдэһэн,
залуу айл нэмэхэндэ
золтой дуунуудаа үргэе.
Бултандамнай ойлгосотой
буряад хэлэн нугараастай,
үеын үедэ мандаха
үгөөр баян хэлээрээ үрезл хэлэн баясуулая! 140.
629. Үргэн уужам үйлсэдөө
үндэр гэрээ тогтоогты,
наран мэтэ мандан
набша мэтэдэлгэрэн нуугты.
Хүн зоноо дунда
хуушан түүхээ шэнэлжэ жаргагты,
ажал дээрээ амжалта туйлажа,
аймаг соогоо алдартай ябагты.
Арбаад хүбүүд, басагадай
аба, эжы боложо жаргагты,
«Волга» машинатай баян боложо,
орден зүүмэ түрүү бологты.
Аянда зөөлэн ябагты,
ашанар, зээнэртээ хүндэтэй ябагты! 43.
630. Хун сагаан хонидтнай
хошоолон сула олошорог лэ,
айл болоһон бүлэтнай
аша, гушанараар олошорог лэ.
Унажа ябаһан унаатнай
унагалан сула олошорог лэ,
ууган тэгшэ бүлэтнай
уураг тарагаар олошорог лэ. 48.
631. Ажабайдал гэшые
амсан хоюулаа –
хүнэй үринэр хадаа –
хүхижэ эбтэй нуугаарайт.
Гал гуламтаяа сахижа,

гэрэй эзэд болооройт,
хүдэлмэридөө хоюулаа шунажа,
хүнэй нэрэ үргөөрэйт.
Ажал дээрээш дэмжэжэ,
аба эжыгээ хүндэлжэ
үнэн үгэтэй нүхэсөөрэйт,
ашыень дууһан харюулаарайт.
Үбшэлөөд гэнтэ хэбтэхэдэнь
эмшэниинь болоод үзөөрэй.
Хүсэл дээрэш хүсэл нэмэжэ,
хани нүхэршни хододоо ябуужан,
сэдьхэлээ зобоод нуухадаш,
сэнгүүлжэ ханааешни тараагуужан.
Зориг дээрэш зориг нэмэжэ
зол жаргалай харгы жолоодуужан. 38.

632. Энэ наһандаа хоюулаа
энхэ жаргалтай ябуужан,
эбтэй һайхан зохидоор
эжэлшэжэ жаргуужан.
Ургажа ябаһан хүүгэднай
удаан жаргалтай ябуужан,
үндыжэ ябаһан үринэрнай
үнэр баян ябуужан,
хүгжэжэ ябаһан хүүгэднай
хүхюун, согтой ябуужан. 140.

633. Үри хүүгэдээр үнэр ябаг,
үмсэ зөөрээр элбэг ябаг.
Ажал хүдэлмэридэ амжалтатай ябаг,
арад түмэндэ хүндэтэй ябаг.
Хүсэ шадалаар түгэлдэр ябаг
хүн зондо туһатай ябаг,
эрдэм бэлигтээ эдэбхитэй ябаг,
энэ наһандаа жаргалтай ябаг. 140.

634. Буян хэшэгтэй ханилжа,
уян сэдьхэлтэй ябагты.
Хатуу зориг барижа,

- хамаг бэрхэшээл дабагты!
 Аха заха зониие
 хүндэлжэ хододоо нурагты,
 Эхэ эсэгийн захяас
 эдлэжэ дүүрэн ябагты! 116.
635. Залуу наһандаа золгожо,
 эдир наһандаа инаглажа,
 холшор наһаяа холбожо,
 ойрые үзэжэ,холые хаража,
 алтан дэлхэй дээрэ алдар ехэтэй боложо,
 хүн зоной дунда хүндэ ехэтэй боложо,
 үбдэг тулама үбгэржэ,
 һаншаг тулама хүгшэржэ,
 үглөө бүхэндэ шүүдэрэй шэные оймोजо,
 үдэр бүхэндэүүлэнэй сэлмэгы хаража,
 үеын үедэжаргахатнай болтогой! 56.
636. Үндэр наһа наһалжа,
 удаан жаргал эдлэжэ,
 улаагшан, хүригшэнүүдээ һаажа,
 тоһо үрмөө гаргажа,
 олон бүгэдэнөө
 хүндэлжэ байхатнай болтогой! 79.
637. Нүхэд, худануудаараа зугаалжа,
 нэрэ солоёо абаарай.
 Айл зоноороо зугаалжа,
 аха нэрээ абаарай. 66.
638. Хойто холбоодоо
 хон байтар
 хурим буулгажа байгты,
 урда холбоодоо урма баяртай
 угтажа абан байгты! 127.
639. Нюрга тэнюун адуу малтай,
 нютаг соогоо жаргалтай нуугты.
 Ньюраар сэбэр, һайхан сэдхэлтэй,
 нюуха нюусагүй, зугаатай ябагты! 79.
640. Түшэһэн нютагтатнай гэрэл сасаржа,

- мүндэлхэн жаргалдатнай зула бадаржа,
түбхинэжэ байһан хоёр хүүгэднайһайн жаргажа нууглэ! 97.
641. Хангалтама һайхан хүхюу үдэр,
ая гангаар анхилһан
аажам тэнюун нютагтаа,
алтан түрээ найрлажа,
аша гушайа тойруулан,
аба эжыгээ хүндэлжэ,
алдартань хүргөөрэйт.
Зон нүхэдэйнгөө дунда
хүлээсэтэй даруу ябагты,
нютаг нугынгаа дунда
нэрэтэй, солотой ябагты. 57.
642. Үргэн һайхан тоонто нютагатнай
үнэтэй айлай болгожо табибабди,
түрэхэн һайхан тоонто нютагатнай
тэбхэр айлай болгожо залгуулбабди. 103.
643. Найман тээгээ наратай,
дүрбэн тээгээ дүлэтэй,
гал хотоймо үнэр,
газар хотоймо баян нуугты. 92.
644. Хониной ууса хүргэжэ,
хуушан түрээ бүтээжэ ябагты.
Эжы абын үриие хүргэжэ,
энхэ түрээ бүтээжэ ябагты. 105.
645. Олониие оройлжо,
түмэниие түрүүлжэ,
олдошогүй нэрэтэй бологты,
орхигдошогүй солотой бологты. 17.
646. Алхаһан газартнай
алтаар яларжа байг,
мүрлэхэн газартнай,
мүнгөөр яларжа байг. 127.
647. Түрээ хэхэн нютагтамнай
түхэрэн сэсэг задараг,
түрээ хүүлэхэн хүбүүнтнай

- толгой буурал болог.
Наадаяа хэһэн нютагтамнай
наран сэсэг задараг,
наадаяа хүүлэһэн басагантнай
наян наһа хүрэг. 145.
648. Таанарай түрэдэ хэлэгдэһэн
тэды һайхан үгэнүүдые,
үбгэд хүгшэдэй хайрлаһан
үнэтэ удхатай үрээлнүүдые
бүүхэн таанар мартагты,
бүлын хүлдэ боллогты.
һайхан ороной үргэмжөөр
һанаһан соогоо жаргахалта,
үбгэд зоной үрээлээр
үнэр, ажалша һуухалта.
Эрхэтэнэйл арюун уялга
Эхэл орондоо дүүргэгты!
Энхэрэн бээе хайрлалсажа,
эбтэй, хүлэсэтэй һуугты! 20.

д) Хун сагаан хониной төөлэйе

649. Хун сагаан хониной төөлэй
худа урагууднай хүндэлжэ хайрлагты. 146.
650. Хуримда уригдажа, хоймор эзэлдэг,
түрэдэ түшэжэ, төөлэй хүндэдэг,
нугын түшэмэл,
нютагайүрээлшэ, төөлэй бариит! 62.
651. Төөлэй табяатай байна,
табаг золтой байг. 111.
652. Төөлэйтнай зузаан боложо,
түүхэтнай олон боложо,
түрэтнай һайн бүтэжэ байг.
653. Төөлэй зузаан боложо,
түрэ түмэн боложо,
найр наян боложо байг. 110.

654. Хониной төөлэй табюулжа,
хурим түрээс бүтээжэ ябая,
үри хүүгэднайүнэр баян боложо байг,
үргэһэн хүүгэдтнай
үндэр хургаал оложо байг,
улад зондоо туһатай ябаг. 44.
655. Хонидтнай олон боложо,
хохиртнай зузаан болог,
гэртнайүндэр боложо,
хүүгэдтнай олон болог. 127.
656. Намда төөлэй табиһантнай наян болог,
зондо төөлэй табиһантнай зуун болог. 77.
657. Түлгэ хониноймнай төөлэй
түрын хүндэ болог,
түрэхэн гараһан хүүгэднай
тэгшэ баян жаргаг.
Хурьган хониноймнай төөлэй
хуримай хүндэ болог,
хоёр һайхан хүүгэднай
хододоо золтой жаргаг. 61.
658. Нарин далаймнай манантооһоор золголдоо,
хоёр худанарнай хонинойтөөлэйгөөр золголдоо. 127.

е) Үргэн оро заһажа

659. Тоһон дэбидхэртэй,
торгон нэмэргэтэй
үри хүүгэдэйнгээ
ноохой нобшые
хэн тушаажа абахаб? 105.
660. Үргэн оро заһажа,
үндэр дэрэ табибабди,
хурьганай сагаан нооһоор
хүнжэл оёжо табяабди,
түлгын сагаан нооһоор
шэрдэг оёжо табяабди.

- Хурьганай сагаан ноохон
хурга зузаан болог,
түлгын сагаан ноохон
төө зузаан болог.
Эд элэн налаг,
эээдын мүнхэ болог! 105.
661. Ороо заһабабди,
олбогоо дэбдибэбди.
Оронтнай уужам болог,
олбогтнай зузаан болог.
Эндээ энхэ жаргагты,
тэндээ тэгшэ жаргагты. 43.
662. Дэрэхэнь тэгшэлжэ заһабабди,
дүрбэн тэгшэ заһабабди.
Хүлзүүрхэнь тэгшэлжэ заһабабди,
хүүгэдэй орыень заһабабди. 50.
663. Тэбхэр сагаан оро заһабабди,
тэгшэ баян хуугты.
Үндэр сагаан оро заһабабди,
үнэр баян хуугты.
Набтар сагаан оро заһабабди,
наһатай боложо хуугты. 53.
664. Сугтаа заһаһан оронтнай
золтой үрээлтэй байг,
үеын үедэүнэр баян хуугты.
Хамнажа заһаһанунталгамнай
хайхан үрээлтэй байг,
хамтаруулхан хүбүүн басаган хоёрнай
ута наһатай, удаан жаргалтай байг! 43.
665. Оронтнай зохёолгоотой,
унталгатнай зөөлэн,
хүнжэлтнай хүбхэгэр,
дэрэтнай толотой,
унталгатнай үргэн болог,
һэытнай зөөлэн болог. 43.
666. Олбогын зузаан боложо,

орониинь дэлгэр боложо,
ваата хүнжэл соо
баатар хүбүүн түрэжэ,
торгон хүнжэл соо
эрдэмтэ хүбүүн түрэжэ байг. 44.

667. Улаан торгон хүнжэл соо түрэхэн хүбүүнтнай
Улаан армиие ударидаха хүбүүн болог,
хүхэ торгон хүнжэл соо түрэхэн хүбүүнтнай
хамаг олониие ударидаха хүбүүн болог,
хурьганай архан соо түрэхэн хүбүүнтнай
хуули засаг бариха хүбүүн болог. 67.

668. Хурьганай архан хүнжэлтнай
хурга зузаан боложо,
хуби заяан хоёртнай
энхэ мэндэ жаргаг даа.
Түлгын архан хүнжэлтнай
төө зузаан боложо,
түрэхэн гарахан үритнай
энхэ мэндэ жаргаг даа.
Хониной архан хүнжэлтнай
хурга зузаан боложо,
хүнжэлөөр дүүрэн хүбүүдтнай
хубитай, заяатай жаргаг даа.
Наян гурбан адуунай эзэн боложо,
найман хүбүүдэй эхэ эсэгэ боложо,
ута наһа наһалжа,
удаан жаргал эдлэжэ,
хүүгэд үринэрөөүргэжэ,
хэзээ хэтэ жаргагты. 120.

669. Хурьганай арха элдэхэдэтнай
хурга зузаан болог лэ,
энхэржэ үргэхэн хүбүүнтнай
эрын зэргэ болог лэ.
Эшэгэнэй арха элдэхэдэтнай
эрхы зузаан болог лэ,
эльгэлжэ үргэхэн басагантнай

- эхын зэргэ болог лэ. 48.
670. Хамнажа заһаһан орон соомнай
хубитай, заяатай үринэр түрэжэ,
хамаг зоноо хүтэлжэ байг.
Хуби заяагаа нэгэдэһэн үринэрнай
ходо мүнхэ жаргажа һууг.
Сугларжа заһаһан орон соомнай
суутай, солотой үринэр түрэжэ,
совет ороноо хүтэлжэ байг.
Эльгэ зүрхөөрөө нэгэдэһэн үринэрнай
Эхэ орон соогоо суурхажа байг. 86.
671. Үбэлэй хүйтэндэ даарангүй унтаха,
зунай халуунда халуудангүй нойрсохо,
зуун жэлдэ зөөлэхэн байха
наян жэлдэ зузаан байха,
үнэр баян унталга мүнхэрэг,
үри хүүгэдэй гуламта болог! 53.
672. Ханатай һайхан үргөөндөө
хэтын жаргал эдлэжэ,
үндэр һайхан үргөөндөө
удаан жаргал эдлэжэ,
алтан шэнги арюун жаргал эдлэжэ,
мүнгэн шэнги мүнхэ наһа эдлэжэ,
үргэн һайхан орон дээрээ
үнэр баян жаргаг,
хабтагай һайхан орон дээрээ
хубитай, золтой жаргаг. 59.
673. Тэбхэр һайхан оронтой
тэнжэлгэ ехэтэй болог лэ,
хүбэн сагаан хүнжэлтнай
хүүгэдэй хушалга болог лэ.
Хоёр һайхан үринэрнай
холын жаргал эдлэг лэ,
үнэтэй һайхан үринэртнай
үниин жаргал үзэг лэ. 61.
674. Залуу хүнэй жаргалай эхин

наһатай хүнэй налайха газар
заһаатай зөөлэн орон юм.
Энхэ һайхан эсэгийн нэрэ
мүнхэ байхань эндэһээ,
эльгэ нимгэн эхын угай
эли болохонь эндэһээ.
Эжы абын гуламта
мүнхэ байха болтогой,
эжэл хоёр үримнай
энхэ һуухань болтогой! 79.

675. Хүгшэн эжын оёһон
хүбэнтэй зөөлэхэн хүнжэл соо
хүбүүд, басагадтай боложо жаргагты. 55.

ё) Хэшэг боложо ерэхэн эдеэнтнай

676. Агта хүлэгтэ
ашаан боложо,
амбан түрэ хуримда
хэшэг боложо,
ерэхэн эдеэнтнай
хэмгүй ехэ боложо,
үри хүүгэдтнай
үнэр баян жаргаг!
Эмниг мориндо
ашаан боложо,
энхэ түрэ хуримда
хэшэг боложо
ерэхэн эдеэнтнай
хэмгүй ехэ боложо,
хүүгэд үринэртнай
үнэр баян жаргаг! 140.
677. Бүүргэ бүтээжэ ерэхэн эдеэмнай
бүгэдын эдеэн болог лэ,
хабтаһа халыажа ерэхэн эдеэмнай
хуримай хүндэ болог лэ.

- Түрэхэн хоёр үринэрнай
түүхэтэй найхан жаргаг лэ,
үнэтэй хоёр үринэрнай
үнэр баян жаргаг лэ. 61.
678. Аяга шэнги дүүрэн ябагты,
булаг шэнги тунгалаг ябагты. 17.
679. Табагаараа дүүрэн эдэстэй байгты,
табан сэбэр басагадтай бологты.
Столор дүүрэн эдэстэй байгты,
олон улаан хүбүүдтэй бологты. 13.
680. Хэшэгтнай ехэ боложо,
хэмгүй дэлгэрэг,
үри хүүгэднай
үнэр баян жаргаг! 61.
681. Сүн далай мэтэ
хүтэй боложо байгты,
Саяан уула мэтэ
хэшэгтэй боложо байгты. 53.
682. Хонинойтнай мяхан
хуримай хүндэ болог,
хоёр найхан үринэрнай
хубитай, заяатай жаргаг.
Түлгынгнай мяхан
түрын хүндэ болог,
түрэхэн хоёр үринэрнай
түбхинэжэ золтой жаргаг.
Таар дээрэхи мяхангнай
табагай шэмэг болог,
сагаан эдээнэйтнай дээжэ
сайлалганай шэмэг болог. 73.
683. Бэлэгтнай бэхи,
хэшэгтнай ехэ болог,
холын айлшадта
хүндэ болог,
ябаһан айлшадта
ямба болог. 105.

684. Бариһан бэлэгтнай
бүтэн бүхэ болог даа,
гэрлэһэн хүбүүн, бэримнай
амар мэндэ жаргаг даа. 119.
685. Тагаараа дүүрэн эдэстэй,
табагаараа дүүрэн хүндэтэй,
ороһон айлшаниие ундуулжа,
хоноһон айлшаниие хооллуулжа,
холоһоо нааша буусатай,
хариһаа нааша суутай,
абынгаа нютагта баян боложо,
эжынгээ нютагта үнэрболожо жаргагты! 105.
686. Хадын ногооной хорьмые эдихэн,
харзын уһанай тунгалагые ууһан
хун сагаан хониноймнай мяхан
хурим түрын хүндэ болог лэ.
Уулын ногооной хорьмые эдихэн,
урасхалта уһанай тунгалагые ууһан
үүлтэр һайтай хониноймнай мяхан
улад зоной хүндэ болог лэ. 62.
687. Ардагай һайн хүлэгтэй боложо,
ашанараар олон ураг болоё.
Зээрдын һайн хүлэгтэй боложо,
зээнэрээр олон ураг болоё. 102.

**ж) Булжамуурай дуунаар бодожо,
бэри зангаар һуугаарай!**

688. Аба эжынгээ
алтан гуламта бадараажа,
айл хотондоо,
аймаг зондоо,
аха заха үбгэдтэ
аятай зохидоор хандажа,
архи тамхинда,
адхаг һэжэгтэ дарагдангүй,

аяга шарахан сайгаараа,
амтатай, шэмэтэй
эдегээрээ хүндэлжэ,
аятай томоотой эзэн болон,
аялдар зантай
бэри болон нуугаарай!
Эхэ эсэгынгээ
эльгэн тоонто бадараажэ,
эжэл нүхэдтөө,
эгэшэ дүүнэртээ
энэрхы сэдхэлээр хандажа,
энхэ элүүр,
эд зөөридэ баярхангүй,
эрдэм хургууляар дуталдангүй,
энэ гэрээрээ дүүрэн хүүгэдтэй,
эзэн ёһоор хүндэтэй,
эжы ёһоор үнэр нуугаарай! 52.

689. Эсэгын хүбүүе
энхэрэн хүндэлжэ,
энэ бэсын жаргалые
эдлэн ябаарай.
Эхын бэрхые
зелдэр зохидоор хаража,
энхэ элүүр нуугаарай.
Нарата үдэрнүүдтэ
наада энсэдэ гаргажа,
үүлэтэ үдэрнүүдтэ
уур гунигта дарагдангүй байгаарай.
Наһанайнгаа нүхэртэ
нангинхан бодолоороо найдаарай,
сэнтэйхэн нүхэртөө
сэдхэлхэн бодолоороо найдаарай. 52.

690. Түрэнэн гараһан гуламтаяа
түшэн, эрьен ябаарай,
түрэл гаралнуудаа, нүхэдөө
хүндэтэйгөөр угтаарай.

Хадам аба эжыгээ хайратайгаар үргөөрэй,
холо ойрын айлшадта
халуухан сайтай хуугаарай.
Нүхэсэһэн нүхэртөө
ниисэтэйхэн байгаарай.
Хадам эжынгээ урдаһаа
хайшaya бү хаяарай,
хадам абынгаа урдаһаа
хажарлажа бү байгаарай.
Бууһан айлшадые
үүдэндээ угтаарай,
мордоһон айлшадые
шиидхэжэ гараарай.
Абдар соохи бараагаа
элээжэ эдлэжэ ябаарай,
барижа байһанэдегээ
эдеэшэгхэнээр шанаарай.
Хүдэлһэн газартаа
хүсэ шадалаа гаргаарай,
ажаллаһан газартаа
амжалта, илалта туйлаарай. 63.

691. Альганай шэнээн торгоор
арбан захатые бүтээдэг,
тахим орёолто торгоор
табан захатые бүтээдэг
бэри бууба гэлсүүлээд,
бэрхэ зандаа ябаарай.
Нахис-хотос гэшхүүлээд,
набша намаа ургуулдаг,
наагуур саагуур харахадаа,
нара ногоо татуулдаг,
сэбэрхэн бэри гэлсүүлээд,
сэдьхэлээр нимгэн байгаарай.
Үлбэр хүниие аргалаад,
үнэтэй һайхан сэдьхэлтэй,
үгы юумэ бии болгодог

- үнэр арьбан гартай,
 зохидхон бэри гэлсүүлээд,
 зондоо хүндэтэй ябаарай.
 Хадам эсэгээ урмашуулан,
 хадам эхээ баясуулан,
 хани гансаяа зоригжуулан,
 хамаг айлда магтуулан,
 наһаяа найнаар эдлэжэ,
 наһандаа жаргалтай ябаарай! 9.
692. Эмниг жороо мориёо
 эмээллэн хододоо ябаарай,
 энэ найхан сэдхэлээ
 эбдэнгүй ябаарай.
 Хангал жороо мориёо
 хазаарлан хододоо ябаарай,
 халуун найхан сэдхэлээ
 харалсан хододоо ябаарай. 59.
693. Үргэн найхан дайдаа
 үритэй үндэнхтэй жаргаарай,
 заяандаа түрэнхэн нютагаа
 заатагүй бү мартаарай.
 Номгон найхан зангаараа
 нүхэдын угтаад нуугаарай,
 зөөлэн урихан сэдхэлээрээ
 урмынь заһаад нуугаарай.
 Альган дээрээ үргэнхэн абынь
 урмынь бү хухалаарай,
 эльгэн дээрээ үргэнхэн эжынь
 утаһынь бү таһалаарай. 57.
694. Хатаршын харайхада,
 хазаараа нэшэнгүй,
 хүнүүдэй суглархада,
 хабшуураа нэшэнгүй,
 эртын айлшание сайлуулжа,
 оройтоһон айлшание хонуулжа ябаарай.
 Нүмбэр уула сүмэлхэ жэшээтэй –

- эсэгээ гомодхоонгүй ябагты,
hүн далай шэргээхэ жэшээтэй –
эхээ гомодхоонгүй ябагты.
Аша зээнэрээ наартайгаар
наһатай болотороо үргэлсэжэ,
үтэлтэрөөүлгйдэхэтнай болтогой! 145.
695. Саг жэлэй сарюунда
һара үдэрэй һайнда,
сахилза ногооной хүхэдэ,
үриеэ хүргэжэ,
түрөө бүтээжэ,
үрээгээ амалжа,
морин болгожо,
арбан ахаяа дахажа,
дүрбэн дүүгээ дахуулжа,
уг ехэ ухаасайнгаа
хормойень дэлгээжэ,
үриеэ абажа,
улаа ехэ һүүлынь үргүүлжэ,
үрээгээ хүтэлжэ,
уулын үндэрье дабажа,
уһанай тунгалагые гаталжа ябаарай! 143.
696. Баран зоной дундахана
багтаамжатай ябаарай,
баян дэлгэр нютагтаа
баяртайхан ябаарай.
Заяатайхан дайдадаа
зангаар һайхан һуугаарай,
зондоо хэлүүлэнгүй,
золтой жаргалтай
бэри боложо ябаарай. 116.
697. Шүүдэртэ норхогүй
гутал оёорой,
барилдаанда унахагүй
хүбүүдтэй болоорой. 117.
698. Эхэ эсэгэдээ эдээнэй

- зөөлэниие эдюулээрэй
 эхэ эсэгээ унтариин
 зөөлэндэ унтуулаарай,
 эхэ эсэгэдээ үгын
 зөөлэнөөр хандажа ябаарай! 107.
699. Нүхэдөөһанабал,
 нютагаа айлшалаарай,
 түрэлнүүдээ һанабал,
 тоонтодоо айлшалаарай. 139.
700. Огторгойн гэрэлтэхээр
 зүүдэлээ зүүжэ ябаарай,
 олон зондо нэрлэгдэхээр
 хүбүүтэй боложо ябаарай. 42.
701. Хараасгайн дуунаар бодожо,
 хамаг зондоо сэнтэй хуугаарай.
 Хани нүхэдөө ерэхэдэ,
 хүхюун зангаа гарган хуугаарай,
 хүрэгшэ үнээнэй ерэхэдэ,
 хүнэгөө барин гараарай.
 Булжамуурай дуунаар бодожо,
 бултан зонтоёо сэнгэн хуугаарай.
 Буянтай нүхэрөө ерэхэдэ,
 баяртай, зугаатай хуугаарай.
 Хайшаяа хан байтар бү хаяарай,
 хадам эжыгээ хорд байтар бү зандаарай.
 Хаб байтар үүдэ бү хаагаарай,
 хадам абаяа ёрд байтар бү зандаарай.
 һайн мориной жолоо барижа,
 һайн хүбүүнэй эжы болоорой. 43.
702. Абаяа дахаха хүбүүтэй болоорой,
 эжыгээ дахаха басагатай жаргаарай.
 Арадта алдаршаха хүбүүтэй болоорой,
 айлда алдаршаха басагатай жаргаарай. 56.
703. Хара торго хадхан ерээрэй,
 хадамаа хүбүүндэ зохид ерээрэй.
 Эреэн торго эсхэн ерээрэй,

- эжы абадаа зохид ерээрэй. 42.
704. Хара торгыень эсхэн ороорой,
хани нүхэртөө түшэглэн ябаарай.
Эреэн торгыень эсхэн ороорой,
эхэ эсэгыень хүндэлэн ябаарай. 43.
705. Мүнгэнөө замаг бариһаар ерээрэй,
мүндэлһэн дайдадаа золтой ябаарай.
Алтан хайшаяа бариһаар ерээрэй,
аятай нүхэртээ золтой ябаарай. 43.
706. Аманай баян хэшэгтэй,
абдар дүүрэн зөөритэй,
эрдэмэй эрхим бэлигтэй,
эбтэй олон хүүгэдтэй,
эсэгын үрээл дуулажа,
эхын һургаал абажа,
энхэ жаргажа һуугаарай,
элүүр сарюун ябаарай. 33.
707. Унтардаггүй гуламтадатнай
гал нэмэн ерэг лэ,
мяха шүлэнэй амбаарай
эзэн болон ерэг лэ.
Ташуур бариха хүбүүдэй
эхэ болон ерэг лэ,
хайша бариха басагадай
эхэ болон ерэг лэ.
Хадам эхын хайрада
бэри болон ерэг лэ,
айлшан, нүхэдөөр таһаршагүй
гэрэй эзэн болог лэ.
Үглөөгүүртээ эртэшэ
бэри болон ерэг лэ. 72.
708. Эрхы дээрээ эрдэмтэй ябаарай,
хурган дээрээ хубитай ябаарай.
Абадаа адли баян ябаарай,
эжыдээ адли эдээтэй ябаарай.
Харидаа жаргалтай ябаарай,

- халуундаа хүндэтэй ябаарай.
Хада адли найхан ябаарай,
хадалан адли эбтэй ябаарай.
Ороходо олон боложо байгаарай,
ерэхэдэ ехэ боложо байгаарай.
Гал хотоймо үнэр болоорой,
газар хотоймо баян болоорой.
Хээрэ гарабал, олзо дээгүүр ябаарай,
гэртээ оробол, үрээл дээгүүр ябаарай.
Баян хоймортой боложо,
булга эдлэжэ ябаарай. 124.
709. Ошоһон тээһээ обтой ерээрэй,
ябаһан газартаа ямбатай ябаарай.
Басагатай болоходоо, баярлаарай,
хүбүүтэй болоходоо, хүхээрэй.
Дун сагаан шүдэншни бү харлаг,
дулаан хара нюдэдшни бү бүрлэг. 55

з) Олон басагад сооһоо олоолши хани гансаяа

710. Олон басагад сооһоо шэлэжэ,
олоолши хани гансаяа.
Нюдэнэйнгөө сэсэгы мэтээр
гамнажа ябаарай.
Эрэ хүнэй зосоо
эмээлтэ хазаарта багтадаг юм:
эрэ хүнби гэжэ ханажа ходо ябаарай,
эжэлһэн гансамни
эхэнэр хүн гэжэ
эрын сэдхэлээр хайрлажа ябаарай! 116.
711. Эрын ээмдэ хүрэбэш,
энэ бээс хүсэбэш.
Дураяа нэгэдэһэн
дүүхээтэй,
ханалаа нэгэдэһэн
хамгатай болобош.

Эхилхэхээ эбтэйхэн,
захалхааа замтайхан,
сагаан сэдьхэлтэй,
сэхэ харгытай,
үридөөүнэр,
ажалдаа амжалтатай,
баабайдаал адли баян,
эжыдээл адли элбэг,
унашагүй сэргэтэй,
унтаршагүй галтай,
дундагүй дүүрэн,
дутуугүй хүсэд,
дүрбэн тэгшэ
жаргахатнай болтогой! 56.

712. Арбан хурганай
алинииньшые гамтай,
арбан хүүгэдэй
алинииньшые хайратай.
Абын эрхэ басагыемнай
альган дээрээ үргэжэ,
ара үбэртөө халхалжа,
аятай зохидоор ябаарай.
Эжын бэрхэ басагыемнай
эльгэн дээрээ тэбэрижэ,
энэ тэрээнһээ далдалжа,
эбтэй зохидоор һуугаарай.
Наратай үдэрнүүдтэ
налайн ябажа жаргаарайт,
үүлэтэй үдэрнүүдтэ
үгээ нэгэдэн байгаарайт. 52.

713. Тоонтотойхон гэрээ тоһодуулжа,
түлиһэн галаа һэргээжэ,
түрэл түхэмөө мэдэлсэжэ,
уг заншалаа захижа жаргаарайт.
Хажуудаа ханилһан нүхэршни
гарташни түшэг болог,

- бээдэшни хани болог.
Абадаа адли баян боложо,
эжыдээ адли элбэг боложо,
хуби заяагаа холбон жаргагты.
Энэ наһанай удаан сагта
инаг нүхэртөө найдалтай ябаарай. 57.
714. Абын хэлэнхэн үрезл болог,
уладай захиһан ухаан болог.
Үндэр газарта гэрээ табижа,
үргэн дайдада малаа үдхэжэ,
бата доро зүрхэтэй,
баталһан хуби заяатай,
абын алдараар нэрэтэй,
эжын үнэрөөр үритэй,
хүлэгэй һайниие сэргэдээ уяжа,
хүнэй һайниие гэртээ оруулжа,
ута наһа наһалжа,
удаан жаргал эдлэжэ
һуухатнай болтогой! 42.
715. Эжы абынгаа замаар
энхэ тайбан ябаарай,
сэбэр арюун байдалтай,
сервантаар дүүрэн сервизтэй,
хүндэтэ олон нүхэдтэй,
гэрээр дүүрэн бараатай,
хүнэй ороходо ундатай,
айлшанай ерэхэдэ хонолготой,
хүн зондоо хүндэтэй,
хүршэ айлаараа эбтэй,
ажал дээрээ амжалтатай,
арад зондоо ходо
нэрээ нэрлүүлжэ ябаарай.
Алтан дэлхэй дээрэ
аажам һайхан ажаһуугаарай,
ута наһатай,
удаан жаргалтай байгаарай. 52.

716. Ардагыг амалан мордожо,
айлшаниие хүндэлэн гаргаарай.
Эмнигыг эмээллэн унажа,
эжэл нүхэрөө энхэржэ хуугаарай. 76.
717. Зол жаргалай түлөө
жолоогоо шангаар баряарай,
хуби заяанай түлөө
харгыдаа сэхээр дабшаарай. 57.
718. Хүрин будагтай столтнай
хотоймо ехэ хүндэтэй байг,
хүрьгэн болохо хүбүүнтнай
хүндэмүүшэ хайхан зантай байг.
Мүнгэн хүбөөтэй столтнай
мондолзомо баян хүндэтэй байг,
бэри болохо басагантнай
баян тэгшэ зантай байг. 48.
719. Инаг нүхэршни
гарташни түшэг болог,
гэртэшни шэмэг болог,
нэрэдэшни нэмэри болог,
бээдэшни хани болог. 6.
720. Хажуудаа ханилхан нүхэрөө
зөөлэн гээд богоол болгохогүйш,
хатуу гээд ноёлжо байхагүйш.
Хооһон байнабди гээд хомхойрхогүйш,
баян болохо гээд шунахагүйш. 6.
721. Далдаа уяһан унагамнай
унаанай хүлэг болог даа,
эльгэндээ тэбэриһэн үримнай
гэрэй эзэн болог даа. 57.
722. Хада гэжэ халтиран ябаарай
хадам гэжэ хүндэлэн ябаарай.
723. Хүдөөгэй хуһан модые
хухалангүй ябаарай,
ханилхан ганса нүхэрөө
хүндэлжэ ябаарай. 43.

и) Харида заяатай түрэхэндөө хадамай болобо гээшэш

724. Хүүхэн түрэн хубитайдаа
хүнэй болобо гээшэш,
харида заяатай түрэхэндөө
хадамай болобо гээшэш.
Хари холын газарта
хүхюутэйхэн ябаарай,
өөрын дулаан дайдая
харан, дурсан ябаарай.
Үбэрөөр дүүрэн басагадтай,
хүнжэлөөр дүүрэн хүбүүдтэй,
хари хүндэ хэлүүлэнгүй,
хара нохойдо хусуулангүй
эхэ янзаар жаргаарай. 43.
725. Хайрата хайхан басагамни,
хадамда гаража ошобош даа.
Алтан наран шэнги энеэбхилэн,
ургы сэсэг шэнги халбаран,
ирагуу хайхан үгөөрөө
инаг нүхэрөө уяруулан,
хөөрүү зулгы зангаараа
хүн зоноо урмашуулан,
ороһонайлшадай амтархама
обшон ууха халуун сайтай,
гараһан айлшадай баясама
галтай нюдөөр үдэшэжэ,
баяр жаргал болохо
баатар ажалша хүбүүдтэй,
бэлиг ура ехэтэйхэн
бэрхэ сэбэр басагадтай боложо,
үглөө бури
наранай хайхание хаража,
үдэр бури
үрэлэй хайхание дуулажа,

- хайрата инаг нүхэртээ
хүхижэ жаргажа нуугаарай даа! 52.
726. Бээ хүсэжэ эхэнэр болобош,
бэри гэжэ айлда буубаш.
Эхэнэр хүн эльгэ нимгэтэй,
эрэ нүхэрөө хайрлаарай,
эндүү алдуу гараа наань,
эелдэр зангаараа заһан ябаарай. 116.
727. Хүн зониие
хурим түрээр хүлгүүлэн,
хоёр залуу зүрхэнэй
хани болохоо нүхэсэхэдэнь,
хайрата энэ басагаяа
холын харгыда түхээржэ,
хотон айлдатнай
хамаг бидэн
буужа ерээд байнабди.
Аятай зохидоор угтажа байнат,
аяга сайтнай амтатай байна.
Хүхюүтэй зохидоор угтажа байнат,
хүндэ ямбатнай хүсэд байна.
Хүрьгэн хүбүүндээ,
хүргэжэ ерэнэн басагандаа,
хүсэһэн наһанаа
хоёр үгэ холбуулан,
хэлэжэ байнабди. 45.
728. Басагамни!
Ши хариин болобош,
тиимэ хадаа ашата эхэ, эсэгэеэ
хүндэлжэ ябаарай.
Наһан соогоо
эдихэ юумэтэй,
ундатай, садхалан ябаарай,
үе наһандаа хирэгүй,
үбшэ зоболон бүүзөөрэй. 57.
729. Басаганаймнай

- мартаныень хануулжа,
унтаныень хэрюулжэ,
өөрын үри болгожо
абахыетнай үрэнэбди. 124.
730. Арбан жэлдэ альган дээрээ
тэнжээхэн басаганаймнай,
хорин жэлдэ хормой дээрээ
тэнжээхэн басаганаймнай
мууень дараад,
хайень үргөөд,
үри болгоод
хуухатнай болтогой! 130.
731. Хангал, хангал харамнай
хатархал морин болог даа,
ханшарһаантүрэхэн үримнай
хүндэтэй, золтой ябаг даа.
Унаган жороо моримнай
урилдахал морин болог даа,
өөрэхөөн түрэхэн үримнай
уладай дунда ябаг даа. 141.
732. Хүнжэлөөрөө дүүрэн хүүгэдтэй боложо,
хүндэтэ угыемнай залгаарай.
Хорёогоор дүүрэн хони үдхэжэ,
хотоноо баян болгоорой.
Орохо наранда хүсэгдэнгүй,
гараха наранда гартангүй,
орой унтажа, эртэ бодожо,
хайшада холохогүй гартай,
ажалда эсэхгүй бэетэй,
хадамуудай урдаһаа
хара амаяа хахалангүй,
үбгэнэйнгөө урдаһаа
үгэ хүндэлдэжэ хэлэнгүй,
абаахайдал аниргүй,
үхэртэл үгэгүй ябаарай. 115.
733. Гунжан үнээгээ үгэхэнтнай

- гурбан тииргыемнай дүүргэхэй даа,
гунатай хүүхээс үгэхэнтнай
гурбан хотыемнай дүүргэхэй даа.
Дүнжэн үнээгээ үгэхэнтнай
дүрбэн тииргыемнай дүүргэхэй даа,
дүнэтэй хүүхээс үгэхэнтнай
дүрбэн хотыемнай дүүргэхэй даа. 143.
734. Тэргээр дүүрэн ашаатай,
тээбээр дүүрэн хэшэгтэй
хододоо ябажа байгты.
Хүргэж эрхэн үритнай
хүнжэлөөр дүүрэн хүүгэдтэй,
хорёогоор дүүрэн малтай
хододоо жаргажа нууг лэ. 141.
735. Унажа ябахан моримнай
утын харгыда ябахай,
ургажа ябахан үринэрнай
үбгэд боложо жаргахай.
Хазаарлажа унахан моримнай
холын харгыда ябахай,
хайратай ябахан үринэрнай
хүгшэд боложо жаргахай. 72.

й) Түрэдэ түлиһэн галнай

736. Түрэдэ түлиһэн галнай
түмэн жэлдэ бадаржа байг,
түрэхэн, гарахан үринэрнай
тоогүй олон боложо,
түмэн жэлдэ жаргажа байг.
Хуримда түлиһэн галнай
ходо мүнхэ хүгжэжэ байг,
хуби заяагаараа нэгэдэхэн үринэрнай
хубитай, золтой
ходо мүнхэ жаргажа байг. 86.

737. Түлиhэн галтнай
үрхөөрөө гаража,
уныартажа байг лэ.
Үүдээрээ ороhон
үндэр айлшадаа
угтан жаргажа байгаарайт.
Урга бариха
хүбүүдтэй боложо,
оёдол бариха,
басагадтай боложожаргаарайт.
Үглөөнэй үүрээр
адуу малаа бэлшээжэ,
үдэр болоходо,
буурал үбгэдөө
угтажа байгаарайт,
үдэшэ болоходо,
ханшаг сагаан
хүгшэдөө угтажа
жаргаарайт. 80.
738. Гуламтаяа хотоймо гал түлижэ,
газар хотоймо наада буулгажа байгты. 44.
739. Удхалхан галымнай
утаан мүнхэ бадараг,
ушархан, уулзахан үриднай
ута наhатай жаргаг. 43.
740. Тоонтотой гэртээ
гуламтаяа бадараажа,
тооложо ерэхэн урагаа
тоомтойгоор угтаарайт. 43.
741. Үрхөөр гарахан утаантнай
огторгой тулажа байг,
мордожо ерэхэн урагуудтнай
баяраа хэлэжэ байг. 44.
742. Залиршагүй залитай,
унтаршагүй гуламтатай,
олон зоноо дунда тэгшэ найхан

айл боложо нуугты. 53.

743. Түлихэн галаадүлэтэйгөөр бадараагаад,
түрэхэн үриенэрэтэйгээр хүмүүжүүлэгты! 134.

к) Хуримаар ерэхэн айлшаднай хуу баясажа мордог!

744. Ороһон бороон зогсодог,
ерэхэн айлшад мордодог.
Баханаа тулажа,
бэриэ буулгаббди. 50.
745. Баран урагуудаараа уулзажа,
баян түрээс хүргэжэ,
найр наадаяа бүтээжэ,
аша үриэ айл болгоббди.
Энхэ түрээс хүргэжэ,
эрьеын һүүл табюулжа,
эрхим хайнаар хүндэлүүлжэ,
эрхэ түрэхэн үриэ
айл болгожо бусахамнай. 143.
746. Найртнай
нам хайхан бүтэжэ,
намтарыетнай шэмэг лэ,
түрэтнай
түб хайхан бүтэжэ
түүхыетнай шэмэг лэ. 54.
747. Үри хүүгэднай
уужам гэрэй хойморто,
олон зоной дунда
гуламта хотоймо үритэй,
газар хотоймо малтай,
наран мэтэ мандажа,
набша сэсэг мэтэ дэлгэржэ,
ута наһатай удаан жаргалтай
һуухань болтогой! 141.
748. Унаганаа хайниие шэлэжэ,

- унаанай морин болгобобди,
угынгаа найниие шэлэжэ,
ураг эльгэн болобобди.
Ардагаа найниие шэлэжэ,
аянай морин болгобобди,
айлаа найниие шэлэжэ,
алтан худа болобобди. 119.
749. Орохо бүри олон боложо,
ерэхэ бүри ехэ боложо байгты. 87.
750. Зорихон газартаа
золтой ябагты,
һанаһан газартаа
һайхан хүрэгты.
Үргэн дэлхэе үгсэжэ,
үндэр уулые дабажа,
түрэнһэн һайхан нютагтаа
түбэггүйгөөр хүрэгты,
гараһан һайхан нютагтаа
гасалангүй хүрэгты! 106.
751. Хүбүүнээ хүшэндэ,
басаганаа баянда
түмэрөө хадажа,
түрээ бүтээжэ байгты даа. 129.
752. Хорин сагаан хонидтнай
хотоороо дүүрэжэ байг,
хуримаар ерэнһэн айлшадтнай
хуу баясажа мордог. 129.

**ЗУУН ГРАММДА ХОРХОЙТОНГҮЙ,
ЗУУН НҮХЭДӨӨРЗУГААЛСАЖА ЯБАГТЫ!**

753. Зүблэлтэ Совет гүрэнэйнгөө
зүбшэн хэлсэһэн тогтоолые,
халуун үнэн зүрхэнһөө
хамтаараа булта дэбжэжэ,
архи тамхин хоёртой
алгасан хододоо ябагты.
Амгалан тайбан байжа,
ажалдаа амжалтатай ябагты.
Архи гээшэмнай – зоболон,
ажал гээшэмнай – жаргал,
анхансагһаа хэлсэдэг
энээниие бү мартагты.
Булта залуу, хүгшэнгүй,
буряад заншалаа алдангүй,
адууһа малаа үдхэжэ,
архи тамхин хоёртой
алгасан хододоо ябагты,
амгалан тайбан байжа,
ажалаа үргэнөөр дэлгэрүүлэгты! 125.
754. Архи тамхинда оронгүй,
арбанһаа орой бодонгүй,
аха дүүгээ мартангүй,
алта мүнгэндэ шунангүй,
абаашаяа ехээр магтангүйябагты.
Эсэгынгээ тэргэ хаһаангүй,
эжынгээ тогоо ураангүй ябагты.
Араар дүүрэн адуунай эзэд боложо,
аймагаар дүүрэн ашанар зээнэртэйбологты. 145.
755. Аба эжын захяа нангин –

- дүмэжэ тэрэниие
дүүргэн ябаарай.
Архи, тамхин – аминай дайсан
алгасан тэрэниие
арюун ябаарай. 47.
756. Залхууда басагаяа бү хадамнаарай,
hogтууда мориёо бүүгөөрэй. 141.
757. Архиншан хүниие
хонишон бү боллогты,
хомхой хүниие
тогоошон бү боллогты. 43.
458. Зуун граммда хорхойтонгүй,
зуун нүхэдөөр зугаалсажа ябагты. 70.
759. Гал уһан хоёрто ама бү гарагты,
галзууhogтуу хоёрто үгэ бү хэлэгты. 114.
760. Нохор үхэртэ худаг бүүзүүлэгты,
hogтуу хүндэ архи бү харуулагты. 69.
761. Зайдан морёор
зайжа бү ябаарай,
залхуугай харгыгаар
зүбшөөжэ бү ошоорой! 68.
762. Уг хайта хүнтэй ураг болоорой,
уяа хайта морёор хурим хүргөөрэй. 17.
763. Уг хайнтай хүнөөр
ураг боложо ябаарайт,
эшэ хайнтай хүхөөр
түлээ хахалжа ябаарайт. 50.
764. Ажалгүй хаа – хүндэлжэ,
айл бүүхэн хэсээрэй,
үнэтэ сагаа эдлэжэ,
үнэн түүхэ бэшээрэй. 54.
765. Худалшан, хулгайшаниие
хоймортоо бү уряарай,
үнэншэ, сэхые
үүдэндээ бүһуулгаарай. 134.
766. Онһон үгэ олзо боллогты,

- тэнэг үгэ гарза боллогты. 21.
767. Байсын зэргэ үндэр бологты,
баабгайн зэргэ баатар бологты. 148.
768. Үнэгэн мэтэ эртэ бодожо,
булжамуур мэтэ орой унтаж ябагты. 56.
769. Хасуури модондол үбэл зунгүй ургаж,
хуһан модондолхайша хайшаа халбарагты. 115.
770. Түрүү ябаа хаа,
төөригшэдтэ туһалаарай.
Тушаал эзэлээ хаа,
ташаагаа бү тулаарай.
Эрхим гэгдээ хаа,
эжэлээ бү мартаарай.
Дарга болоо хаа,
даруу зандаа хуугаарай.
Соло амсаа хаа,
солгёорхуу бү болоорой.
Сэнгэхэ гээ хаа, сэгнэн сагаа гамнаарай.
Дээшээ дэбжээ хаа, доошоо даруу хараарай.
Доошоо холжороо хаа, дээшээл омог шэртээрэй. 18.
771. Табияа хүрэнэнөөш мэдэнгүй,
ташаагаа дараад хууналши.
Жараяа хүрэнэнөөш ойлгонгүй,
жаргалаа эдлэхээр ябаарайш.
Далаяаш хүрэнэнөө обёоронгүй,
«далиаа шиигтэнгүй» байгаарайш.
Ная хүрэнэнөө мэдээшье хаа,
налайжа томоотой хуугаарайш.
Ерээ хүрэнэнөө ойлгоошье хаа,
ерхэштэй зан бү гаргаарайш.
Зуугаа хүрэнэнөө обёороошье хаа,
зумбараагай нүхые алгадаарайш. 16.
772. Жара хүрэхээ ябаад,
залууб гэжэ бүһанаарай.
Намарай хүйтэн болоод байхада,
малгайгүйгөөр газагуур бү ябаарай. 90.
773. Тэн һаһаяа абажа ябаһаар

- тэнэгтэ бү тоолуулаарайт,
 ханаа амар ябахаар
 хамгандаа бү хараалгаарайт. 69.
774. Намар болохын түрүүн
 үбнэ ехээр абагты,
 нахатай болохын урид
 хүбүүдые олоор гаргагты. 135.
775. Ута наһа наһалжа,
 удаан жаргал эдлэжэ,
 буурал боложо,
 буянтай жаргажа,
 булган дэгэл үмдэжэ,
 бууза хоол эдижэябагты. 94.
776. Даахигүй мори унаарай,
 дааригүй хамга абаарай. 17.
777. Наарагша үнээгээ наажа,
 хаба дүүргэжэ хуугаарай,
 ханшагтын хайнииё
 хамарангүй нүхэр хэжэ абаарай. 42.
778. Үүдэ хайтын хойморто хуугты,
 эхэ хайтын басага абагты! 69.
779. Томо шүрэтэй, торгон дэгэлтэй,
 бэрхэ хайхан бэритэй бологты. 17.
780. Баян хүгээр хадам хэжэ,
 баатар хүгээр хурыгэ хэгты. 22.
781. Баян хадамтай,
 ноён үбгэнтэй болоорой. 130.
782. Капустадли бүдүүржэ байгты,
 хартаабхадли олошоржо байгты. 53.
783. Хартаабхадал олон боложо үдэгты,
 харганаандал ган бүхэ хуугты. 54.
784. Огторгой тулама гэртэй бологты,
 орооһон шэнги олон бологты.
 Хада шэнги гэртэй бологты,
 хартаабха шэнги олон бологты. 93.
785. Хэрмэндли олон боложо,
 киискэдли хүнгөөр ябагты. 133.
786. Буха шэнги бүдүүн хүзүүтэй,

- буга шэнги ута наһатайхүбүүтэй бологты! 89.
787. Шүүдэртэ норохогүй гутал оёжо,
шүүбэртэ гартахгүй хүбүүтэй болоорой. 117.
788. Шүдэр шэнги бэхи байгты,
шүдэн шэнги эбтэй байгты. 44.
789. Малгайда хэрэгтэйл хаа,
магазинда орогты,
хоолдо хэрэгтэй хаа,
хүдэлмэри хэгты. 111.
790. Ябаһан газартаа
яһа зуужа,
ошоһон газартаа
олзо барижа байгты. 111.
791. Шамарланхаар
шангаар баригты,
алданхаар
абажа халагты. 71.
792. Хара ханаатада бү халдагты,
харгын шабарта бү унагты. 71.
793. Хүнэй хүүртэ бү орогты,
хүнэрийн нүхэндэ бү унагты. 61.
794. Нүхэншые байха бэээ,
тойроод, тойроод гараарай.
Нүхэдшые байха бэээ
уулзаад, зугаалаад гараарай. 130.
795. Өөхэндэ бү нэлээрэй,
үгэдэ бү боогдоорой. 148.
796. Гэргэ муутын гэртэ бү орооройт,
гэдэһэ муутын хойноһоо бү ябаарайт.
797. Ган гэхэ нохойтой,
газар хударха гахайтай байгты. 44.
798. Шэдэхгүй аад,
шулуу бү баригты.
Уншахагүй аад,
ном бү баригты. 69.
799. Нохойгүй айл соогуур
шиидам барижа бү ябагты. 69.
800. Тэхэ шэнги бү бабанаарайт,

- тэмээн шэнги бү хёнсойгооройт. 69.
801. Холодильнигоор дүүрэн
хониной мяхатай,
шифоньерээр дүүрэн
шэнэ хубсаһатай,
сервантаар дүүрэн
сервизтэй байгты. 58.
802. Холодильнигоор дүүрэн мяхатай,
квартираар дүүрэн хүүгэдтэй,
Дээдэ-Онгостойдо дачатай,
табан таһалгатай гэртэй,
Сэлэнгын саана саадтай,
сэбэр урихан бэритэй,
баатар хүшэтэй хүрьгэнтэй,
баян нютагһаа худатай,
газаада гүрэнэй гарнитур абажа,
Москва хотоһоо мебель асаржа,
«Волга» абажа «бурд» гэжэ,
«Москвич» абажа «дүрд» гэжэ ябагты!
803. Хаяадаа ковёрнуудтай байнат,
поол дээрээ паластай байнат,
тэрэ буландаа телевизор табяад,
энэ буландаа радиоло табяад,
кухни соогоо холодильник табяад байнат.
Гэрээрээ дүүрэн гарнитур табяад,
гардеробоор дүүрэн хубсаһа үлгөөд,
серванттай сервизээр яларжа байна,
дүрбэн мөөртэй машинатай бологты,
гэрэ хажуудаа гараж табигты. 58.
804. Мори унанхаар
мотоцикл унагты,
амаржа һуунхаар
ажалаа хэгты. 69.
805. «А» үзэг эрдэмэй дээжэ,
аяга сай эдээнэй дээжэ,
мэндэ гээшэ үгэ зугаагай хүндэ,
тамхин гээшэ танилай хүндэ.
Энэ алтан дэлхэй дээрэ ябахадаа,

алаг эрээн нюдөөрөөхараһанаа,
хоёр харьһан шэхээрээ шагнаһанаа
хөөрэлдэжэ, уулзажа,
эбээ нэгэдэжэ,
эрхим хүнүүд боложо ябахатнайболтогой! 43.

806. Үбгэн һамган хоёр –
үхэдэл шүдхэр хоёр,
үгэ үгээ ойлголсон,
үе наһаяа эдлэхэ.
Һамганайнгаа сухалдаа һаа,
үбгэнийнь уһа балгаад һууг.
Үбгэнэйнгөө гаараа һаа,
һамганиинь амандаа уһа балгаад,
шоройгоо хамажа оруужа.
Энэ дүримые баримталаа һаа,
үбгэн һамган хоёрой
хэрэлдэхэ заб олдохогүй.
Үлгыгөөр дүүрэн хүүгэдтэй,
тагаар дүүрэн эдээтэй,
сонхоор дүүрэн наратай,
гэрээр дүүрэн айлшадтай,
гэр бүлэ бологты. 148.

807. Хүндэ муу хэнгүй,
Хорхойдо хоро хэнгүй,
Нүхэнэй байгаа һаань тойрожо,
Хүлэгэй байгаа һаань мордожо,
Ухаатайгаар ябагты! 43.

**ХУРДАДХАЛГЫН ЗАМААР
ХҮГЖЭН УРАГШАА ДАБШАЯ**

808. Алтан тарьян амбаар дүүрэг,
адуу малнай тала дүүрэг,
орооһон орьёлог,
огороднай үрэжэг.
Сабшалан найжараг,
сагаан эдээн дэлбэрэг.
Малай аша ехэжэг,
мяханай шэгнүүр дээшэлэг.
Хурьгад олоор абтаг,
хониной нооһон үдхэжэг,
түсэбөө түргэн дүүргэжэ,
түрэл совхознай суурхаг.
Ажалай баатарнууд олошорог,
ажалай журам найжараг.
Сэсэн хуулийн заабари
шэнэ хүсөөр батажаг,
шэлтэй хара хаягдажа,
соёл гэгээрэл хүгжэг. 95.
809. Табан хушуун малнуудаа
тобир таргануудаар адуулая,
табан жэлэй түсэбые
дүрбэн жэлдэ дүүргэе! 96.
810. Түмэнэй түрүүдэ гараарай,
түүхэ домогтонь ороорой,
арюун үрээлдэнь хүртэжэ,
алтан орден сасаруулаарай. 128.
811. Найман тэгшэ үрээрэ
наран шэнги бадарагты,
найрамдалта үгөөрөө

- наһан соогоо жаргагты. 54.
812. Колхоз, совхознай баяжаад,
хоёр миллион олзотой боложо,
газаа бүритнай машина орожо,
гэртэтнай телевизор дуугаржа байг. 44.
813. Арадай артистка басагатай,
агроном хүбүүтэй бологты. 142.
814. Гагарин шэнги хүбүүтэй,
Терешкова шэнги басагатай бологты. 119.
815. Замда торонгүй ябаха
зээрдэ моритой байгты,
замбуулиной оньһо мэдэхэ,
зоригтой Гагариндли хүбүүтэй бологты. 44.
816. Түхэрээн шара наран
тэнгэриие зохёожо байг,
Терешковада адли басагад
тииргыетнай зохёожо байг. 44.
817. Уула шэнги үндэр ухаатай,
далай шэнги номгон зүрхэтэй,
холые хаража, бүһэлэн тойрохо
космонавт хүбүүд, басагадтай бологты. 142.
818. Косилкаар сабшаха үбһэтэй,
космосто ниидэхэ залуушуултай,
далайда тамарха хүбүүдтэй
дайдада жаргаха үбгэдтэй байгты! 60.
819. Хоймортоо нуулгаха худатай,
хуримда уриха худагытай байгты. 101.
820. Аянда ябаха автомашинатай,
хүдөөдэ ябаха моритой байгты. 101.
821. Хотондо уяха моритой,
космосто ниидэхэ басагатай,
соол хара «Волготой»,
сэсэн бодолтой хүбүүтэй,
ажалдаа амжалтатай,
арадтаа хүндэтэй ябыт даа. 113.
822. Доодо үеын залуушуулда хандажа,

дайнай үеын сэрэгшэдэй зүгһөө
ажалдатнай амжалта хүсөөд,
амгалан тайбаниие үрezenбди.
Атом, нейтрон үгы болгожо,
амгалан тайбан байжа,
ажалаа үргэнөөр дэлгэрүүлжэ,
Аба ороноо бэхижүүлэе. 140.

АШАТА ХАЙХАН ҮРЭЭЛНҮҮДЭЭ

823. Хэлэлхэн хайхан үрээлнай
хэтгэдээ дуулдан байг,
хэлгэ сагаан заяамнай
хэзээдэ мүнхэ байг.
Зугаалхан хайхан зугаамнай
зондоо дуулдан байг,
золхон заяан хоёрнай
золтой хододоо байг. 130.
824. Нургаал үгытнай
худахан соогоо ябталаг,
мүнхэ үрээлтнай
мүртэй шүлэгтэ шудхаг. 130.
825. Эхэ эсэгын үрээлые
эдлэжэ энхэжэгты,
далай зоной үүргые
даажа далижагты! 54.
826. Эсэгын энэрхы үрээлхээ
Эрын хүсэн зангираг,
Эхын урихан үрээлхээ
Энэрхы сэдхэл халбараг. 98.
827. Түхэрээн шаргал нарамнай
Түбиие тойрохонь мүнхэ байг лэ,
Эжы абымнай үрээл
Энэ замдамнай мүнхэ байг лэ.
Алтан шаргал нарамнай
Агаараашье тойрохонь мүнхэ байг лэ,
Аба эжымнай үрээл
Ажал, хэрэгтэмнай мүнхэ байг лэ. 91.
828. Ашата хайхан үрээлнүүдээ
Сэсэглүүлжэ ябаарайгты,
Арад зонойнгоо дунда
Дэлгэрүүлжэ ябаарайгты! 68.

ҮРЕЭЛШЭД БОЛОН ҮРЕЭЛНҮҮДЭЙ СУГЛУУЛБАРИ ТУХАЙ МЭДЭЭСЭЛНҮҮД

а) Уран зохёолшод, поэдүүдэй зохёолнуудһаа

1. Ангабаев Солбон Дондупович, 1934 ондо түрэхэн.
346.
2. Бадаев Алексей Данилович, 1928 ондо түрэхэн.
9. 86. 477.
3. Бадлуев Шираб-Сэнгэ Бадлуевич, 1924-1985 онууд.
566. 567.
4. Базарон Бата Базарович, 1907-1966 онууд.
155. 214. 404. 412. 416. 417. 436. 437. 493. 501. 513.
5. Батожабай Даши-Рабдан Одбоевич, 1921-1977 онууд.
530. 531.
6. Галсанов Цэдэн Галсанович, 1917 ондо түрэхэн.
396. 411. 615. 719. 720.
7. Дамбаев Даша Цыретарович, 1938-1975 онууд.
157. 542.
8. Дашабылов Георгий Цыренович, 1938 ондо түрэхэн.
490.
9. Дондогой Цырен-Дулма Цыреновна, 1932 ондо түрэхэн.
81. 221. 456. 691.
10. Дондокова Цырен-Дулма Дондоковна, 1911 ондо түрэхэн.
536.
11. Доржиева Дулгар Ринчиновна, 1943 ондо түрэхэн.
18. 199.
12. Дугаров Баир Сономович, 1947 ондо түрэхэн.
245.
13. Жалсараев Дамба Зодбич, 1925 ондо түрэхэн.
533. 679.
14. Жамбалон Арсалан Жамбалович, 1924 ондо түрэхэн.
154. 289. 342. 5-38.
15. Жимбиев Цыденжап Арсаланович, 1928 ондо түрэхэн.

166. 167. 524. 625.
16. Намжилов Чимит-Рэгзэн Намжилович, 1926-1990 онууд.
423. 554. 771.
17. Намсараев Хоца Намсараевич, 1889-1959 онууд.
20. 202. 206. 296. 645. 678. 762. 776. 779.
18. Намсараев Владимир Бадмаевич, 1935 ондо түрэхэн.
52. 53. 54. 156. 770.
19. Нимбуев Шираб Нимбуевич, 1910-1971 онууд.
8. 168. 169. 200. 300. 326. 358. 367. 369. 370. 401. 408. 414.
441. 499. 503. 507. 519. 520. 535. 537. 539. 543. 555.
20. Номтоев Цокто Номтоевич, 1910 ондо түрэхэн.
328. 347. 511. 512. 521. 522. 523. 648.
21. Самбуев Мэлс Жамьянович, 1910-1981 онууд.
15. 16. 17. 28. 37. 95. 151. 152. 198. 297. 344. 345. 368. 380.
517. 766.
22. Тороев Аполлон Андреевич, 1893-1981 онууд.
780.
23. Тумунов Жамса Тумунович, 1916-1955 онууд.
153.
24. Улзытуев Дондок Аюшеевич, 1936-1972 онууд.
197. 215. 223.
25. Чимитов Гунга Гомбоевич, 1924 ондо түрэхэн.
109. 170. 373. 557.
26. Цыдендамбаев Чимит Цыдендамбаевич, 1918-1977 онууд.
147. 335. 371. 438. 529.

**б) Зохёол бэшээшдэй болон
журналистнуудай зохёолнуудһаа**

27. Банзаракцаев Санжа Баторович.
119.
28. Батомункуев Станислав Содномович.
614.
29. Будажапов Даша-Дондок Доржиевич, 1920 ондо түрэхэн.
366.
30. Ванчиков Бальжан Ширапович, 1930-1978 онууд.

- 55.
31. Дарибазарон Чимит Ринчинович, 1933-1983 онууд.
348.
32. Дугаров Эрдэни Чимитович, 1945 ондо түрэхэн.
11.
33. Ленхобоев Галдан Ленхобоевич, 1907 ондо түрэхэн.
63. 69. 70. 161. 163. 171. 180. 187. 208. 209. 210.
239. 266. 315 3S2. 445. 509. 706.
34. Мангатханов Андрей Борисович, 1930-1965 онууд.
374.
35. Манжиханов Фёдор Хунтеевич, 1937 ондо түрэхэн.
343.
36. Санжиев Чимит-Цырен Дагбаевич.
21.
37. Тарбаев Доржо.
108.
38. Хамгушкеева Мэри Матвеевна, 1945 ондо түрэхэн.
631.
39. Цыбиков Рабдан Цыбикович, 1924-1981 онууд.
112. 227.
40. Цыбиков У.
85.
41. Шагдаров Баатар.
284.

в) Үрэлнүүдэй суглуулбаринаа

42. Бабушкин Сергей Матвеевич, 1947 ондо түрэхэн.
252. 298. 4S1. 479. 480. 481. 700. 703. 714. 777.
43. Балдаев Сергей Петрович, 1889-1978 онууд.
111. 181. 278. 309. 320. 323. 330. 377. 405. 433. 443. 455.
464. 469. 5 560. 561. 562. 564. 605. 606. 629. 661. 664. 665.
701. 704. 705. 722. 723. 7 739. 740. 757. 805. 807.
44. Бардаханова Светлана Сумановна, 1942 ондо түрэхэн
192. 196. 255. 559. 601. 654. 666. 738. 741. 788. 797. 812.
815. 816.

45. Басаева Клара Доржиевна, 1930 ондо түрэхэн.
570. 727.
46. Болдонова Татьяна Малановна, 1922 ондо түрэхэн
135.
47. Будзанаева Энгельсина Дашиевна, 1951 ондо түрэхэн.
62. 272. 454. 755.
48. Гергенов Митрофан Николаевич.
82. 397. 497. 630. 669. 718.
49. Гомбоев Баир Будаевич, 1950 ондо түрэхэн.
76. 116. 148. 176. 314. 550. 565.
50. Гончикова Евдокия Гатыповна 1941. ондо түрэхэн.
420. 496. 532. 590. 662. 744. 763.
51. Доноев Аюша Жапович, 1934 ондо түрэхэн.
290. 311. 324. 327. 428. 568.
52. Доржиев Даши-Нима Доржиевич, 1928 ондо түрэхэн.
67. 189. 191. 204. 217. 224. 228. 242. 261. 331. 334. 376. 395.
715. 725.
53. Доржиев Цырен Цыбикжапович, 1930 ондо түрэхэн.
54. Доржогутабай Дансаран Шагдарович, 1933 ондо түрэхэн.
1.7. 35. 48. 61. 77. 94. 211. 212. 213. 240. 263. 265. 280. 293.
746. 764. 783. 811. 825.
55. Жамсаранов Цыден-Доржо Норбоевич, 1951 ондо түрэхэн.
237. 260. 675. 709.
56. Жамьянова Цырен-Ханда Жамсуевна, 1942 ондо түрэхэн.
162. 185. 226. 435. 516. 527. 528. 552. 586. 635. 702. 711.
57. Жаргалов Дамба Цыденович, 1913-1986 онууд.
385. 458. 459. 572. 573. 597. 623. 641. 693. 713. 717. 721.
728.
58. Золхоев Валентин Игнатъевич, 1928 ондо түрэхэн.
801. 802. 803.
59. Зуйконов Даша Гомбоевич, 1883-1973 онууд.
64. 65. 100. 140. 144. 271. 350. 431. 594. 603. 672. 692. 796.
60. Мадасон Илья Николаевич, 1911-1984 онууд.
99. 172. 818.
61. Марзаев Бата Максарович, 1915-1987 онууд.
97. 188. 190. 268. 349. 472. 575. 584. 591. 609. 657. 673.

62. Найданов Цыбикжап Цыденович, 1929 ондоо түрэхэн.
104. 121. 160. 165. 257. 258. 355. 359. 360. 361. 409. 422.
502. 514. 650. 686.
63. Намсарайн Бадма-Базар Намсараевич, 1912 ондо түрэхэн.
363. 372. 506. 610. 611. 612. 690.
64. Скольжиков Сергей Туготхонович, 1903 ондо түрэхэн.
134.
65. Сотникова Софья Доржиевна, 1929-1986 онууд.
33. 194. 195. 201. 231. 285. 295. 301. 304. 305. 306. 337. 382.
66. Тушемилов Папа Михайлович, 1877-1954 онууд.
164. 581. 637.
67. Хамаганов Владимир Жамсаевич, 1936 ондо түрэхэн.
60. ИЗ. 667.
68. Хамаганов Михаил Петрович, 1914 ондо түрэхэн.
118. 130. 205. 254. 269. 399. 400. 402. 418. 446. 475. 504. 5
69. Шадаев Аполлон Иннокентьевич, 1902–1969 онууд.
174. 292. 488. 489. 495. 760. 773. 778. 798. 799. 804.
70. Цыбенков Намдаг Цыбеневич, 1908 ондо түрэхэн.
388. 430. 758.
71. Цыренжапов Д. Д.
791. 792.
72. Цырендоржиев Цыбикжап Цырендоржиевич, 1909–1966 онууд.
90. 128. 286. 498. 593. 624. 707. 735.
73. Чимитов Лубсан Жамсуевич, 1916 ондо түрэхэн.
129. 143. 193. 253. 277. 466. 467. 473. 563. 585. 682

г) Үрээл хэлэхэн хүнүүд

74. Абидуева Бальжинима Тубденовна, 1934 ондо түрэхэн.
Энхэ Тала тосхонХяагтынрайон. 88.
75. Алагуев Василий Богомолович, 1920 ондо түрэхэн.
Таловка тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область. 131.
76. Анандуева Цырен-Дулма Анандуевна, 1907 ондо түрэхэн.
Хүхэ-Добо нютаг, Хэжэнгын район. 145. 716.
77. Андриянов Баглей Андриянович, 1894 ондо түрэхэн.
Еланцы тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область.

182. 391. 448. 486. 488. 608. 656.

78. Ачитуев Нима Бальдилович, 1934 ондо түрэн, Юрөөтосхон, Сэлэнгын район.
225. 449.

79. Аюшеев Василий Арсаланович, 1935 ондо түрэн. Ехэ-Цакир тосхон, Захааминай район.
470. 636. 639. 674.

80. Бадмаев Самбу Санжиевич, 1898 ондо түрэн. Хушуун-Үзүүр тосхон, Мухар-Шэбэрэй район.
737.

81. Бадмаев Содном Ширапович, 1922 ондо түрэн. Улаан-Үдэ.
72.

82. Базарова Бальжит Сандитовна, 1920 ондо түрэн. Хэжэнгэ тосхон, Хэжэнгын район.
474.

83. Байдаева Янжай Шойдоновна, 1919 ондо түрэн. Хуурай-хубаг тосхон, Түнхэнэй район.
68.

84. Балданова Хандама, 1927 ондо түрэн. Ага-Хангил тосхон, Агын район, Шэтын область.
618.

85. Бальжуров Климентий Дугарович, 1954 ондо түрэн. Санага тосхон, Захааминай район.
288. 291. 375.

86. Бараева Агафья Нимбуевна, 1937 ондо түрэн. Далахай тосхон, Түнхэн район.
98. 670. 736.

87. Баткина Антонида Лаврентьевна, 1912 ондо түрэн, Кукунур тосхон. Алаарай район, Эрхүүгэй область.
599. 749.

88. Будаев Доржо Муханаевич, 1916 ондо түрэн. Улаан-Үдэ.
218.

89. Будаев Сосор Балданович, 1930 ондо түрэн. Инзагата тосхон, Зэдэрайон.
105. 256. 294. 407. 786.

90. Будаев Цырендаша Бадмаевич, 1923 онло түрэхэн. Улаан-
Үдэ.
772.
91. Будуева Дыма, 1903 ондо түрэхэн, Догой тосхон,
Могойтын район, Шэтыноблать.
84. 457. 827.
92. Галданова Сэндэмэ Аюшеевна, 1899-1985 онууд. Суво
тосхон, Баргажанай район.
125. 137. 248. 264. 569. 596. 643.
93. Гармаева Бадгарма Цыреновна, 1916 ондо түрэхэн.
ХарьясткаМухар-Шэбэрэй район.
784.
94. Гармаева Сэнгэ Эрдынеевна, 1912 ондо түрэхэн. Энхэ-
Тала тосхон,Хяагтын район.
574. 626. 775.
95. Гомбосва Очигма Гомбоевна, 1918 ондо түрэхэн. Ульдурга
тосхон, Яруунын район.
808.
96. Гончикова Сажам Эрдынеевна, 1920 ондо түрэхэн. Галтай,
Мухар-Шэбэрэй район.
809.
97. Гылыпкилова Радна Дагбаевна, 1919 ондо түрэхэн. Энхэ-
Тала тосхон,Хяагтын район.
317. 582. 587. 640.
98. Дабаев Валерий Цыренович, 1940 ондо түрэхэн.
Турунтаево,Прибайкалиин район.
825.
99. Даксуев Даниил Борисович, 1924 ондо түрэхэн. Харанцы
тосхон,Ольхоной район, Эрхүүгэй область.
179. 249. 312. 460.
100. Дамбиев Коммунар Гармаевич, 1928 ондо түрэхэн,
Баянгол тосхон, Баргажанай район.
216. 390.
101. Дондунов Дашинима Бодиевич, 1928 ондо түрэхэн,
Аргада тосхон, Хурамхаанай район.
74. 322. 471. 819. 820.

102. Доржиев Оторшо Шагжиевич, 1925 ондо түрэн, Улаан-
Үдэ.

96. 106. 273. 687.

103. Доржиева Екатерина Дармаевна, 1940 ондо түрэн.
Мэлэ тосхон, Захааминай район.

25.26.27.73.83. 238. 262. 281. 282. 299. 336. 432. 588. 642.

104. ДоржиеваЛайжит Саглаевна, 1918 ондо түрэн. Баянгол
тосхон, Баргажанай район.

139. 173.220.

105. Дугарова Будажап Аюшеевна, 1917 ондо түрэн. Ехэ-
Цакир тосхон, Захааминай район.

444. 644. 659. 660. 683. 685.

106. Жамбалов Галсан Бадмаевич, 1931 ондо түрэн. Саяан
тосхон, Ахын район.

138. 589. 750.

107. Жалсарайн Бальжинима, 1915 ондо түрэн. Ага тосхон,
Шэтын область,

243. 698.

108. Жербаев Жаргал Жамсаевич, 1960 ондо түрэн.
Могойто тосхон, Шэтын область.

109. Затворницкий Дамби Сыбенович, 1904-1986 онууд.
Хуурай-хубаг тосхон, Түнхэнэй район.

31. 34. 310. 325. 621.

110. Имixelов Иннокентий Тапкинович, 1930 ондо түрэн.
Халгай тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область.

236. 270. 653.

111. Иршутлов Иннокентий Бадсевич, 1930 ондо түрэн,
Халгай тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй обл.

333. 578. 651. 789. 790.

112. Лайдапов Цыбик-Бадма Дармаевич, 1915-1977 онууд,
Дээдэ-Үшөөтэйтосхон, Зэдын район.

142. 150.

113. Лхамаева Цымжит, 1932 ондо түрэн. Сагаан-
Шулуутай тосхон, Агын район, Шэтын область.

244. 332. 339. 821.

- 114.Махачкеева Юлия Эрдынеевна, 1936 ондо түрэхэн.
Кукунур тосхон, Алайрай район, Эрхүүгэй область.
429. 759.
115. Мухусанова Мэдэгма Пыловна, 1908 ондо түрэхэн.
Эгэтын-Адаг тосхон, Яруунын район.
732. 769.
116. Намдакова Цырегма Намдаковна, 1928 ондо түрэхэн.
Зугаалай тосхон Могойтын район, Шэтын область.
203. 232. 383. 619. 634. 696. 710. 726.
- 117.Орбодоева Мария Максимовна, 1920 ондо түрэхэн. Ялга-
Узуур тосхон, Ольхой район, Эрхүүгэй область.
175. 485. 697. 787.
- 118.Орлов Артомон Васильевич, 1915 ондо түрэхэн. Анга
тосхон, Ольхой район, Эрхүүгэй область.
103. 478. 652.
119. Очиров Иван Бадмаочирович, 1938 ондо түрэхэн. Улаан-
Үдэ.
462. 684. 748. 814.
- 120.Пархаева Зэгэма Цыреновна, 1916-1989 онууд, Галбай
тосхон, Түнхэнэй район.
42. 133. 184. 389. 476. 668.
121. Подпругина Анна Багиновна, 1917 ондо түрэхэн.
Еланцы тосхон, Ольхой ной район, Эрхүүгэй область.
159.
- 122.Порхоноева Дарису Базаровна, 1925 ондо түрэхэн.
Баянгол тосхон, Баргажанай район.
468.
- 123.Раднагурова Бальжин Баторовна, 1947 ондо түрэхэн.
Зугаалай тосхон, Могойтын район, Шэтын область.
583.
- 124.Раднаева Хубулэй Гомбоевна, 1928 ондо түрэхэн.
Баянгол тосхон, Баргажанай район.
351. 571. 600. 708. 729.
- 125.Ринчинова Цымжит, 1930 ондо түрэхэн. Сагаан-Шулуутай
тосхон, Могойтын район, Шэтын область.
753.

126. Романов Антроп Абагалович, 1922 ондо түрэхэн. Алагуй тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область.

283.

127. Садыева Евдокия Кузьминична, 1918 ондо түрэхэн, Сахюурта тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область.

183. 482. 484. 487. 638. 646. 655. 658.

128. Санжиева Дашима Санжиевна, 1909 ондо түрэхэн. Хушуун-Үзүүр тосхон, Мухар-Шэбэрэй район.

338. 810.

129. Собогинов Шобхо Шоноевич, 1915 ондо түрэхэн. Анга тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область.

751. 752.

130. Сосоров Ширав Бузаевич, 1899-1989 онууд. Дүтэлүүр тосхон, Захааминай район.

6. 207. 386. 406. 508. 510. 515. 617. 730. 781. 794. 823. 824.

131. Степанова Мария Ильинична, 1922-1988 онууд. Бильчир тосхон, Осинскэ район, Эрхүүгэй область.

316. 318. 319. 321. 620.

132. Типаева Ногоолой Мандархановна, 1855 ондо түрэхэн. Корсаково тосхон, Кабанскын район.

120. 598. 616.

133. Тогоноева Мария Тогоноевна, 1925 ондо түрэхэн. Сахюуртатосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область.

785.

134. Тудупова Даша-Нимбу, 1918 ондо түрэхэн, Хара-Шэбэр тосхон, Могойтын район, Агын округ.

241. 743. 765.

135. Тыхеев Цырен Тыпхеевич, 1913 ондо түрэхэн. Анга тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область.

774.

136. Удыева Екатерина Хартуевна, 1914 ондо түрэхэн. Зама тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область.

250. 267. 274.

137. Хабитуева Мария Ононьевна, 1918 ондо түрэхэн. Ялга тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область.

483. 580.

138. Хайбзанова Сындажап Чойдоковна, 1915 ондо түрэхэн, Энхэ-Тала, Хяагтын район.

622.

139. Харимова Екатерина Халсановна, 1913 ондо түрэхэн. Харанцы тосхон, Ольхоной район, Эрхүүгэй область.

340. 699.

140. Цыбенев Виктор, 1954 ондо түрэхэн, Могойто тосхон, Могойтын район, Шэтын область.

230. 287. 576. 577. 607. 613. 627. 628. 632. 633. 676. 822.

141. Цыденов Бальжан Баирович, 1902 ондо түрэхэн. Дархинта тосхон, За-хааминай район.

233. 381. 387. 434. 731. 734. 756.

142. Цыденов Николай Дымбрылович, 1938 ондо түрэхэн, Ехэ-Захааминай район.

89. 579. 813. 817.

143. Цыренов Бальжан Соктоевич, 1925-1984 онууд. Улаан-Үдэ.

115. 122. 158. 177. 234. 235. 313. 415. 595. 602. 604. 695.

144. Цыренов Владимир Дашеевич, 1935 ондо түрэхэн. Хужар тосхон, Ахын район.

465.

145. Чимитцыренов Чингис Мутуевич, 1938 ондо түрэхэн, Аргада тосхон, Хурамхаанай район.

275. 279. 647. 694. 754.

146. Шахмалов Буда Базарович, 1908 ондо түрэхэн. Далахай тосхон, Түнхэнэй район.

178. 186. 276. 649.

147. «Буряад үльгэрнүүд». Улаан-Үдэ. 1983 он.

308.

148. «Буряад-Монголой үнэн», «Буряад үнэн», «Ажалай туг», Баргажанай үнэн», «Хэжэнгын гол» гэжэ газетэнүүдхээ.

24. 79. 149. 219. 222. 229. 307. 329. 341. 352. 353. 354. 356. 379. 392. 393. 394. 398. 403. 410. 413. 419. 421. 414. 425. 426. 451. 452. 463. 494. 505. 518. 534. 540. 541. 545. 547. 548. Е 556. 767. 795. 806. 820. 845.

ГАРШАГ

УРИД ХЭЛЭГДЭХЭ ҮГЭ	3
ҮЛГЭН ДЭЛХЭЙН АРАД ТҮМЭН	
ҮНЭРЖЭН ЭБЛЭРХЭНЬ БОЛТОГОЙ!	9
АГЛАГ ТЭНЮУН НЮУТАГНАЙ АБА ЭЖЫН	
ДАЙДА	15
ЭДИР ЗАЛУУ НАНАЯА ЭРДЭМ БЭЛИГЭЭР	
ШЭМЭГЛЭГТЫ!	17
ШЭНЭ ГЭРНАЙ УУЖАМ БОЛОГ ГУЛАМТА ГЭЭД	
ГАЛАА ТҮЛИЖЭ	26
а) Энэ гэр соотнай	26
б) Түлижэ байһан галтнай	24
в) Нүүхэдээ унаатай байгты	30
г) Хүдэр хүбүү түрэнхэнтнай	31
г) Үри хүүгэдтэмнай үрезлээ хэлыт!	33
е) Эдир залуу наһандаа	38
ё) Армиингаа албанда мордохошни	44
ж) Дээдэ хургуулияа дүүргэбэлта	47
з) Аятай зохид залуу бүлэ боложо	50
и) Үндэр наһатанай баярта үдэрөөр	60
й) Торгон хубсаһандашнитоорог бү халдаг	67
к) Сагаалган – манай һайндэр	
Саг үедэ мандаха болтогой!	68
ЭРХИМ НАЙН АЖАЛ ХҮДЭЛМЭРЭЭРЭЭ	79
а) Түүхын гайхал – хүдэлмэришэн ангимнай	79
б) Хүдэр барилгашан, тандаа	81
в) Талада тариһан таряантнай	81
г) Хүрээ баряад лэ газараа уһала .	83
д) Хонин хүрэгөөүдхэжэ	84
е) Суута һаалишад,дуута басагад	86
ё) Бэрхэ малшан гэгдээд	89
ж) Адуунтнай хүрэгболожо	91
з) Ара тайгаар агнажа	93

и) Ута губшуурай нахиитар олзын ехэдэ хүртэгты!	95
й) Шүрэтэй мүнгэн хутагаяашэмэг болгон баригты!	96
к) Үргөөд табиһан балтатнай	97
л) Модошо дархашуулда	98
м) Хүнгэн хурдан машинаа	99
н) Гэр бүхэмнайгэрэл-электрээр ялараг лэ!	99
о) Домогто мэргэн багшанараа	100
өө) Соёлшод хатараа хорижорхёод	102
п) Зохёолойнгоо дээжыезондоо бэлэглэйт!	103
р) Арадай уран зураашаднай	107
с) Эрдэмтын нарата замаар	108
т) Эмээр бэшэ – үгөөрөө	109
у) Наймаантнай наашатай байг	110
у) Барилдаанай баруун заха баряарай	110
ф) Тэбхэр зузаан нэеы болог!	110
х) Хажууртнай хурса болог!	111
ХАНХИНАМА ХУРИМ ТҮРЭМНАЙ	112
а) Хадаг табихые зүбшөөгыт!	112
б) Хариин газарта суутайбэри боложо ябаарай!	119
в) Айл ехэ урагуудааугтажа байнабди	121
г) Баатар хүбүүн – сэрэгтэ,басаган бэри – харида	129
д) Хун сагаан хониной төөлэйе	142
е) Үргэн оро заһажа	143
ё) Хэшэг боложо ерэнэн эдеэнтнай	147
ж) Булжамуурай дуунаар бодожо, бэри зангаар һуугаарай!	149
з) Олон басагад сооһоолоолши хани гансаяа	156
и) Харида заяатай түрэндөөхадамай болобо гээшэш	160
й) Түрэдэ түлиһэн галнай	163
к) Хуримаар ерэнэн айлшаднайхуу баясажа мордог!	165
ЗУУН ГРАММДА ХОРХОЙТОНГҮЙ, ЗУУН НҮХЭДӨӨР ЗУГААЛСАЖА ЯБАГТЫ!.	167
ХУРДАДХАЛГЫН ЗАМААР ХҮГЖЭН УРАГШАА ДАБШАЯ	174

АШАТА ЁАЙХАН ҮРЕЭЛНҮҮДЭЭ	177
ҮРЕЭЛШЭД БОЛОН ҮРЕЭЛНҮҮДЭЙ	
СУГЛУУЛБАРИ ТУХАЙ МЭДЭЭСЭЛНҮҮД	178
а) Уран зохёолшод, поэдүүдэй зохёолнуудһаа	178
б) Зохёол бэшэгшэдэй болон журналистнуудай	
зохёолнуудһаа	179
в) Үреэлнүүдэй суглуулбариһаа	180
г) Үреэл хэлэһэн хүнүүд	182

Художественное издание

Составитель С. Д. Бабуев

БУРЯТСКИЕ БЛАГОПОЖЕЛАНИЯ

(на бурятском языке)

Редактор В. Б. Намсараев

Художественный редактор Б. Э. Лыксоков

Технический редактор А. С. Сангаева

Корректор М. А. Хогоева

ИБ № 2198

Подписано в печать 20.06.2019. Формат 60х84 1/16.

Бум. тип. № 1. Гарнитура «Литературная». Печать высокая.

Усл. печ. л. 9,30. Уч.-изд. л. 10,28. Тираж 1500. Заказ № 427.

Цена договорная.

ИП Найданов Ж.А.

670000, г. Улан-Удэ, ул. Толстого, 23